

Faculteit voor Vergelijkende Godsdienstwetenschappen
Wilrijk-Antwerpen
Academiejaar 2005-2006

Johannes Jacobus Poortman,
het Hylisch Pluralisme
en de
Multicorporaliteit

als mogelijk epistemologisch sluitstuk in de kloof tussen
wetenschap en religie en tussen de religies onderling

Proefschrift voor het behalen van de graad van
Master of Arts
in de
Vergelijkende Godsdienstwetenschappen

door
Christian Vandekerkhove

Promotor: Prof. Dr. Hans Gerding

Co-promotor: Dr. Med. Sam Landuyt, Psychiater

Opgedragen aan de nagedachtenis van de geleerde Professor W.H.C. Tenhaeff en de universele geest Professor Henri Van Praag, die mij, zowel publiek als privé, privé alvast wat de laatste betreft, het belang van het werk van Johannes Jacobus Poortman voor de wetenschap en de filosofie hebben doen inzien.

Naast hun immense verdienste op andere terreinen, hebben zij ertoe bijgedragen het werk van J.J. Poortman te vereeuwigen.

Antwerpen, maart 2006.

Motto: Het Hylisch Pluralisme

“Een vis zei tegen een andere vis:

Boven deze zee is een andere zee, en er zwemmen wezens in – en die leven daar op dezelfde manier als wij hier.

De andere vis antwoordde:

Louter verbeelding!, als je weet dat alles wat onze zee ook maar voor een centimeter verlaat, en niet terugkeert, sterft. Wat voor bewijs heb jij voor andere levens in andere zeeën?”

(Andere Zeeën, uit Kahlil Gibran: De voorloper)

Een woord van dank

Het is niet ongebruikelijk bij een dergelijk werk een woordje van dank te richten tot al diegenen die hieraan hebben bijgedragen.

Vooreerst zijn er natuurlijk de promotoren, Prof. Dr. Hans Gerding, die van bij de aanvang achter dit project heeft gestaan en mij toestond zijn naam hiermee te verbinden en Dr. Sam Landuyt, die mijn tekst zeer kritisch heeft doorgelicht en op vele plaatsen waardevolle suggesties heeft gegeven voor verbeteringen en aanvullingen.

Wie ik beslist niet onvermeld mag laten, is Sabine Van Osta, die geen uren, doch dagen van haar reeds zeer drukke leven heeft opgeofferd om de typografie en vormgeving van dit werk in goede banen te leiden.

Aan alledrie mijn oprechte en nederige dank!

CV

INHOUD

1.	INLEIDING	8
2.	ENIGE PROBLEMEN BIJ WETENSCHAPPELIJKE STUDIE VAN DE RELIGIE(S)	9
2.1.	Antinomieën in de waarheidsbeleving tussen de religies onderling	9
2.2.	Mogelijkheden om deze antinomieën op te lossen	9
2.2.1.	Formele bruggen	9
2.2.2.	Filosofische bruggen	9
2.2.2.1.	De Lantaarn van de Soefi	10
2.2.2.2.	De Metafoor van het Prisma	10
2.2.2.3.	Sri Ramakrishna (niet van religie veranderen, maar goed worden in eigen religie)	10
2.2.2.4.	Meester Philippe (1849 – 1905)	10
2.2.2.5.	Swami Vivekananda (Narendranath Dutta)	10
2.2.2.6.	Amma (Sri Mata Amritanandamayi Devi)	11
2.2.2.7.	Eliphas Levi (1810 – 1875)	11
2.2.2.8.	William S. Hatcher	11
2.3.	Antinomieën in de waarheidsbeleving tussen religies en wetenschap	12
2.3.1.	Gebrek aan openheid vanuit de religie naar de wetenschap ..	12
2.3.1.1.	Galilei (1564-1642)	12
2.3.1.2.	Giordano Bruno (1548-1600)	12
2.3.1.3.	Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955)	12
2.3.1.4.	Aids-preventie in Afrika	13
2.3.2.	Gebrek aan openheid vanuit de wetenschap naar de religie ..	13
2.3.2.1.	Chroesjtsjov: Kosmonaut heeft God niet gezien	13
2.3.2.2.	Systematisch tot zieken of gekken reduceren van alle personen die meerbegaafd zijn of mystieke, religieuze en transcendente ervaringen vertonen	13
2.4.	De rol van het Hylisch Pluralisme in het oplossen van deze beide reeksen antinomieën	14
3.	HET HYLISCH PLURALISME VAN J.J. POORTMAN	17
3.1.	De zes verschillende standpunten volgens het Hylisch Pluralisme van Poortman	19
3.1.1.	Het alfa-standpunt: Monistisch Materialisme of Materialistisch Monisme	19
3.1.2.	Het bèta-standpunt: Dualistisch Materialisme of Intrinsiek Dualisme	21
3.1.3.	Het gamma-standpunt: Enkel God is immaterieel	22
3.1.4.	Het delta-standpunt: Ook de ziel is immaterieel	22
3.1.5.	Het epsilon-standpunt: Antropologisch Dualisme	23
3.1.6.	Het zeta-standpunt: Psychisch Monisme	23
3.2.	Synthese van en Kritiek op het Hylisch Pluralisme	25
3.2.1.	Schema van de zes standpunten volgens Poortman	25
3.2.2.	Kritiek op het hylisch pluralisme	26
3.2.2.1.	Kritiek op het HP vanuit de religie	26
3.2.2.2.	Kritiek op het HP door beoefenaars van de positieve wetenschap	26
3.2.2.3.	Repliek vanuit het Hylisch Pluralisme	26
3.2.2.3.1	Monistisch Materialistisch model als feit onwaar	27

3.2.2.3.2	Zelfs als werkinstrument enkel bruikbaar in triviale omstandigheden	30
3.2.2.3.3	De Occulte Scheikunde.....	30
3.2.2.4.	Eigen kritiek en aanvullingen op het Hylisch Pluralisme.....	32
3.2.2.4.1	HP is in deze context enkel zinvol indien aangevuld met MC..	32
3.2.2.4.2	Pluralisme of Pluraliteit?	33
3.2.2.4.3	Pluraliteit of Pluriformiteit?.....	33
3.2.2.4.4	Nog een variant op de term <i>Hylisch Pluralisme</i> :	34
3.2.2.4.5	Simultaan of consecutief?	34
3.2.2.4.6	Parallele of hiërarchisch gerelateerde werelden?.....	35
3.2.2.4.7	Werelden naast elkaar of in elkaar?.....	35
3.2.2.4.8	Lichamen en Principes	36
4.	ENIGE VOORBEELDEN VAN HYLISCHE PLURALITEIT EN MULTI-CORPORALITEIT IN DE VERSCHILLENDE RELIGIES EN FILOSOFISCHE TRADITIES	42
4.1.	Moderne Westerse Wetenschap.....	44
4.2.	Natuurvolkeren.....	45
4.3.	Oudheid	45
4.3.1.	China	45
4.3.2.	Egypte.....	46
4.3.2.1.	Mysteriën van Memphis.....	47
4.3.2.2.	Mysteriën van Thebe.....	48
4.3.3.	Zoroastrische Leer.....	49
4.3.4.	Avesta	49
4.3.5.	Gnostiek (volgens Nedelkovitch).....	50
4.3.6.	Vedanta	50
4.3.7.	Raja Yoga	52
4.3.8.	Arabische cultuur	53
4.3.9.	Antieke Griekenland (volgens Ganesha).....	53
4.3.9.1.	Philo van Alexandrië	54
4.3.10.	Oude Rome (volgens Ganesha)	54
4.4.	Grote Religies	55
4.4.1.	Judaïsme	55
4.4.1.1.	Kabbala	55
4.4.2.	Christendom.....	57
4.4.2.1.	Paulus	57
4.4.2.2.	Origenes	58
4.4.2.3.	Thomas van Aquino	58
4.4.2.4.	Het Oude Testament.....	59
4.4.2.5.	Het Nieuwe Testament.....	59
4.4.2.6.	Rooms-katholieke Iconografie	60
4.4.2.7.	Rooms-katholieke Liturgie	60
4.4.2.8.	Vrij-katholieke Kerk (VKK).....	60
4.4.3.	Islam	61
4.4.4.	Boeddhisme	61
4.4.5.	Hindoeïsme	62
4.4.6.	Jainisme	63
4.5.	Sri Aurobindo.....	64
4.6.	Esoterische Stromingen	66
4.6.1.	Theosofie	67
4.6.1.1.	Hylische Pluraliteit in de Theosofie	68
4.6.1.2.	Multicorporaliteit in de Theosofie	71

4.6.2.	Antroposofie	76
4.6.3.	Moderne Rozenkruisers	82
4.6.4.	Cosmosofie	87
4.6.5.	Gemengde Theorie	88
4.6.6.	Esoterisch Boeddhisme	89
4.7.	Parapsychologie	89
4.7.1.	Baraduc	90
4.7.2.	Mac Dougall	91
4.7.3.	Matla en Zaalberg van Zelst	91
4.7.4.	Lancelin	92
4.8.	Conclusie	95
5.	<i>ALGEMENE CONCLUSIE: HET HYLISCH PLURALISME als mogelijke BRUG</i>	102
6.	<i>BIOGRAFISCHE NOTA OVER J.J. POORTMAN</i>	105
7.	<i>BIBLIOGRAFIE</i>	115
7.1.	Publicaties van Poortman (chronologisch)	115
7.1.1.	Boeken	115
7.1.2.	Brochures	117
7.1.3.	Artikels	120
7.1.4.	Bijdragen in encyclopedieën	128
7.1.5.	Recensies	128
7.1.6.	Editorialen	136
7.1.7.	Voorwoord bij	136
7.1.8.	Administratieve mededelingen	136
7.1.9.	Vertalingen	137
7.2.	Publicaties over Poortman (chronologisch)	137
7.2.1.	Recensies (niet exhaustief)	139
7.2.2.	Casus "Occulte Scheikunde" (alfabetisch)	142
7.3.	Algemene bibliografie (alfabetisch)	143
8.	<i>INDEX</i>	147

VERANTWOORDING

Droom en werkelijkheid

Een van de doelstellingen van dit werk is het proberen onder één noemer te brengen van religie(s) en wetenschap(pen).

We kunnen in vraag stellen of dit wenselijk en zelfs mogelijk is.

De wetenschap is zelf ook met passie op zoek naar een T.O.E. (Theory of Everything), die onder meer de discrepanties tussen de verschillende fysische verschijnselen moet wegwerken.

Hoofdpdracht hierin is de algemene relativiteitstheorie en de kwantumfysica met elkaar te verzoenen.

Die drang naar verenigen en verzoenen is eigen aan de menselijke geest die zijn universum tracht in kaart te brengen.

Ons werk is dus in zekere zin hiermee te vergelijken.

Blijft in onze opdracht natuurlijk het probleem van de (ware of schijnbare) incommensurabiliteit tussen wetenschap en religie.

Uit een aantal persoonlijke gesprekken is gebleken dat sommigen deze poging tot toenadering erg toejuichen, terwijl anderen eerder de mening zijn toegedaan dat we aan Caesar moeten geven wat hem toekomt.

Het zij zo.

1. INLEIDING

Met de verlichting is voor het eerst een kloof ontstaan tussen wetenschap en religie.

Voordien gingen ze in de meeste culturen steeds hand in hand.

Is deze kloof te dichten?

Deze studie wil een instrument aanreiken, waardoor een betere vertaalbaarheid kan ontstaan.

Doel van deze studie

Hylische pluraliteit betekent letterlijk: "meervoudigheid van de stof".

Hylisch Pluralisme is de naam die we geven aan de denkrichting die de hylische pluraliteit hanteert. De dialectiek tussen beide begrippen wordt uitgewerkt in het hoofdstuk *Eigen kritiek op het Hylisch Pluralisme*.

Het Hylisch Pluralisme is een instrument dat we gaan hanteren om te pogen enkele epistemologische problemen op te lossen.

In feite zal ons studieobject worden: een meervoudige mens in een meervoudige stof.

Immers: erkennen we een meervoudige lichamelijkheid (voertuigen) dan impliceert dit in vele gevallen een zekere *middenstof*¹ waarin deze lichamen of manifestaties kunnen bestaan.

Vandaar, dat we spreken over:

Een multicorporele mens in een hylisch pluralistisch universum.
--

2. ENIGE PROBLEMEN BIJ WETENSCHAPPELIJKE STUDIE VAN DE RELIGIE(S)

2.1. Antinomieën in de waarheidsbeleving tussen de religies onderling

Probleemstelling: contradicties in canonieke bronnen en hun interpretaties

Op vele plaatsen merken we dat de verschillende religies elkaar expliciet tegenspreken, bijvoorbeeld in canonieke bronnen of zelfs in de interpretatie van een bron.

Tussen twee religies:

"Jezus is de *Messias*" vs. "Jezus is een *profeet*". (Christendom vs. Islam)

"Mohammed is de *Profeet*" vs. "Mohammed is een *profeet*" (Islam vs. Bahá'í)

Maar evengoed tussen twee stromingen binnen een religie:

"Petrus werd door Jezus geïnstalleerd als hoofd van de Kerk" vs. "Petrus werd nooit als hoofd van de Kerk geïnstalleerd en zijn opvolger is dat dus ook niet" (Roomse kerk vs. vele Protestantse kerken).

Als het hier gaat om transcendente elementen van de religies, hebben we zeker geen objectieve methode om de knoop door te hakken, om als het ware "*de*" *waarheid* te achterhalen.

2.2. Mogelijkheden om deze antinomieën op te lossen

2.2.1. Formele bruggen

Interreligieuze dialoog (talrijke initiatieven)

Tolerantie (cf. Prof. A. Malinsky: "We agree that we disagree" en Dr. G. Arundale, 3de Internationale President der Theosofische Vereniging: "Together differently")

2.2.2. Filosofische bruggen

De absolute waarheid is onkenbaar en ieder heeft recht op zijn benadering hiervan.

Er is echter wel een gemeenschappelijke essentie² en die moeten we trachten te vinden.

Enige voorbeelden:

2.2.2.1. De Lantaarn van de Soefi

Hazrat Inayat Khan (1882 – 1927), de grote leider van het Universeel Soefisme, vergelijkt de ene religie met een grote kaars in een lantaarn.

We kunnen de kaars echter slechts zien doorheen de glaasjes van haar wanden.

Het probleem is dat de verschillende wanden gemaakt zijn van glas van verschillende kleuren. De ene wand bestaat uit blauw glas, de andere uit groen en weer een ander uit rood, enz.

Alle mensen zien dus de kaars door de blauwe, groene of rode bril en denken dus een verschillende kaars waar te nemen.

2.2.2.2. De Metafoor van het Prisma

Een gelijkaardige benadering is die van Paul Brunton (1898 – 1981): waarheid is het spirituele witte licht dat op het prisma van de mensheid valt en in vele kleuren breekt, op basis waarvan ieder mens haar interpreteert³.

Nochtans is de religie één, enkel onze visie is gekleurd.

Er is dus geen reden tot strijd tussen de religies.

2.2.2.3. Sri Ramakrishna (niet van religie veranderen, maar goed worden in eigen religie)

Toen de Hindoeheilige Sri Ramakrishna (1836 – 1886) had gehoord dat kolonel Henry Steel Olcott (1832 – 1907), de eerste internationale president van de Theosofische Vereniging, zich had bekeerd tot het Boeddhisme en het Hindoeïsme werd hij boos. Hij zei dat je niet van religie moet veranderen, maar goed worden in je eigen religie!

Vele paden zijn goed, als je maar trouw bent aan je pad.

2.2.2.4. Meester Philippe (1849 – 1905)

“Niet strijden tegen andere religies, want alle religies komen samen in de Naastenliefde”⁴.

2.2.2.5. Swami Vivekananda (Narendranath Dutta)

Op het Parlement der Religies in Chicago in 1893 zei Swami Vivekananda (1863 – 1902) onder meer:

“Wij geloven niet enkel in universele tolerantie, maar we aanvaarden ook alle religies als waar.”

En iets verder in zijn toespraak die wereldwijd de krantenkoppen haalde, citeerde hij nog de Bhagavadgita:

“Wie ook tot mij komt, door eender welke vorm (van religie), zal ik bereiken; alle mensen worstelen in paden, die uiteindelijk tot Mij leiden”⁵.

2.2.2.6. Amma (Sri Mata Amritanandamayi Devi)

Een eeuw later, op het Parlement der Wereldreligies in Barcelona op 13 juli 2004, sprak Amma (1953) volgende woorden:

*“Religie alleen van de buitenkant bekijken, geeft steeds meer verdeeldheid. We moeten de binnenkant, de ‘essentie’ van religie, vanuit een spiritueel perspectief zien en begrijpen. Alleen dan zal het gevoel van verdeeldheid ophouden. Religieuze leiders moeten erop voorbereid zijn om op grond van deze kennis te werken en hun volgelingen bewust te maken van deze waarheden.”*⁶

2.2.2.7. Eliphas Levi (1810 – 1875)

“Wij hebben de Koran, zeggen de islamieten. Waarvoor de Koran, zeggen de Christenen, wij hebben immers het Evangelie. Waarvoor het Evangelie, zeggen de Hebreeën, wij hebben immers de Sepher Thora? En ik zeg: waarvoor de Sepher Thora, want we hebben God?

Maar deze heilige boeken zijn als de sluiers van diverse kleuren, die in lagen over het tabernakel gelegd zijn.

*Leve God in de Koran, leve God in het Evangelie, leve God in de Sepher Thora. Maar bovenal, leve God in het hart van de rechtschapenen. Leve God in het recht en de naastenliefde. Leve God in de solidariteit en de universele broederschap.”*⁷

2.2.2.8. William S. Hatcher

Deze wiskundige verdeelt de moderne filosofie in twee uiterste standpunten: dat van de *wetenschappelijke materialisten* en dat van de *postmoderne relativisten*.

De eerste groep meent alles te kunnen verklaren, uitgaande dat er niets bestaat buiten wat met onze zintuigen waarneembaar is. De laatste groep daarentegen, beweert dat alle kennis relatief is en uiteindelijk niets kan worden geweten of gekend.

Hijzelf legt in zijn werk, op basis van onder meer de relationele logica, een brug tussen de verschillende standpunten.

In zijn werk “Minimalism: A bridge between Classical Philosophy and the Bahá’í Revelation” komt hij via het logische tot een volgens hem onvermijdelijk Godsbewijs.⁸

2.3. Antinomieën in de waarheidsbeleving tussen religies en wetenschap

2.3.1. Gebrek aan openheid vanuit de religie naar de wetenschap

Voorbeeldcasus: het Christendom

2.3.1.1. Galileï (1564-1642)

Omwille van zijn heliocentrische visie, gebaseerd op de ideeën van Copernicus, werd Galileï, in weerwil van exacte wetenschappelijke feiten, door de Paus tot levenslang huisarrest veroordeeld.

Het heeft geduurd tot in 1992 eer de Kerk, bij name van de Paus, deze fout heeft erkend en haar verontschuldigen heeft aangeboden.

2.3.1.2. Giordano Bruno (1548-1600)

De Dominicaan Giordano Bruno, een andere aanhanger van Copernicus, had nog minder geluk. Omdat zowel zijn wetenschappelijke ideeën, als zijn vermeend pantheïsme heterodox waren, werd hij door de Inquisitie tot de brandstapel veroordeeld.

In het jaar 2000 heeft paus Johannes-Paulus II dit openlijk betreurd.

2.3.1.3. Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955)

De Jezuïet Teilhard de Chardin is zijn leven lang de kerk trouw gebleven.

Zijn bedoeling is steeds geweest de religie en de wetenschap te verzoenen.

Hij dacht dat het geloof enkel zou overleven als het zich aanpaste aan de ontdekkingen van de moderne wetenschap.

In 1950 werden in de encycliek *Humani Generis* van Paus Pius XII, veel van de ideeën van Teilhard veroordeeld. Op 30 juni 1961, zo vertelt De Volkskrant, heeft het Heilig Officie, het hoogste gerechtshof van de katholieke Kerk in zaken van geloof en zeden, gewaarschuwd tegen de "gevaaren" in de werken van Teilhard. Er wordt verder in dit artikel gezegd dat het "voldoende duidelijk is, dat in deze werken dubbelzinnigheden en zelfs ernstige fouten op wijsgerige gebieden voorkomen, die met de katholieke leer in strijd zijn."

"Het Heilig Officie dringt er bij alle bisschoppen, oversten en rectoren van de katholieke universiteiten en seminaria op aan "de geesten, speciaal van de studenten, tegen de gevaren in de werken van pater Pierre Teilhard de Chardin te beschermen"."⁹

Hoewel hij werd beschouwd als een groot geleerde uit zijn tijd en hem op religieus vlak niets kon worden verweten, kreeg hij levenslang publicatieverbod van zijn geschriften door de Kerk, omdat zijn ideeën als heterodox werden geïnterpreteerd.

2.3.1.4. Aids-preventie in Afrika

Aan het einde van de 20ste eeuw, toen de Verenigde Naties de landen aanspoorde een nationale campagne te voeren tegen de verspreiding van aids, meenden vele landen, op basis van wetenschappelijk onderzoek, hun onderdanen bij seksueel verkeer het gebruik van condooms te moeten aanraden.

De Rooms-katholieke Kerk was erg tegen het gebruik van condooms omwille van twee redenen: enerzijds omdat voorbehoedsmiddelen die ongewenste zwangerschap kunnen tegengaan, wel eens leiden tot promiscuïteit, wat tegen de geloofsleer van de Kerk is. Anderzijds is het zo dat volgens de Kerkelijke leer in principe geen seksueel verkeer toegestaan is, waarbij de mogelijkheid tot conceptie wordt belet. Deze principes zijn gebaseerd op de moraalfilosofie van Thomas van Aquino, die stelt dat de seksualiteit haar doelgerichtheid niet mag verloochenen, namelijk voortplanting en de onverbreekelijke echtelijke liefde.

Dat omwille van deze voorschriften duizenden aids-doden zijn gevallen in Afrika, is natuurlijk te betreuren, maar vanuit de visie van de zeer orthodoxe Rooms-katholiek verdedigbaar. Het is natuurlijk zo dat ook de Kerk deze slachtoffers betreurt. Anderzijds is de aids-dode – volgens deze visie althans – enkel slachtoffer van zijn eigen zwakheid of van die van zijn ouders. Maar veel erger is dat een aantal Afrikaanse kardinalen wetens en willens, hun gelovigen verkeerdelijk hebben wijsgemaakt dat het gebruik van condooms het gevaar voor besmetting met aids nog zou vergroten.¹⁰

Dit is natuurlijk in strijd met de elementairste wetenschappelijke feiten, waarvoor de Wereldgezondheidsorganisatie met man en macht strijdt.

Er moet natuurlijk aan worden toegevoegd dat vele priesters hun taak iets pragmatischer aanpakken en het gebruik van voorbehoedsmiddelen toestaan als een "noodzakelijk kwaad".¹¹

2.3.2. Gebrek aan openheid vanuit de wetenschap naar de religie

2.3.2.1. Chroesjtsjov: Kosmonaut heeft God niet gezien

Toen Yuri Gagarine op 12 april 1961 met Vostok I een reis van 1u48 om de aarde maakte, werd hij de eerste mens in de ruimte.

Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov gaf aan de pers de commentaar dat zijn kosmonaut in de hemel was geweest en God niet had gezien. Deze zou dus ook niet bestaan.

Dit paste natuurlijk perfect in het wetenschappelijk model dat in die tijd in dat land van kracht was.

2.3.2.2. Systematisch tot zieken of gekken reduceren van alle personen die meerbegaafd zijn of mystieke, religieuze en transcendente ervaringen vertonen

Dr. Douglas Baker geeft hiervan volgende voorbeelden:

“Boeddha had hypoglycemie”¹²

“Jeanne d’Arc was schizofreen”¹³

“Paracelsus had een calcium onevenwicht”¹⁴

“Jezus had een licht hoofd door te vasten”¹⁵

Douglas Baker voegt hieraan toe dat de wereld niet langer deze beoordelingen door het establishment zal blijven aanvaarden. Hij is hierin wel optimistisch.

Hij vergeet in zijn lijstje nog een aantal andere beschuldigingen te vermelden:

Volgens Jean-François Six was de Heilige Theresa van Lisieux neurotisch¹⁶.

“Swedenborg was schizofreen” (volgens de Heidelbergse Filosofieprofessor Karl Jaspers)¹⁷

“Een schizofreen als Ezechiël”¹⁸

“Mohammed was een epilepticus” deze uitspraak is zo vaak gedaan dat de oorspronkelijke bron moeilijk te achterhalen is.

Volgens Prof. Dr. J. Hampe van de Amsterdamse Universiteit zouden gestigmatiseerde mystici menstruele bloedingen hebben aan de handen, door baarmoederlijke cellen die daar op God weet welke manier gegroeid zijn. Deze “pathologische variatie” (sic) zou aan de oorzaak liggen van het fenomeen van stigmatisatie. Deze weefsels zouden immers onder hormonale invloed af en toe tot bloeding geprikkeld worden.¹⁹

2.4. De rol van het Hylisch Pluralisme in het oplossen van deze beide reeksen antinomieën

Uitgangspunt:

De wetenschapper, de gelovige en de filosoof zoeken allen naar de waarheid.

Toch komen ze niet op dezelfde plaats uit, want hun methode is verschillend.

Ons verstand verlangt echter dat er slechts één waarheid bestaat!

Dit laatste standpunt kan op zich natuurlijk al in vraag worden gesteld.

Op zoek naar het hogere derde:

Reeds in 1974 schreef ik:

“Onze wereld is het product van opdoemende tegenstellingen, die door hun vereniging een hogere eenheid vormen.

Een van deze koppels tegendelen is de nog steeds woedende strijd tussen wetenschap en religie. De Kerk heeft de wetenschapsman in de ban

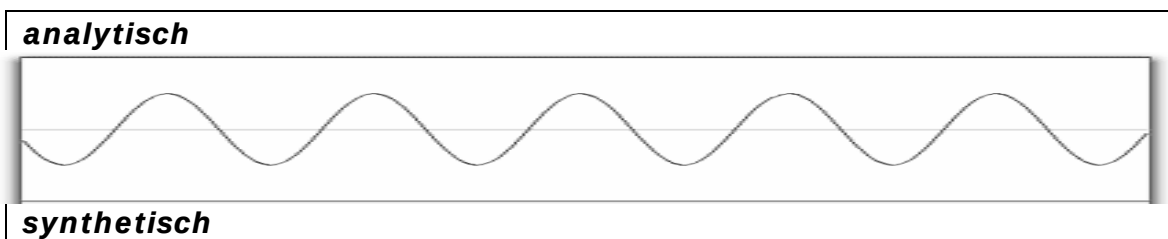
geslagen of verbrand en de materialistische wetenschap beschouwt de godsdienst als een mythologie en herleidt – ik spreek in uitersten – ieder religieus gevoel tot een moedercomplex en een natuurlijk streven naar veiligheid en bescherming en het ontduiken van verantwoordelijkheid.”²⁰

De wetenschap, (zowel de exacte wetenschap als de filosofie), zit afwisselend te *verdelen* en terug *samen te brengen*. Er worden steeds nieuwe zaken ontdekt en nieuwe details beschreven, die het totaalbeeld of paradigma altijd maar ingewikkelder maken, bijvoorbeeld nieuwe ontdekkingen in de astrofysica, in het atoom of in de menselijke cel. (dit is het analytisch element in de wetenschap, dat steeds meer verdeelt).

Vaak ontstaan door die nieuwe ontdekkingen een hoop tegenstrijdigheden.

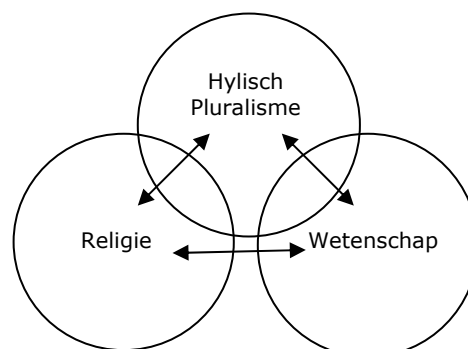
Een andere taak van de wetenschapper, in casu de filosoof, is om die verscheidenheid en vaak tegenstrijdigheid terug samen te verenigen onder een meeromvattend paradigma, als het ware een hoger derde. (dit is het synthetisch element in de wetenschap, dat samen brengt)

In de praktijk wisselen de analytische en synthetische bewegingen elkaar steeds af in het wetenschappelijk landschap.

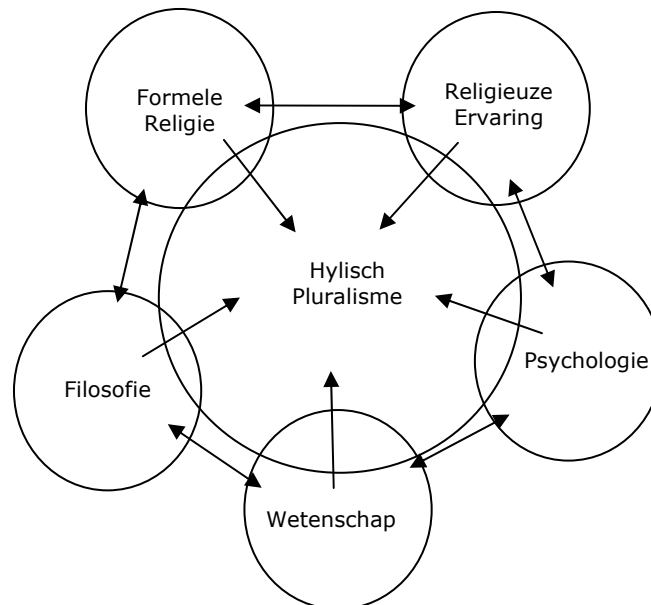

Een van de basisproblemen voor de zoeker naar waarheid, is de antinomie tussen de huidige wetenschap en de religie(s).

Dit werk wil het Hylisch Pluralisme en de daaraan gekoppelde Multicorporaliteit voorstellen als verbindende/verzoenende hogere derde.

Eigenlijk is het iets complexer:

De schijnbare tegenstelling situeert zich niet enkel tussen religie en wetenschap, doch binnen de religie vaak tussen de formele religie en de religieuze ervaring. Binnen de wetenschap bovendien tussen de exacte wetenschap, de psychologie en de filosofie.

Elk van deze vijf disciplines kan geheel of gedeeltelijk worden geharmonieerd met een of meer van de andere, maar nimmer met elk van de andere vier.

Onze poging is het model van het Hylisch Pluralisme (HP), dat we in deze context onlosmakelijk verbonden zien met de multicorporaliteit (MC), als harmonische verbinding te plaatsen tussen alle andere.

Als we het HP en de MC als dusdanig erkennen, hebben we eindelijk een filosofisch model dat als epistemologisch sluitstuk kan dienen om de antinomieën tussen deze disciplines op te lossen en alle gaten te dichten die een universele, allesomvattende wetenschap nog in de weg staan, of toch minstens een referentiekader of werkinstrument om dit te proberen.

Dat deze stellingname ambitieus is, hoeft niet te worden gezegd en dat niet iedereen deze gedachtegang zal volgen, is ook evident.

Mochten we echter hierdoor, hier en daar de dialoog terug op gang kunnen brengen, tussen wetenschap en religie, een dialoog die tenslotte in de hele

geschiedenis slechts enkele eeuwen en dan nog enkel in het westen, onderbroken is geweest, dan hebben we - meen ik - een belangrijke en blijvende bijdrage geleverd.

Hoe kan het Hylisch Pluralisme hierin bijdragen?

Door een onderscheid te maken tussen het corporele en niet-corporele element in de religie en deze afzonderlijk te beschouwen.

Waar beide met elkaar worden in verband gebracht, is er een discrepantie tussen de waarneming van de wetenschap en de waarheid van de religie.

Waar ze worden gedissocieerd, kan het hylisch pluralisme de twee benaderingen verzoenen. We komen hier nog op terug in onze conclusie.

Het probleem is de incommensurabiliteit tussen de wetenschappelijke realiteit met haar methodes en de transcendente realiteit. Het splitsen van de terreinen van bevoegdheid, is de enige oplossing om wetenschap en religie naast elkaar te laten bestaan, zonder dat ze strijdig worden.

Het hylisch Pluralisme is hiertoe een nuttig instrument.

Het Hylisch Pluralisme probeert dat hogere derde tussen (of boven) religie en wetenschap in te vullen.

Het Hylisch Pluralisme is een synthetisch model dat wetenschappelijke feiten en religieuze feiten onder één noemer tracht te brengen.
--

Eindnoten bij dit hoofdstuk

-
- 1 Het woord "middenstof" wordt hier gebruikt naar analogie met bijvoorbeeld glas als middenstof voor licht, of lucht, als middenstof voor geluid. Deze vergelijking gaat natuurlijk niet helemaal op. Daar waar een golf zijn middenstof kan "moduleren om er zich doorheen voort te planten", gaat het in de relatie HP en MC eerder over "bestaan uit".
 - 2 In deze context is essentie gebruikt als "kern".

-
- 3 Paul Brunton, *Verzameld Werk*.
 - 4 Christian Vandekerhove: *Meester Philippe* (onuitgegeven manuscript).
 - 5 (Bhagavad Gita 4:11) Vivekananda, *Chicago Address*, Advaita Ashram, Kolkotta, 2004, p.20-21.
 - 6 Sri Mata Amritanandamayi Devi: *Moge er overal Vrede en geluk zijn*, Kollam, Amritapuri, 2004, p. 24.
 - 7 Uit het werk van Eliphas Levi, bron niet teruggevonden.
 - 8 Hatcher, William, S.: *Minimalism: A Bridge between Classical Philosophy and the Bahá'í Revelation*, Hong Kong, Juxta Publishing, 2002.
 - 9 De Volkskrant van 2/7/61
 - 10 Inmiddels heeft paus Benedictus een wetenschappelijke commissie samengeroepen om een correct standpunt hierin te bepalen.
 - 11 Uitspraak gebaseerd op gesprekken van de auteur met priesters van de RKK.
 - 12 Dr. Douglas Baker: *The Jewell in the Lotus*, Essendon, the author, 1975, p. 13
 - 13 Dr. Douglas Baker: *The Jewell in the Lotus*, Essendon, the author, 1975, p. 13
 - 14 Dr. Douglas Baker: *The Jewell in the Lotus*, Essendon, the author, 1975, p. 13
 - 15 Dr. Douglas Baker: *The Jewell in the Lotus*, Essendon, the author, 1975, p. 13
 - 16 Jean-François Six: *La véritable enfance de Thérèse de Lisieux. Névrose et sainteté*. Paris, Seuil, 1972.
 - 17 Emanuel Swedenborg: *The Universal Human and Soul-Body Incarnation*, Introduction, p. 15
 - 18 Jaspers: *Wijzgerig geloof*, Haarlem, Tjeenk Willink, 1950, p. 98
 - 19 SCEPP Bulletin en Spiegel der Parapsychologie, jaargang 1, nr. 1, juli 1971
 - 20 Vandekerkhove, Christian: *Naar een nieuwe definitie van de Theosofie*, in: *De Braidkring*, eerste jaargang nr. 4, april 1974.

3. HET HYLISCH PLURALISME VAN J.J. POORTMAN

3.1. De zes verschillende standpunten volgens het Hylisch Pluralisme van Poortman

Hoewel Poortman niet de eerste filosoof of wetenschapper is die zich met de fijnstoffelijkheid inlaat, kunnen we hem zonder meer het vaderschap van het hylisch pluralisme als concept toeschrijven.

Velen, inderdaad hebben zich reeds op die materie geworpen, hetzij van uit de filosofie, de geneeskunde, de parapsychologie, de vergelijkende godsdienststudie.

Van Dongen en Gerding noemen in Nederland reeds de theoloog Thoden van Velzen (1842-1927), de classicus Dr. K.H.E. de Jong (1872-1960), de medicus Prof. Gerard van Rijnberk (1875-1953), de parapsycholoog Prof. W.H.C. Tenhaeff (1894-1981) en Prof. Henri Van Praag (1916-1988)²¹.

1. Prof. Poortman heeft in zijn 4-delig werk veel van de bestaande religieuze en filosofische tradities doorgelicht en ondergebracht onder een van deze 6 standpunten. Ze werden eveneens door hem gedoceerd aan de Proklosleerstoel *Metafysica in de geest van de Theosofie* aan de Universiteit te Leiden in het academiejaar 1959-1960²².
2. Hij geeft zelf toe dat er nog veel tussenvormen bestaan tussen deze 6 modellen.
3. We kunnen stellen dat, met uitzondering van het actuele westerse wereldbeeld, in nagenoeg alle culturen van alle historische perioden, kan worden gesproken van een meervoudige mens in een meervoudig universum.

Hieronder geven we een samenvatting van de zes mogelijke standpunten die volgens Poortman kunnen worden ingenomen inzake meervoudigheid van de stof:

3.1.1. Het alfa-standpunt: Monistisch Materialisme of Materialistisch Monisme

Dit is een vrij nieuwe visie, voor zover ons bekend, ontstaan in Frankrijk, in de 18^e eeuw, tijdens de verlichting, waardoor de orthodoxe wetenschap uit het Westen en later ook het Oostblok zich is gaan isoleren van alle andere culturen in ruimte en tijd! (De Universiteit heeft zichzelf in een uitzonderingspositie geplaatst).

In deze visie zijn verstand, emoties, temperament en zelfs geheugen gewoon bijproducten van fysiologische functies.

Heel het bewustzijn wordt in deze leer herleid tot neurofysiologische functies.

Mogelijke kritiek op het alfa-standpunt:

Heel wat verschijnselen kunnen met dit model niet worden verklaard. We onderscheiden:

1. (alfa-a standpunt) Mechanistisch Materialisme: er bestaat enkel massieve materie (primitief materialisme). Zintuiglijke waarneming (eventueel uitgebreid met verlengstukken) = realiteit. (nota: de term Mechanistisch Materialisme wordt ook in andere contexten anders gebruikt)

2. (alfa-b standpunt) Fysicalistisch Materialisme: (moderner) hier wordt rekening gehouden met:

(i) Elementaire deeltjes

(ii) Materie en Energie die in elkaar kunnen overgaan (cf. Einstein)

In dit laatste model kunnen de natuurkundige ontdekkingen van eind 19^e eeuw toch worden geïntegreerd. = Versoepeling tegenover het *Mechanistisch Materialisme*.

Toch blijven een hele reeks verschijnselen in dit model onverklaarbaar:

Bijv. Dromen, emoties, enz.

Deze worden dan afgedaan als neurofysiologische verschijnselen.

Psychofarmaceutische geneesmiddelen lijken immers het bewijs voor deze thesis!

Maar sommige verschijnselen lijken moeilijk in dit model te worden geïntegreerd:

Bijv. mystieke ervaringen, uittredingservaringen, paragnostische verschijnselen, parergische verschijnselen, enz.

Het is natuurlijk de taak van de neurofysiologie deze verschijnselen te trachten te verklaren binnen het huidige paradigma.

Waar ze dit niet kan (zie noot infra bij bijna-dood-ervaringen), moet de wetenschap toegeven dat het huidige paradigma niet meer voldoet en door een nieuw, ruimer model moet worden vervangen.

Bepaalde gevallen van bijna-dood-ervaringen²³ tonen ondubbelzinnig aan dat hersenen en bewustzijn niet exact coïncideren.

Ook oorlogs- of ongevalslachtoffers, waarbij een groot deel van hun hersenen letterlijk werd vernietigd, konden vaak na een tijd de functies die in de verdwenen hersenlokalisaties werden verondersteld te zetelen, toch weer oppikken. Dit zijn zaken die moeilijk vanuit het monistisch materialisme te verklaren zijn.

Alle verschijnselen die we tegenwoordig *paranormaal* noemen, zouden te herleiden zijn tot hallucinatie of bewust of onbewust (zelf)bedrog of verkeerde interpretatie.

De ex-Sovjetonderzoekers overwegen wel – aangezien de resultaten van hun experimenten hun geen andere keuze laten – het bestaan van bepaalde paranormale verschijnselen, die ze toch ook toeschrijven aan fysiologische functies. (cf. Bioplasmalichaam).

Mensbeeld in dit standpunt: De mens = zijn lichaam. Aangezien enkel materie bestaat, is elke vorm van voortbestaan na de dood per definitie uitgesloten.

De discussie kan voor een groot deel worden herleid tot de spiritistische verklaringshypothese vs. de animistische verklaringshypothese²⁴.

Literatuur:

De overheersende mentaliteit van de universitaire exacte wetenschappen.

3.1.2.Het bètastandpunt: Dualistisch Materialisme of Intrinsiek Dualisme

Deze term werd voordien gebruikt voor wat Poortman noemt het "Hylisch Pluralisme".

Daarom noemt Poortman in de ondertitel van zijn boek *Ochêma* (voertuig) het Hylisch Pluralisme, "het zogenaamd Dualistisch Materialisme"²⁵.

Waarom zgn.?

Omdat het Hylisch Pluralisme veel verder gaat en veel meer mogelijkheden heeft, die uiteindelijk niet allemaal dualistisch zijn en ook niet allemaal materialistisch!

Als wij hier dus verder over het Dualistisch materialisme spreken, hebben we het over het laat-Poortmansiaanse.

1. Dit standpunt erkent ook enkel de materie, maar dan van tweeërlei aard. (cf. Parapsycholoog Ds. De Jong).
2. Het betreft dus een intrinsiek materialisme.
3. Hier kunnen we dus reeds spreken van een vorm van hylisch pluralisme.
4. Deze hypothese onderscheidt:
 - a. Gewone materie, zoals we die in de fysica kennen.
 - b. Een fijnere of subtielere vorm van materie, meestal onzichtbaar voor de mens.
5. Deze fijnere vorm van de stof heeft te maken met de ziel.
6. In dit systeem kan dus wél – eventueel – een ziel na de dood blijven voortbestaan. Volgens sommige scholen zal deze ziel slechts een tijdje het lichaam overleven (Stoa en bepaalde moderne onderzoekers).²⁶

7. De Stoa zegt: de ziel bestaat uit pneuma en pneuma doordringt alles (cf. Ethermodel of de leer van het fijnstoffelijke in de Theosofie en de Antroposofie)
8. Demokritos zegt dat het lichaam bestaat uit gewone atomen en de ziel uit fijnere atomen²⁷.
9. Tertullianus: de ziel en de engelen hebben een corporaliteit. Ook de mens na de opstanding. God is fijnstoffelijk.
10. In de 17e eeuw: De Engelse filosoof Thomas Hobbes: Alles is stoffelijk, ook God.
11. In dit bètastandpunt is zelfs plaats voor een God of voor Goden, op voorwaarde, tenminste, dat ze uit een vorm van fijne materie bestaan.
12. Er bestaat, volgens deze hypothese, dus niets immaterieels! Vandaar dat we nog van een soort materialisme spreken.
13. Literatuur:
 - a. Dr. De Jong: Die andere Seite des Materialismus (1932)
 - b. Stoïcijnen en aanverwante scholen, zoals Demokritos (ca. 460 v. Chr.-380 v. Chr.), Epicurus (341-270 v. Chr.), Lucretius (98-55 v. Chr.),...
 - c. Th. Hobbes (1588-1679): Leviathan (1658)
 - d. Tertullianus (ca. 160-230)
 - e. Pythagoras (582 v. Chr. – 496 v. Chr.)
 - f. Taoïsme
 - g. Gnostiek.

3.1.3.Het gammastandpunt: Enkel God is immaterieel

1. De basisvisie is zoals bij standpunt bèta: alles wat bestaat, moet materieel zijn.
2. Materie kan bestaan in verschillende grootteorden: grof- of fijnstoffelijk.
3. Het verschil met het bètastandpunt: Enkel God is niet materieel.
4. Dus alles is materieel, behalve God, die immaterieel is.
5. Anders geformuleerd:
 - a. Het geschapene is per definitie materieel (in een of andere vorm)
 - b. Het ongeschapene (God) is per definitie immaterieel
6. Nog anders geformuleerd:
 - a. De Ene is immaterieel
 - b. Dat wat in veelvuldigheid bestaat, is materieel
7. Literatuur:
 - a. Hugo Grotius: Theologische Werken
 - b. Bhagavadgita.

3.1.4.Het deltastandpunt: Ook de ziel is immaterieel

1. De ziel is – per definitie – niet-materieel.
2. De ziel kan wel een of meer materiële voertuigen hebben (fijnstoffelijk en/of grofstoffelijk), waarmee ze zich kan verplaatsen en uitdrukken.

3. Daarbuiten kan de ziel ook bestaan *zonder* voertuig, wanneer ze zich ophoudt in de hogere gebieden.
4. Dit standpunt gebruikt vaak een driedeling:
Geest – Ziel – Lichaam (in vele variaties).
5. Literatuur:
 - a. Neoplatonisten, o.a. Plotinus
 - b. Paulus
 - c. Sommige Vedanta-scholen
 - d. Francis Bacon
 - e. Jacob Boehme
 - f. Boeddhisme (bepaalde scholen).

3.1.5.Het epsilonstandpunt: Antropologisch Dualisme

1. De ziel is onsterfelijk en immaterieel.
2. De ziel heeft als hoofdkwaliteit: het denken (volgens Poortman! Maar wat bedoelt hij met het denken?).
3. Ziel en lichaam zijn zo tegengesteld, dat ze niet of nauwelijks met elkaar in contact kunnen komen.
4. De ziel beschikt dus *niet* over ijlere lichamen, *niet* tijdens het leven en *niet* na de dood.
5. Zowel tijdens het leven als na de dood is de ziel immaterieel en heeft niets met de materie te maken.
6. Deze visie is een beetje die van de gelovige wetenschapper: Het fysieke en het psychische bestaan parallel *naast elkaar*, maar hebben geen contact *met elkaar*.
7. We kunnen dus spreken van een realistisch psychofysisch parallellisme.
8. Literatuur:
 - a. Descartes
 - b. Spinoza
 - c. Bepaalde moderne filosofen
 - d. Bepaalde religieuze wetenschappers

3.1.6.Het zètastandpunt: Psychisch Monisme

1. Dit is natuurlijk de tegenpool van standpunt alfa: het monistisch materialisme of materialistisch monisme.
2. Met evenveel recht zouden we kunnen zeggen dat dit het omgekeerde is van standpunt bèta. (Het verschil ligt er in wat je als materialisme beschouwt: het monistisch materialisme of het dualistisch materialisme).
3. In tegenstelling tot het epsilonstandpunt, kunnen we hier spreken van een idealistisch psychofysisch parallellisme (dus in plaats van een realistisch).
4. In tegenstelling tot het alfastandpunt (materialistisch monisme) kunnen we hier spreken van een psychisch monisme.
5. Er bestaat enkel maar geest.
6. We kunnen dus spreken van "Meervoudigheid van de Geest"
7. Dat wat we materie noemen, is uiteindelijk iets psychisch, maar in een materieachtige verschijningsvorm.

8. Daar waar het alfastandpunt de geestelijke verschijnselen verklaarde als functies van materiele processen, zo gaat het zèstandpunt de materie verklaren als een verschijningsvorm van de geest.
9. Dit zèstandpunt lijkt te worden bevestigd vanuit de huidige kwantumfysica²⁸.
10. Literatuur:
 - a. Prof. Gerardus Heymans (geïnspireerd door Gustav Theodor Fechner)
 - b. Vedanta-school van Shankara (Advaita)
 - c. Theosofie
 - d. Antroposofie
 - e. Moderne Rozenkruiserswijsbegeerten

3.2. Synthese van en Kritiek op het Hylicsch Pluralisme

Samenvattend, kunnen we de zes standpunten van Poortman als volgt naast elkaar plaatsen:

3.2.1. Schema van de zes standpunten volgens Poortman

	Alfa-standpunt	Bèta-standpunt	Gamma-standpunt	Delta-standpunt	Epsilon-standpunt	Zèta-standpunt
Niet-Materieel			GOD	GOD ZIEL	GOD ZIEL (ziel heeft geen voertuigen)	GOD (alles is geest) (wat we materie noemen, is een verschijningsvorm van de geest)
Materie	Mechanistisch Materialisme en Fysicalistisch Materialisme	GOD (indien erkend) ZIEL (allebei fijnstoffelijk)	Id. als Bèta, behalve GOD, die immaterieel is	VOERTUIGEN VAN DE ZIEL	LICHAAM	
		LICHAAM (grofstoffelijk)				

3.2.2.Kritiek op het hylisch pluralisme

3.2.2.1. Kritiek op het HP vanuit de religie

Uit de recensies die in de katholieke en protestantse pers verschenen naar aanleiding van het uitkomen van *Ochêma* kon min of meer een beeld worden geschetst van de indruk die het hylisch pluralisme op de Christelijke religies heeft gemaakt²⁹. De christelijke recensenten hebben hem blijkbaar de moeite gevonden om te bespreken.

Van de overige religies geen commentaar.

De recensenten van de Vrij-Katholieke Kerk, waartoe Poortman zelf behoorde en van de Oud-Katholieke Kerk waren vrij gunstig. Van de Rooms-Katholieke zijde was wel wat kritiek, maar eerder wat details betreft³⁰. De Protestantse recensenten waren eveneens matig positief³¹.

We kunnen hieruit concluderen dat vanuit de Christelijke zijde geen enkele fundamentele kritiek op het Hylisch Pluralisme is geuit.

3.2.2.2. Kritiek op het HP door beoefenaars van de positieve wetenschap

Er is maar één soort materie of substantie.

De wetenschap heeft nooit een andere vorm van materie ontdekt, dan die welke door de fysica is beschreven!

De *werelden* die door het hylisch pluralisme worden gehanteerd, zijn dus puur verzinsels van de verschillende religies.

3.2.2.3. Repliek vanuit het Hylisch Pluralisme

De wetenschap heeft met zichzelf een prachtig monument opgericht.

Een van de pijlers waarop dit steunt en die haar geloofwaardig maakt, is de kennisleer.

Zonder die kennisleer zou het bouwwerk reeds lang ingestort zijn en af en toe doet ze dat ook lokaal, wanneer die kennisleer door sommige wetenschappers zelf met de voeten wordt getreden.

De kennisleer is een gedragscode, bestaande uit een aantal niet te overtreden regels.

Een toepassing daarvan is het kennen van de eigen grenzen van bevoegdheid en daar niet over te gaan.

Nu maken wetenschappers soms de fout om, bewust of onbewust, misbruik te maken van een zeker halo-effect, waardoor ze bij zichzelf en de ander de indruk wekken uitspraken te kunnen en mogen doen, waar dit helemaal niet het geval is.

De wetenschapper die die naam waard wil zijn, mag zich hier nimmer aan bezondigen!

De orthodoxe wetenschap is heilig overtuigd dat het monistisch materialisme de evidentie zelf is. (cf. Universiteiten)

Ik wil hier aantonen dat dit slechts één model is tussen vele andere.

Ik wil zelfs aantonen dat het monistisch materialistische model het meest onwaarschijnlijke is, want ze kan het minst van alle, de waargenomen verschijnselen verklaren. (cf. Kwantumfysica, Paranormale Ervaring, Mystieke Ervaring)

Een hypothese die niet solidair is met de waarnemingen, moeten we als onwaarschijnlijk bestempelen.

Het materialistisch model van de materie, wat in het oosten wordt genoemd "*de illusie van de "vaste stof"*" is:

1. Als feit onwaar, cf. Kwantumfysica
2. Zelfs als werkinstrument enkel bruikbaar in triviale omstandigheden

3.2.2.3.1 Monistisch Materialistisch model als feit onwaar

Er blijkt binnen het wetenschappelijk wereldbeeld een soort *double think* te bestaan inzake het beeld dat men heeft van de materie. Enerzijds heeft de 20ste eeuwse fysica experimenteel ontdekt dat de materie bestaat uit leegte, uit wijzigingen van velden, terwijl anderzijds de wetenschapper met zijn geloof vasthangt aan het vastestofmodel van de primitieve mens of het kleine kind. Hiermee weet hij geen raad!

Om dit duidelijk te maken, overlopen we kort de evolutie van voorstelling van de stof in de westerse cultuur:

1. Demokritos formuleerde als eerste het idee van atoom. (ca. 500 VC). Dit was dus ten tijde van Plato, De Boeddha, Mahavira. In India was het idee van "Maya" reeds gekend (materie = illusie). A-toom betekent natuurlijk on-snijdbaar, ondeelbaar. Demokritos zou het concept zelf hebben overgenomen van zijn tijdgenoot Leucippos. In de 19de eeuw wordt de term atoom geherdefinieerd als "ondeelbaar zonder zijn eigenschappen te verliezen"
2. De Romeinse dichter Lucretius Carus (1ste eeuw VC) formuleert in zijn *De rerum natura* (over de aard van de dingen) als eerste het model dat alle stoffen opgebouwd zijn uit atomen van dezelfde of verschillende aard.
3. De eigenschappen van de stoffen zouden te maken hebben met die van de samenstellende atomen aan de buitenzijde van het voorwerp. (cf. Seinhormonen, bacteriofagen, e.d.). Hij vermoedt als het ware, wat wij thans moleculen noemen. Dit wordt begin 19de eeuw

bevestigd door John Dalton, die de eerste wetenschappelijke atoomtheorie formuleert.

4. Eerst moeten we nog even langs de flogiston en Lavoisier! In de Middeleeuwen werd algemeen aangenomen dat een stof bij verbranding haar geest of "flogiston" afgaf, waardoor de massa van de as veel lager was dan de massa van het oorspronkelijk object. Door zijn chemische reacties in afgesloten vaten te laten gebeuren, kon Antoine Laurent Lavoisier aantonen dat er in feite niets verdween bij verbranding; de massa voor en na de reactie bleef gelijk. Hierdoor kon hij zijn wet formuleren van behoud van massa: "rien ne se crée, rien ne se perd". Deze wet bleef juist tot ze door de kennis van de radioactiviteit een beetje moest worden aangepast.
5. Reeds in 1816 zegt Faraday dat het vreemd zou zijn als de mens niet ooit voorbij de gastoestand nog een ijlere toestand van de stof zou ontdekken. Hij noemt deze "de stralende materie". Dit werd experimenteel bevestigd door de experimenten van William Crookes in september 1879 voor het congres van de Britse vereniging voor de vooruitgang der wetenschappen, en in 1880 in Parijs in de School voor Geneeskunde en het Observatorium³². Inmiddels is de plasmatoestand van de stof een dagelijkse realiteit geworden.
6. Hoe dan ook, tot zelfs in de tijd van Mendelejev (1869) zitten we met atomen als bolletjes die opgestapeld zijn om de bekende stoffen (enkelvoudige of samengestelde) te vormen.
7. Eind 19de eeuw ontdekt Sir William Crookes, Engels fysicus en parapsycholoog, dat de zgn. kathodestralen (cf. TV en Computerschermen) in feite deeltjes zijn die we later elektronen hebben genoemd.
8. Het wordt in die periode hoe langer hoe duidelijker, dat een atoom bestaat uit een ontzettend kleine, maar relatief heel zware, positief geladen kern, waarrond een relatief enorm grote wolk negatief geladen elektronen raast. (Rutherford). In 1919 wordt het proton in een waterstofkern ontdekt.
9. Er zijn, begin 20ste eeuw, nog wel andere modellen geweest. Een bekend voorbeeld is het atoombeeld dat er uitziet als een positieve massa, waarin negatieve deeltjes op de buitenkant zijn ingebed. (zoals rozijnen op een pudding)
10. Er is in die tijd ook het Japanse model, dat een atoom ziet als een schaalmodel van de planeet Saturnus. Een positieve kern met een ring van elektronen daar rond.
11. Niels Bohr formuleert het zgn. Deense atoommodel, dat in verfijnde vorm nog steeds in de scholen wordt aangeleerd: Het atoom bestaat uit een kern, met daar rond elektronen die enkel in vaststaande energiekwanten kunnen bestaan, zonder mogelijke tussenstanden. De "elektronenschillen" die dan weer als basis dienen voor de

zogenaamde “valenties” of waarden, waarmee atomen zich met elkaar kunnen verbinden. De buitenste schil van een atoom neigt naar volledigheid, d.w.z. 2 of 8 elektronen. In de reactie $2\text{H}_2 + \text{O}_2 \rightarrow 2\text{H}_2\text{O}$ zoeken de twee waterstofmoleculen de zuurstofmolecule op om complete schillen te vormen. (dit is een zeer vereenvoudigd beeld! (cf. Subschillen, e.d.).

12. In 1932 ontdekt James Chadwick het neutron. Dit betekent dat de kern van het atoom dus ook geen deeltje was, doch bestond uit een positieve proton en een iets zwaardere neutron zonder lading.
13. We zien in dit zeer vereenvoudigde overzicht van de evolutie van de voorstelling van de materie de mythe van de “vaste stof” hoe langer hoe meer verdwijnen, ten voordele van een eindeloze reeks elementaire deeltjes, die zich niet eens kunnen gedragen als fatsoenlijke burgers van de Newtonfysica.
14. De kwantumfysica ontdekt dan weer de neutrino, een nieuw kerndeeltje dat ontstaat bij bètaradioactiviteit.
15. In de jaren 30, 40 en na de oorlog verschenen steeds nieuwe elementaire deeltjes > 200 verschillende!
16. Hun gedrag laat Newton zich in zijn graf omdraaien:
 - a. Sommige hebben geen massa, geen lading, enkel een snelheid
 - b. Sommige bestaan geen miljoenste van een seconde
 - c. Sommige gaan achteruit in de tijd
 - d. Sommige kunnen op twee plaatsen tegelijk zijn
 - e. Sommige houden op te bestaan als ze een hindernis ontmoeten, maar ontstaan na die hindernis opnieuw
 - f. Sommige reageren “telepathisch” op andere deeltjes
17. In de zestiger jaren van de 20ste eeuw worden de quarks geïntroduceerd door de Amerikaanse fysicus Murray Gell-Mann, die in 1969 de Nobelprijs kreeg voor zijn onderzoek met betrekking tot de elementaire deeltjes, die hij in groepen verdeelde.³³
18. Ook het corpusculaire beeld van een deeltje is niet meer: de deeltjes zijn nog slechts knooppunten in staande golven, of nog beter: ze zijn kwanta van relativistische velden. Zo zouden bijvoorbeeld de elektronen en protonen kwanta zijn van het Diracveld, terwijl fotonen kwanta zijn van het elektromagnetisch veld.
19. De “illusie van de vaste stof” is dus een wetenschappelijk feit. Er bestaat – volgens de wetenschap – enkel maar een eindeloze reeks partikels, die eigenlijk niet bestaan en die relatief tot hun grootte, eindeloos ver van elkaar in het rond tollen tot ze er duizelig van worden en ons de illusie geven dat zoiets bestaat als vaste stof.
20. De wetenschap is uiteindelijk beland bij het standpunt van de Vedische wijsgeer: materie is illusie (maya) q.e.d.

Tot besluit van deze beknopte historische schets, kunnen we stellen dat de materie, de enige zekerheid van het monistisch materialisme, volgens de huidige stand van diezelfde wetenschap, zelfs geen *object* meer is maar een *gebeurtenis*³⁴ van velden en golven.

3.2.2.3.2 Zelfs als werkinstrument enkel bruikbaar in triviale omstandigheden

Wanneer we met de auto rijden of in de keuken werken, gelden de regels van de vaste stof, maar durven we door een elektronenmicroscop kijken of de signalen van een radiotelescoop beluisteren, dan is er niet veel meer van die vaste stof terug te vinden.

De *lege materie* komt ons enkel over als *vaste stof*, door de razende snelheid, waarmee de atomen t.o.v. elkaar wervelen, en binnen de atomen de elementaire deeltjes, die, zoals we reeds uitlegden, niet eens bestaan.

Het effect is een beetje te vergelijken met een kartonnen kaartje dat we traag of snel heen en weer zwaaien.

Als we traag zwaaien, zal iedereen een bewegend kaartje waarnemen, doch als we dezelfde beweging, veel sneller maken, dan ziet de waarnemer geen kaartje meer, maar een waaier!

3.2.2.3.3 De Occulte Scheikunde (Zie aparte bibliografie achteraan).

Dit is een voorbeeldcasus dat een ereplaats verdient in de wetenschapsgeschiedenis en in de annalen van de geschiedenisvervalsing door de gevestigde wetenschappers³⁵.

Als tweede repliek tegen de aanval van de wetenschap op het hylisch pluralisme, wil ik dus de zgn. *Occulte Scheikunde* naar voren schuiven, zoals geformuleerd rond 1895³⁶.

Eerder had Mevr. Blavatsky in haar Geheime Leer reeds gezegd dat atomen, in tegenstelling tot de gangbare wetenschappelijke visie toen, uit kleinere, subatomaire deeltjes bestonden.

Dit verhaal is in ons betoog van dubbel belang: enerzijds als mooi voorbeeld van gebrek aan openheid tussen wetenschap en religie, hier Theosofie, en anderzijds omdat het model van de *occulte scheikunde* de enige benadering is van *hylische pluraliteit vanuit de fysica*.

Het model der occulte scheikunde, dat deels geïnspireerd is op de theosofische leer, deels gebaseerd op wat Dr. Annie Besant (AB) en Mgr. Charles Webster Leadbeater (CWL) ervaren als helderziende waarnemingen. Deze theorie gaat er van uit dat het universum bestaat uit wortelstof of oersubstantie. Deze substantie is in de verschillende tradities

gekend als mula-prakriti of protyle of ylem. In de occulte scheikunde wordt het koilon genoemd³⁷.

Dit koilon nu, vertoont gaatjes of belletjes. Deze belletjes zouden worden gevormd doordat de Logos³⁸ zich hieruit terugtrekt. Materie zou een rangschikking zijn van deze belletjes, in een reeks spirillen³⁹ van gradueel stijgende complexiteit.

Door middel van hun helderziende onderzoeksmethode konden Leadbeater en Besant van de meeste toen gekende elementen de atoommassa bepalen.⁴⁰ Spectaculair is, dat beide onderzoekers reeds in het begin van de 20ste eeuw het idee van isotoop formuleerden, met voorbeelden en atoommassa.

Francis William Aston van de Universiteit van Cambridge, kreeg in 1922 de Nobelprijs voor chemie voor zijn ontdekking d.m.v. massaspectrografie, van isotopen bij een groot aantal niet-radioactieve elementen.⁴¹

Inmiddels publiceerde Jeff Hughes van het Centre for the History of Science, Technology and Medicine aan de Manchester University, een artikel "Occultism and the Atom: The Curious Story of Isotopes"⁴².

Hij vertelt hierin dat Aston zich niet enkel op het werk van Besant en Leadbeater baseerde, doch zelfs van hen de naam meta-neon overnam, voor een isotoop van neon. Hughes ontdekte, aldus Radha Burnier, 7de Internationale President van de Theosofische Vereniging in een doos papieren van Aston aan de Universiteit te Cambridge, een "nota over de naam meta-neon", waarin Aston toegeeft die uit de occulte scheikunde te hebben gehaald.

In een voordracht voor de British association in 1913 verklaart Aston zelfs dat Besant en Leadbeater "by theosophical methods, entirely unintelligible to the mere students of physics" het atoomgewicht hebben bepaald van alle gekende elementen en van sommige niet-gekende. Onder deze elementen, vervolgt Aston, zit er een waaraan de schrijvers (AB en CWL dus) een atoommassa van 22.33 (met H=1) toeschrijven en die ze meta-neon hebben genoemd. Aangezien deze naam even goed past als enige andere, heb ik (Aston dus) die dan in deze paper gebruikt.

Nu is het symptomatisch dat Aston, nadat hij zijn Nobelprijs in handen heeft en zijn boek *Isotopes* schrijft over de geschiedenis van zijn ontdekking, aan grof negatief revisionisme gaat doen. Het verhaal wordt herschreven en de occulte scheikunde, Leadbeater en Besant worden doodgezwegen.

Nu blijkt dat Curuppumullage Jinarajadasa, de 4de Internationale President van de Theosofische Vereniging, die meegewerkt had aan de redactie van de werken van Leadbeater en Besant, contact opnam met Aston. Jinarajadasa was natuurlijk niet op de hoogte van het plagiaat van Aston en liet hem vriendelijk weten dat Leadbeater en Besant reeds lang voor hem de isotopen hadden ontdekt.

Het antwoord van Aston was formeel: hij was hoegenaamd niet in theosofie geïnteresseerd.

De briefwisseling tussen Aston en Jinarajadasa werd gepubliceerd in een brochure *Occult Chemistry Investigations*.

Deze visie en die van de huidige fysica staan op het eerste gezicht heel ver van elkaar af. In de eerste helft van de 20ste eeuw leek de vorderende fysica de occulte scheikunde volledig naar het rijk der fabelen te hebben verwezen.

Toen in 1962 de quarks werden ontdekt, bleek de occulte scheikunde een heel stuk dichterbij de wetenschap te staan dan werd vermoed.

Inmiddels werden de occulte scheikunde en de moderne fysica door moderne geleerden, zoals Prof. H.J. Arnikaar harmonisch met elkaar in verband gebracht⁴³.

Historisch is het interessant dat Aston er aanvankelijk openlijk voor uitkomt zich bij zijn onderzoek te hebben geïnspireerd op de Occulte Scheikunde, maar vanaf dat hij een "erkend Nobelprijswinnaar" is, de geschiedenis even gaat herschrijven.

3.2.2.4. Eigen kritiek en aanvullingen op het Hylisch Pluralisme

Het hylisch pluralisme, zoals geformuleerd door prof. J.J. Poortman, biedt een zeer mooi referentiekader om de verschillende religies en filosofische stromingen te categoriseren.

Hieraan kunnen we een tweede functie van het hylisch pluralisme toevoegen: de afbakening van de terreinen van de Westerse wetenschap en de religie(s).

Toch zijn er mijns inziens nog enkele fundamentele kritieken en aanvullingen op aan te brengen.

3.2.2.4.1 HP is in deze context enkel zinvol indien aangevuld met MC

Poortman slaat als het ware een stap over.

Hij wil het hebben over meervoudigheid van de stof, maar spreekt eigenlijk over de meervoudige mens. Hij kondigt als het ware een werk aan over de verschillende soorten aquaria, maar bespreekt eigenlijk enkel de verschillende soorten vissen die men er in kan aantreffen.

Deze opmerking was, in andere bewoording reeds gemaakt door Gerding en van Dongen in hun boek "het voertuig van de ziel": "'Ochêma' betekent voertuig. Deze titel geeft aan dat de studie niet gaat over hylisch pluralisme in het algemeen, maar over hylisch pluralisme in verband met de menselijke lichamelijkeheid. De werken van Poortman over dit onderwerp vormen dus geen fysische maar een antropologische studie." ⁴⁴

Daarom wil ik het concept van het hylisch pluralisme, alvast in haar religieuze context, onlosmakelijk verbinden met dat van de multicorporaliteit.

De term multicorporaliteit die ik hier wil introduceren, is zelf gebrekkig in die zin dat de betekenis ervan ruimer moet worden opgevat dan de etymologische betekenis. Multicorporaliteit betekent immers letterlijk: de eigenschap meer lichamen te bezitten of uit meer lichamen te bestaan. Ook dit is niet hetzelfde!

Ik gebruik de term hier natuurlijk in een bredere zin: lichamen of principes. Zie mijn opmerking sub 7 in dit hoofdstuk.

Zelfs de term lichaam is in het jargon van de multicorporaliteit haar etymologie ontgroeid.

Letterlijk komt het woord van: lyck + hama of omhulsel van vlees. In die letterlijke betekenis zou het dus slechts voor het fysieke lichaam mogen worden gebruikt.

Anders gezegd: spreken over een niet-fysiek lichaam is een contradictio in terminis. Maar zover zullen we niet gaan, of de hele taal moet worden omgeploegd!

3.2.2.4.2 Pluralisme of Pluraliteit?

De naam pluralisme lijkt erg ongelukkig.

Beter ware geweest hylische pluraliteit.

Hoewel het woord pluralisme letterlijk betekent meervormigheid, wat zeker de lading dekt, zijn er rond de term pluralisme toch politieke en maatschappelijke connotaties gegroeid die niets met onze *démarche* te maken hebben.

Als we zouden spreken over hylische pluraliteit, zou duidelijker zijn, dat we het over de meervoudigheid van de stof hebben en niet over een zekere vorm van tolerantie, wat thans door vele lezers uit het begrip hylisch pluralisme wordt begrepen!

Daarom hebben we er in dit werk voor gekozen de term hylische pluraliteit te gebruiken wanneer we het hebben over de meervoudigheid van de stof en Hylisch Pluralisme (met hoofdletters), wanneer we de filosofische stroming bedoelen die de hylische pluraliteit hanteert.

3.2.2.4.3 Pluraliteit of Pluriformiteit?

Ay, there's the rub!

Hylische Pluraliteit zou betekenen: er zijn verschillende soorten materie.

Hylische Pluriformiteit zou betekenen: er is maar één soort materie, maar die kan verschillende vormen aannemen.

Hoewel deze categorisering mij fundamenteel lijkt, heeft Poortman ze niet gemaakt.

Het alfa-standpunt zegt dat er maar één soort materie is, terwijl de volgende standpunten het een beetje in het midden laten of er nu sprake is van pluraliteit of pluriformiteit!

Het zeta-standpunt zegt zelfs dat er helemaal geen materie is, want alles is geest, inclusief wat wij de vaste stof noemen.

Strikt genomen zou de categorisering correcter zijn als volgt:

1. monistisch materialisme of het alfa-standpunt
2. dualistisch materialisme of het beta-standpunt
3. hylisch pluralisme
 - 3.1. gamma-standpunt
 - 3.2. delta-standpunt
 - 3.3. epsilon-standpunt
4. monistisch psychisme of het zeta-standpunt

Dus is de term hylisch pluralisme slechts gepast om de standpunten gamma, delta en epsilon te dekken.

Hoe dan ook, de term *hylisch pluralisme* zou beter worden vervangen door *hylische pluraliteit*.

3.2.2.4.4 Nog een variant op de term *Hylisch Pluralisme*:

Het Hylisch Pluralisme wordt ook wel het *ontologisch pluralisme*⁴⁵ genoemd.

Hiermee wordt de term HP naar een *hogere ontologische eenheid* opgetrokken, boven stof en niet-stof, boven de discussie wat nu *hyle* is en wat niet.

Het is een elegante oplossing om zowel de *rupa*⁴⁶ en *arupa*⁴⁷ werelden onder één noemer te brengen, in het algemeen, en de verschillende lagen⁴⁸, of werelden, of plannen, in het bijzonder.

3.2.2.4.5 Simultaan of consecutief?

In de diverse modellen van de verschillende religies en filosofieën worden de lichamen of principes van de mens beschreven als simultaan of consecutief bestaand. Zo zal in een bepaald systeem een bepaald lichaam of principe bij de dood verdwijnen, terwijl het in een ander systeem nog even blijft bestaan en in een ander model gewoon nimmer verdwijnt. We zouden nog verder kunnen gaan, met een onderscheid te maken tussen elkaar opvolgende fasen of zich in elkaar transformerende, maar dat zou onze bedoeling hier ver overschrijden.

Dit onderscheid vinden we nergens in de categorisering van Poortman terug.

Het onderscheid tussen een simultaan of consecutief bestaan geldt zowel voor de hylische pluraliteit als voor de multicorporaliteit.

Voorbeelden inzake de multicorporaliteit:

In het Rooms-Katholiek Christendom blijft de ziel eeuwig bestaan.

Bij de getuigen van Jehova sterft de ziel bij de fysieke dood van de mens.

Voorbeelden inzake hylische pluraliteit:

De Roomse Kerk beschouwt de hemel en de hel als eeuwig bestaand.

In het Hindoeïsme wordt vaak gesproken van een periodiciteit in het bestaan van de verschillende werelden. Zij ontstaan bij elk nieuw Manvantara en verdwijnen bij de volgende Pralaya, om dan weer te ontstaan in het volgende Manvantara, enz.

3.2.2.4.6 Parallele of hiërarchisch gerelateerde werelden?

De hylische pluraliteit gaat over verschillende werelden, waarin God en de mens kunnen bestaan en/of voortduren hebben.

Maar hoe staan die werelden t.o.v. elkaar?

In sommige systemen staan die werelden parallel, d.w.z. ze zijn evenwaardig.

In andere modellen onderscheiden deze werelden zich in de eerste plaats door niveauverschillen. Als we de wereld van God en die van de demonen vergelijken, zullen dat in sommige systemen gewoon twee werelden naast elkaar zijn, terwijl bij anderen deze werelden veel van elkaar verschillen in fijnheid van substantie of in belangrijkheid.

Dit onderscheid tussen parallelle en hiërarchisch gerelateerde werelden wordt in de categorisering van Poortman niet gemaakt.

Anderzijds kan de vraag worden gesteld of er nog sprake is van hylische pluraliteit wanneer *alle* werelden binnen een systeem parallel aan elkaar kunnen worden geplaatst, dus zuiver naast elkaar bestaand, zonder verschil van substantie.

Op dat moment zou het eerder een topografische aangelegenheid worden dan een hylisch pluralistische! Maar de meeste stelsels geven niet de minste informatie over de al dan niet substantiële gelijkwaardigheid van hun werelden, waardoor onze categorisering zeker reden van bestaan heeft!

3.2.2.4.7 Werelden naast elkaar of in elkaar?

Dit onderscheid is fundamenteel!

De Manasische en de Astrale wereld van de Theosofen interpenetreren elkaar, terwijl de hemel en de hel van Christenen, naast elkaar bestaan.

Anders gezegd: als we ruimtecoördinaten zouden hanteren, zullen de Manasische- en de Astrale Wereld volledig samenvallen. Hemel en Hel daarentegen, zullen verschillende coördinaten krijgen.

Dit zou ook een belangrijk categoriseringcriterium kunnen zijn.

3.2.2.4.8 Lichamen en Principes⁴⁹

Er wordt bij Poortman ook geen onderscheid gemaakt tussen lichamen en principes, terwijl het eerste op iets concreets duidt en het tweede op iets abstracts.

De term ochêma (voertuig) en zeker voertuig van de ziel, dekt beslist niet alle principes in de mens die in de diverse religieuze en filosofische systemen worden gehanteerd.

Zeker niet de principes die hoger worden geacht te zijn dan de ziel.

Wat doen we bijvoorbeeld met een concept als geest in de 3-deling van Paulus? Of met de monade van Leibniz?

Deze kunnen bezwaarlijk worden gezien als voertuigen, zo ja, voertuigen, waarvan?

In dezelfde gedachtegang moeten we het door onszelf geïntroduceerde begrip Multicorporaliteit ook relativeren.

Hiervoor geldt natuurlijk dezelfde kritiek!

Al deze kritieken verminderen de waarde niet van het monument van Poortman.

Het zijn eerder suggesties voor verdere uitdieping van het werk dat hij heeft gestart, namelijk de verschillende religies en filosofische systemen in hanteerbare categorieën onder te brengen.

Eindnoten bij dit hoofdstuk

21 Dongen, Hein van/Gerding, Hans: Het voertuig van de ziel. Het fijnstoffelijk lichaam; beleving, geschiedenis, onderzoek, Deventer, Ankh-Hermes, 1993, p. 20

22 Theosofia, jan 1961, p. 13

23 Het aantal klinisch onderzochte bijna-dood-ervaringen loopt in de duizenden.

In de populaire literatuur worden steeds dezelfde elementen uitgelicht, zoals het zien van een tunnel, zich aangetrokken voelen tot een licht, contact met overleden familieleden, enz.

Vanuit het huidige wetenschappelijk paradigma zijn een aantal van deze verschijnselen ook te verklaren via neurofysiologische processen.

Er verschenen reeds een aantal studies, waarbij een mogelijke fysiologische verklaring werd gegeven voor deze verschijnselen. Het zouden hallucinaties zijn die door de specifieke omstandigheden worden geïnduceerd.

Het is inderdaad de taak van de wetenschap een nieuw verschijnsel te trachten te verklaren vanuit het bekende, eer onbekende elementen worden geïntroduceerd.

Bepaalde verschijnselen echter, kunnen gewoonweg niet op deze manier worden verklaard.

Iemand die tijdens de narcose van een operatie beweert uit zijn lichaam te zijn getreden en boven het dak van het ziekenhuis te hebben gevlogen, kan gehallucineerd hebben.

Mooi!

Maar als hij dan na het ontwaken vraagt wat die tennisschoen op het dak doet en bij nazicht, blijkt er inderdaad een tennisschoen op het dak te liggen, dan heeft de wetenschap een probleem. Buiten de mogelijkheid van een samenzwering van alle spelers, is enkel nog een paranormale verklaring mogelijk. Ofwel is de persoon inderdaad uit zijn lichaam gegaan en is hij even boven gaan kijken, ofwel - en voor minder gaan we niet - heeft hij een buitenzintuiglijke prestatie geleverd. Beide hypothesen passen momenteel niet in het paradigma van de wetenschap.

Een andere casus die tot nadenken stemt, is het geval van Pam Reynolds (zie Titus Rivas: Pam Reynolds: psi en een vlak EEG, in Tijdschrift voor parapsychologie. Vol. 73, nr. 1 (369), maart 2006, p. 10-13; zie ook: The Lancet - 15/12/2001), die tijdens een hersenoperatie in hibernatie wordt gebracht, waarbij alle lichaamsfuncties, zowel hart als longen en zenuwstelsel, volledig stil komen te staan.

Na de operatie herinnert zij zich een aantal specifieke details van de operatie.

Nu is de verklaring van de sceptici dat er tijdens de inslaap- en ontwaakperiode een aantal indrukken worden opgedaan die dan achteraf worden geïnterpreteerd als handelend tijdens de operatie.

Goed!

Maar wat, als Pam achteraf een aantal details vertelt, die ofwel onzichtbaar voor haar waren in die inslaap- en ontwaakperiode, ofwel gewoon hebben plaatsgegrepen tijdens de hibernatie, waar per definitie geen zintuiglijke waarneming kan bestaan.

Zo beschrijft ze de zaag die voor de trepanatie wordt gebruikt. Ze is verbaasd over de vorm (lijkt een beetje op haar elektrische tandenborstel thuis).

Ze kan een dialoog navertellen tussen chirurg en verpleegster: Pam verbaast zich dat ze onder in haar lichaam bezig zijn in plaats van aan haar hoofd. Ze hoort de verpleegster zeggen dat het te smal is en de chirurg antwoordt om aan de andere kant te proberen. Het bleek dat de verpleegster had geklaagd over een bloedvat in de lies dat te smal was voor een katheter, waarbij de chirurg had geantwoord dat ze maar aan de andere zijde moet proberen.

Zowel het bovenhalen van de zaag als de dialoog tussen chirurg en verpleegster vonden plaats toen zij al in hibernatie was.

In het huidige wetenschappelijk paradigma is dit niet te verklaren.

Een mogelijke verklaring, en voor de parapsycholoog de meest waarschijnlijke, is dat inderdaad Pam uit haar lichaam is getreden en dat dus het bewustzijn kan functioneren zonder de fysieke hersenen.

Beide gevallen doen dus een beroep op onze intellectuele eerlijkheid.

Als deze gevallen authentiek zijn, moet er iets aan dat paradigma gebeuren!

24 In de zin "spiritistische verklaringshypothese vs. animistische verklaringshypothese" worden de termen "spiritistisch" en "animistisch" niet gebruikt in de zin van het spiritisme als religieuze stroming en het animisme als natuurreligie.

De hier gebruikte betekenis is daaraan natuurlijk etymologisch verwant, maar toch anders.

Wij gebruiken de termen hier zoals in de parapsychologie wel eens wordt gedaan, voornamelijk door W. H. C. Tenhaeff. De spiritistische hypothese gaat er van uit dat de verschijnselen hun oorsprong/oorzaak hebben in de wereld aan gene zijde, terwijl de animistische hypothese de verklaring gaat zoeken in de geest van de persoon, waarbij geest dan nog in de materialistische zin van het woord wordt gebruikt.

25 Voor een diepgaandere studie dient opgemerkt dat in het vroegere werk van Poortman (dus ten tijde van *Tweeërlei Subjectiviteit* in 1929) de term "dualistisch materialisme" wordt gehanteerd in de betekenis van wat hij in de periode van *Ochêma* (vanaf ca. 1954) gaat noemen het "hylisch pluralisme".

In die latere tijd dan, wordt de term "dualistisch materialisme" nog enkel gebruikt voor het Bêtastandpunt.

26 Cf. Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: *Het geheim van den dood*, Den Haag, Van Stockum, 1930

27 Poortman, J.J.: *Ochêma*, geschiedenis en zin van het HP, Asse, Van Gorcum, 1954, p. 18.

28 Zie verder, "Repliek vanuit het Hylisch Pluralisme", p. 26.

29 Art. Actie-reactie: Het levenswerk van JJPoortman, in: *Theosofia*, Maart 1969, pp.78-83. Dit artikel is eigenlijk de neerslag van een bijeenkomst op 7 januari 1969 van "De Club", informele benaming voor het "Haags Genootschap voor Geestelijke Vorming", waarvan Poortman lid was. Andere bekende leden waren onder meer: Prof. P.A. Dietz, Dr. K.H.E. de Jong, Louis Hoyack, enz. (de meeste hier vernoemden waren toen evenwel reeds overleden).

Het was de gewoonte dat "De Club" om de twee weken samen kwam bij een der leden thuis.

Op deze zitting besprak Poortman de op dat moment reeds verschenen 29 recensies van *Ochêma* VI, welke hij indeelt in verschillende categorieën:

- bespreking van theosofische en daaraan verwante zijde
- van Katholieke zijde
- van wijsgerige en meer algemene aard
- van Protestantse kant
- niet vermeld
- van psychiatrisch-psychologische zijde
- van parapsychologische zijde.

30 Hier zijn de kritieken vaak naast de kwestie, zoals "boek: onafgewerkt", "terminologie: hinderlijk", "geen boek voor particulieren".

Een zwaardere kritiek wordt gegeven door het tijdschrift *Streven*, dat zegt dat *Thess. 5:23* niet mag worden gebruikt als argument voor Paulus' trichotomie. Deze opmerking werd mij (CV) ook gemaakt vanuit de hoek van de Jehova's Getuigen. In beide gevallen wordt dit niet gemotiveerd!

Pater J.H. Walgraeve, in het *Tijdschrift voor Philosophie* uit Leuven (september 1968, p. 637 e.v.) ontvangt het boek zeer goed, geeft er een uitgebreide bespreking van en voegt er zelfs een aantal passages uit Thomas aan toe, die hylisch-pluralistisch kunnen worden genoemd.

Wel zou deze de term hylisch dualisme liever vervangen zien door hylisch monisme.

31 Prof. C.A. van Peursen zegt dat het Hylisch Pluralisme verwant is met de ideeën van de Theosofie (Poortman vraagt zich af of dit als een waarschuwing voor de lezers is bedoeld!).

Prof. G. Quispel (die wat zijn recensie van *Ochêma* althans) door Poortman onder de Protestantse recensenten wordt gerekend, noemt het een "geslaagd levenswerk van een wijsgeer". (*Het Vaderland* van 20 januari 1968).

32 Gibier, Dr. Paul: *Le spiritisme (Fakirisme Occidental)*. Etude historique, critique et expérimentale, Parijs, Durville, s.d. (ca. 1920), p. 202

33 (red): *Alle Nobelprijswinnaars 1901-heden*, Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1983, p. 19

34 Het woord gebeurtenis kan filosofisch gezien verschillende betekenissen hebben. In deze context gebruiken we de term een beetje als tegenpool van een object.

In de relatie object vs. gebeurtenis stellen we een object als iets statisch en relatief duurzaam, een voorwerp in dagdagelijks taalgebruik, zoals een kopje, een huis, e.d. Met een gebeurtenis bedoelen we eerder iets dynamisch en kortstondigs, zoals het inslaan van de bliksem, het uitvallen van de stroom, een knoop in een golf, e.d.

35 Vandekerckhove, Christian: *Oriëntaties en problematiek rond het onderzoek naar de mogelijke invloed van Theosofie en Theosofen op de wereld* (metascriptie in voorbereiding)

36 (zie bibliografie achteraan)

37 Arnikar, H.J.: *Essentials of Occult Chemistry and Modern Science*, Adyar, Theosophical Publishing House, 2000 p. XVII

38 Logos in de betekenis zoals gebruikt in de Theosofie.

39 CWL en AB, uitslaande plaat tegenover p.4

40 Jinarajadasa, C: *Grondbeginselen der Theosofie*, Amsterdam, Uitgeverij der Theosofische Vereniging, 4de druk 1951, p. 133

41 (red): *Alle Nobelprijswinnaars 1901-heden*, Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1983, p. 25

42 Radha Burnier in: *The Theosophist*, april 2004, pp. 243-244

43 Arnikar, H.J.: *Essentials of Occult Chemistry and Modern Science*, Adyar, Theosophical Publishing House, 2000.

44 Dongen, Hein van/Gerding, Hans: *Het voertuig van de ziel. Het fijnstoffelijk lichaam; beleving, geschiedenis, onderzoek*, Deventer, Ankh-Hermes, 1993, p. 147

45 Dubbink, J.H., Egmont, D. van, Margadant, W.D.: *Theosofie, Wetenschap en Politiek. Feestbundel ter gelegenheid van het 25-jarige bestaan van de Stichting proklos*, Uitgave van de Theosofische Vereniging in Nederland, 1982, p. 70.

46 Rupa: in de theosofische literatuur algemeen gangbare term voor "de werelden van de vorm" (zie Theosofie, infra).

47 Arupa: in de theosofische literatuur algemeen gangbare term voor "de vormeloze werelden" (zie Theosofie, infra).

48 Lagen, werelden, plannen in hun theosofische betekenis.

49 Het woord principe wordt hier gehanteerd in de betekenis van "component" of "samenstellend onderdeel".

4. ENIGE VOORBEELDEN VAN HYLISCHE PLURALITEIT EN MULTI- CORPORALITEIT IN DE VERSCHILLENDE RELIGIES EN FILOSOFISCHE TRADITIES

We zouden de hylische pluraliteit kunnen omschrijven als een *metafysische stratigrafie* en de multicorporaliteit als een *metafysische anatomie*.

Worden beide op elkaar geprojecteerd, dan krijgen we een schematisch overzicht van de *meervoudige mens* in een *meervoudige stof* of een *meervoudig universum*.

Dit hoofdstuk wil geen exhaustieve studie geven.

Onze bedoeling is tweeledig:

Enerzijds willen we aan de hand van deze voorbeelden de universaliteit van het hylisch pluralisme en de multicorporaliteit aantonen.

Anderzijds is het ook onze bedoeling hiermee de verscheidenheid van de metafysische mens- en wereldbeelden aan te tonen in het licht van hun resp. *gelaagdheid*.

Daarom hebben we onze voorbeelden zo goed mogelijk gespreid in ruimte en tijd.

We zullen de verschillende voorbeelden ook niet uitvoerig bespreken. Hoogstens worden enkele toelichtingen gegeven.

Een grondige categorisering in de standpunten van J.J. Poortman – maar dan veel verder uitgediept – zou kunnen leiden tot een systematiek van de diverse religieuze en filosofische systemen op basis van hun visie inzake hylische pluraliteit en multicorporaliteit.

Deze opdracht zou natuurlijk een studie op zich vertegenwoordigen. Bovendien is het zo dat sommige stromingen of religies in hun teksten elementen bevatten die duiden op een hylische pluraliteit, terwijl bij andere de multicorporaliteit eerder naar voren springt.

In de esoterische stromingen – met name in de diverse theosofische stromingen, maar ook in de antroposofie en de moderne rozenkruiserbewegingen – worden vaak allebei expliciet beschreven.

Om onze voorbeelden zo representatief mogelijk te maken, hebben we ze ingedeeld in 7 categorieën, waarvoor we telkens één of meer voorbeelden van modellen geven.

Een belangrijke opmerking vooraf is nog noodzakelijk:

Sommige schema's geven in de lagen van de mens niet enkel de multicorporaliteit, doch ook bovenaan het principe van de Godheid.

Afhankelijk van het systeem is die Godheid al dan niet een deel van de mens.

In andere schema's dan weer, gaat het niet om de verschillende lichamen of principes die de mens heeft, maar om de mogelijke lichamen die een mens in de loop van zijn ontwikkeling kán krijgen. In enkele gevallen gaat het enkel om de zeldzame gerealiseerde mens.

De gehanteerde indeling is als volgt:

1. Moderne Westerse Wetenschap
2. Natuurvolkeren
3. Oudheid
4. Grote Religies
5. Sri Aurobindo⁵⁰
6. Esoterische Stromingen
7. Parapsychologie
8. Conclusie

Het zal opvallen dat sommige stromingen zeer summier worden behandeld, terwijl andere vrij gedetailleerd worden beschreven. Dit heeft voor een deel te maken met het ons beschikbare materiaal. De best gedocumenteerde categorie is die der esoterische stromingen, omdat, zoals hoger reeds vermeld, deze zich vaak expliciet hebben beziggehouden met, en uitgedrukt over de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit, zonder evenwel deze termen te hanteren.

Voor de voorbeelden van de andere categorieën moesten deze gegevens meestal worden geëxtrapoleerd uit vaak onderling contradictorische auteurs en heilige boeken.

Zowel voor de gegevens van Poortman, Blavatsky, Lancelin, Durville, als van een aantal andere geciteerden in dit hoofdstuk, is enig voorbehoud geraden. Voor de gehanteerde namen van lichamen of principes in de mens moeten we op twee zaken letten:

1. Deze studies zijn vaak gemaakt door personen die niet op de hoogte zijn van de filologische afspraken van translitteraties of romanisering van Oosterse talen. Dit houdt in dat in verschillende werken vaak hetzelfde lichaam of hetzelfde principe wordt aangeduid met verschillende woorden, die eigenlijk transcripties zijn van dezelfde term uit de oorspronkelijke taal. Het overzetten naar het Engels, het Frans of het Nederlands wordt vaak op een verschillende wijze gedaan, zeker wanneer fonetisch wordt omgezet. Maar ook naar één bepaalde taal treffen we verschillende omzettingen aan!
2. De correspondenties met lichamen of principes uit andere – vaak beter gekende – tradities gebeurt onder voorbehoud, omwille van de verschrikkelijke spraakverwarring tussen de verschillende stelsels.

4.1. Moderne Westerse Wetenschap

De huidige, Westerse wetenschap hanteert een vrij eenvoudig model, dat hier zo goed als universeel is:

Er is slechts één soort materie, diegene die door de fysica wordt bestudeerd.

Daarbuiten bestaat geen andere soort stof.

De mens heeft slechts één lichaam.

Alle elementen die in de religies worden toegeschreven aan ziel of geest, e.d., alsook de emoties en de gedachten van de mens, kunnen worden verklaard vanuit de fysiologie of neurofysiologie.

Er is slechts één fysieke wereld

Daarin heeft de mens slechts één component, zijn lichaam

De mens is dus het lichaam

Menselijk Lichaam

(1 lichaam in 1 wereld)

Dit is natuurlijk het schoolvoorbeeld van het alfastandpunt van Poortman.

Wanneer we zo veel mogelijk alle bestaande modellen vergelijken, valt het ons dadelijk op dat de huidige Westerse wetenschap ALS ENIGE een model hanteert van een *enkelvoudige mens in een enkelvoudige stof*.

Hoe tegenstrijdig al de andere scholen onderling ook mogen zijn, zonder uitzondering hebben ze alle iets gemeen, namelijk de erkenning van een *meervoudige mens in een meervoudig universum!*

Zoals in de vorige hoofdstukken reeds beschreven, wordt dit Westers wetenschappelijk model hoe langer hoe meer onhoudbaar.

Vanuit de exacte wetenschap zelf is het model van de unitaire stof aan het wankelen geraakt door de verworvenheden van de kwantumfysica, de relativiteitstheorie, de golfmechanica, enz.

Ook langs empirische weg komen steeds meer verschijnselen en waarnemingen die om een ruimer model vragen. Denken we bij voorbeeld aan de bijna-dood-ervaringen, de parapsychologische verschijnselen, enz.

4.2. Natuurvolkeren

Bij zijn bespreking van de natuurmens wijst Poortman ons erop dat “*men van een dualisme, een typische tegenstelling tussen ziel en lichaam, bij hem nauwelijks hoort*”⁵¹.

Het lijkt volgens de toenmalige etnografen en antropologen dat bij de natuurvolkeren de eventuele ziel en – corporele – voortbestaan van de mens volledig stoffelijk moeten worden gezien.

Eenzijds zouden deze beweringen opnieuw moeten worden getoetst aan de hand van de modernere inzichten in deze vakgebieden. Er is immers een halve eeuw onderzoek verlopen sedert zijn publicatie!

Anderzijds kan het niet formuleren van de subtiële materie en de multicorporaliteit zowel een ontologische als een semantische reden hebben!

Het kan natuurlijk zijn dat deze zgn. natuurmens deze twee vormen van bestaan als evident in dezelfde substantie ziet, maar evengoed zou het kunnen dat hij geen taal heeft ontwikkeld om deze nuances uit te drukken.

Om hier een duidelijk antwoord op te geven, moet deze vraag worden voorgelegd aan moderne antropologen én linguïsten, wat dus ver de doeleinden van deze studie overschrijdt.

Actuele onderzoeken aangaande Australische Aboriginals en Amazonevolkeren, maar ook van Sepik- en Asmatculturen zouden, ons inziens, een nieuw licht kunnen brengen op deze vragen.

4.3. Oudheid

De term *oudheid* is hier in ruimere zin gehanteerd dan meestal in geschiedenisstudie wordt gedaan.

4.3.1.China

Er zijn een aantal verschillende denkscholen in het oude China, waarvan de basis kan liggen in het sjamanisme, het taoïsme, Confucianisme, Boeddhisme en een hoop tussenvormen.

Onderstaande tabel geeft een voorbeeld van een Oud-Chinese visie op de multicorporaliteit.⁵² De tabel is gebaseerd op de gegevens van Charles Lancelin, een onvoldoend erkend onderzoeker, waarop we zullen terugkomen in paragraaf 4.7.4, gewijd aan de parapsychologie.

Hogere bestanddelen	Wun
	Tinh
	Thân
Intermediaire bestanddelen	Thân-Khi
	Khi
	Than-Thuy
Lagere bestanddelen	Than
	Mau
	Xuong

Lancelin was vooral actief in experimenteel onderzoek van het leven na de dood en de multicorporaliteit. De opgaven die hij doet over multicorporaliteit in de verschillende scholen, zijn enkel als documentatie bedoeld en te weinig van bronvermelding voorzien.

Zijn werk was hoofdzakelijk experimenteel, niet historisch.

Een ander Chinees model vinden we in het woordenboekje Ganesha⁵³.

Ch'ang	Hun
Chen	
Houèn	
Kouei	P'o
P'eh	
Ji	

4.3.2.Egypte

Voor het oude Egypte zijn we bij verschillende bronnen te rade gegaan.

H.P. Blavatsky geeft volgende indeling: ⁵⁴

Atmu
Putah
Seb
Akhu
Khaba
Ba
Kha

Lancelin geeft hiervoor twee verschillende systemen⁵⁵.

4.3.2.1. Mysteriën van Memphis

Khou
Cheljbi
Baï
Hali
Kha
Auch
Khat

Lancelin geeft in voetnota nog volgende toelichting: "In de Egyptische theorie duidt *Kha* eveneens de astrale weerspiegeling van het fysieke lichaam aan, wat iets anders is dan *Auch*, het stoffelijk dubbel van het lichaam.

4.3.2.2. Mysteriën van Thebe

Ka
Ba
Sahu (of Ab)
Xaibit
Têt
Hati
Xu

De zeer geleerde amateur-egyptoloog Henri Durville van de Durville-dynastie van artsen en magnetiseurs, hanteert blijkbaar een gemengd model met elementen van beide vorige.

Over de gemummificeerde farao vertelt hij het volgende:

"Gevangen in zijn windels, zal het gemummificeerde lichaam een gevoelloos fysiek leven blijven leven, dankzij zijn dubbel (Kha)... Maar de twee hogere bestanddelen van het wezen: de Intelligentie-Vogel (Ba) en de Lichtende (Khou),... zullen het nutteloos geworden lichaam verlaten en vliegen naar de ware Zon, de woonst van de Oppergod." ⁵⁶

Verder in hetzelfde werk verklaart hij nog:

"Al wat op aarde bestaat heeft zijn onzichtbaar element: een dubbel, een *Kha*. (...)

De mens, boven aan de aardse evolutieladder, heeft naast zijn *Kha*, twee gevleugelde, spirituele lichamen: *Ba* en *Khou*.

Ba, de Intelligentie-Vogel, is de affectieve- en wilsziel.

Khou, de Lichtende, is de levensvonk, ontsnapt aan de zon, de ware vlam, die steeds neigt terug naar God te stijgen." ⁵⁷

Als we nu zijn model plaatsen naast het (vereenvoudigde) Theosofische model, krijgen we volgende overeenkomsten:

Khou	Monade
Ba	Ziel
Kha	Etherisch Dubbel
Lichaam	Grofstoffelijk lichaam

Een ander Egyptisch model vinden we dan weer bij Nedelkovitch ⁵⁸:

Sa
Ahk
Kha
Khaba
Sah

4.3.3.Zoroastrische Leer

Met het Zoroastrisme bedoelen we de religie van Zoroaster of Zarathoestra, die leefde rond 600 V.C. Het huidige Parsisme in India is uit deze religie ontstaan.

De oudere Zoroastrische leer geeft, volgens Lancelin, een viervoudige mens weer⁵⁹:

Akko
Ferohar
Djan
Fysiek Lichaam

De term Djan, voegt hij hier in voetnoot aan toe, zal in de laat-Avestische periode slaan op de astrale weerspiegeling van het fysieke lichaam⁶⁰.

4.3.4.Avesta

De Avestische leer is gegroeid uit het oude Zoroastrisme.

Voor de Avestische leer geeft Lancelin een 7-deling⁶¹:

Ferohar
Urwanem
Baodhas
Tevishis
Keherpas
Usthanas (Djan)
Tanwas

4.3.5.Gnostiek (volgens Nedelkovitch⁶²)

Er zijn vele Gnostische scholen met vaak verschillende wereld- en mensbeelden. Volgende indeling is dus louter illustratief.

Eerste Aeon
Tweede Aeon
Derde Aeon
Lichaam

4.3.6.Vedanta

Hoewel Vedanta niet een bepaalde school is, maar een groep scholen, kunnen we een voorbeeld geven van Vedantijs model van hylische pluraliteit en multicorporaliteit.

De eenvoudigste vorm van hylische pluraliteit uit de Vedanta zijn natuurlijk de drie werelden:

Svar
Bhuvah
Bhur

Die vaak worden vertaald als aarde, heelal en hemel.

Zoals vele anderen geeft Paul Deussen in zijn commentaar op de Chandogya Upanishad deze interpretatie⁶³.

Een van de gehanteerde modellen van hylische pluraliteit ziet er uit als volgt: ⁶⁴

Brahmā-Loka.
Pitri-Loka.
Soma-Loka.
Indra-Loka.
Gandharva-Loka.
Rākshasa-Loka.
Yaksha-Loka

Een loka is etymologisch (cft.: Latijn: Locus) een plaats, maar kan evengoed worden beschouwd als een bewustzijnstoestand. Alle loka's zijn overal, maar onze geest is niet op alle loka's gefocust!

De Tala's of "niet-plaatsen" zien er dan uit als volgt:⁶⁵

Soms worden de tala's uitgelegd als hellen, soms als aardse plaatsen.

A-Tala.
Vi-Tala.
Su-Tala.
Talā-Tala
Rasā-Tala.
Mahā-Tala.
Pā-Tala.

Terwijl de multicorporaliteit onder meer wordt voorgesteld als volgt: ⁶⁶en ⁶⁷

Atma	Geest
Anandamaya	Buddhi
Vijnanamaya	Mentale
Manomaya kosha	Astrale
Pranamaya kosha	Etherische
Annamaya kosha	Grofstoffelijke

Daarnaast geven we een overeenkomst met de bekendere principes⁶⁸.

4.3.7.Raja Yoga

De vraag kan worden gesteld waarom we uit de vele yogascholen precies de Raja Yoga als voorbeeld hebben genomen. De reden is evident: de Raja Yoga heeft als voorwerp voornamelijk het leren beheersen van de verschillende lichamen en is hier dan ook expliciet in. De Hatha Yoga is daar vaak al minder duidelijk in en de meeste andere yoga's spreken niet eens over lichamen.

De Raja Yoga omvat voornamelijk de wetenschap van Patanjali, die de hoogste realisatie van het Zelf nastreeft, door alle vervormingen van de geest tot stilstand te brengen.

Een voorbeeld van multicorporaliteit in de Taraka Raja Yoga vinden we bij Van Alphen⁶⁹.

Atma
Sukshmopadhi
Sthulopadhi

Een variante op dit model geeft nog een vierde laag aan, die overeenkomt met het Buddhi-aspect:⁷⁰

Atma

Karanopadhi
Sukshmopadhi
Sthulopadhi

4.3.8. Arabische cultuur

Het voorbeeld dat we geven is een van de verschillende pre-islam systemen uit de Arabische cultuur. Het model komt uit het woordenboekje Ganesha⁷¹:

Hâhût
Lâhût
Djabarût
Malakût
Nâsût
Adjsâm

4.3.9. Antieke Griekenland (volgens Ganesha⁷²)

Nous
Dianoia
Phasma
Eidôlon
Psyche
Skia
Soma

Een andere visie vinden we bij Nedelkovitch⁷³:

Agathon
Nous

Phren
Thumos
Eidolon
Soma

4.3.9.1. Philo van Alexandrië

Van de verschillende hybridensystemen nemen we als voorbeeld Philo van Alexandrië omdat zijn visie goed gedocumenteerd is. Philo Judaeus of Philo van Alexandrië was een gehelleniseerde jood die in de eerste eeuw van onze tijdrekening in de grote cultuurstad Alexandrië leefde.

Zijn mensbeeld⁷⁴ overgenomen uit Spierenburg, plaatsen we wederom naast de theosofische terminologie.

Nous	Geest
Logismos	Buddhi
dianoia	Mentale
nous	Astrale
pneumatikos	Etherische
somatikos	Grofstoffelijke

4.3.10. Oude Rome (volgens Ganesha⁷⁵)

Spiritus
Mens
Imago
Anima
Umbra
Corpus

Of een variante bij Nedelkovitch ⁷⁶

Spiritus
Manes
Umbra
Caro

4.4. Grote Religies

Voor elk van deze religies hebben we een of meer treffende voorbeelden gegeven.

Niet om een volledig beeld van het de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit in deze stromingen weer te geven, doch om aan te tonen dat deze concepten hier wel degelijk bestaan.

4.4.1.Judaïsme

Zelem Neschamah
Zelem Ruach
Zelem Nephesh

4.4.1.1. Kabbala

Voor de Kabbala geven een aantal auteurs heel verschillende versies van de metafysische anatomie van de mens.

Dion Fortune geeft drie niveaus in de mens: ⁷⁷

Neshamah	De volmaakte ziel
Ruach	De menselijke ziel
Nephesh	De nog niet verlost, animale ziel

H.P.Blavatsky gaat iets verder in haar systematiek ⁷⁸:

Jeshida
Chaya

Neschamah
Ruach
Nepesh
Coach ha
Guf

Lancelin heeft voor de Kabbala een nog meer gedetailleerd, 9-delig mensbeeld:⁷⁹

Jeschida
Chaïah
Neschamah
Hogere Ruach
Middelste Ruach
Lagere Ruach
Nephesh
Coach-a-Guph of Nephesh- Chajini
Guph

Voor zover het mogelijk is verschillende systemen met elkaar te vergelijken, kunnen we volgende correspondentie zien met de theosofie⁸⁰

Hogere Ruach	Buddhi
Middelste Ruach	Hoger manas
Lagere Ruach	Lager manas

Ruach is echter een moeilijk begrip en andere correspondenties zouden ook mogelijk zijn.

Nedelkovitch deelt de kabbalistische mens in als volgt: ⁸¹

Tzurah
Ruach
Hoger Neshamah
Lager Neshamah
Nephesh
Tzoul-Mah
Gouff

4.4.2.Christendom

De hylische pluraliteit kan in het Christendom onder meer worden gevonden in de vier plaatsen/toestanden van de mens tijdens het leven en na de dood.

In het Rooms-Katholicisme onderscheiden we:

Paradijs	Hemel	Hel
	Vagevuur	
	Wereld	

4.4.2.1. Paulus

Het bekendste Christelijke model van multicorporaliteit is dat van Paulus:

We lezen in Paulus' eerste brief aan de Tessalonicenzen, 5:23: *De God van Vrede, Hij moge u heiligen, geheel en al. Heel uw wezen, geest, ziel en*

lichaam, moge ongerept bewaard zijn bij de Komst van onze Heer Jezus Christus. ⁸²

Geest
Ziel
Lichaam

4.4.2.2. Origenes

Origenes beschrijft de mens in volgende gelaagdheid: ⁸³

Spiritueel Lichaam
Psychisch Lichaam
Fysiek Lichaam

4.4.2.3. Thomas van Aquino

Thomas van Aquino⁸⁴ gaat iets verder in detail:

Het Goddelijke Licht	Zuivere en lichtende geest. Het leven dat door de Vader aan zijn schepsel is gegeven.
De hogere (engelachtige) intellectuele ziel	Het ware ik dat hetzelfde blijft gedurende de incarnaties.
De lagere (menselijke) intellectuele ziel	Centrum van de liefde. Tussenschakel tussen de wereld van de geest en de astrale wereld.
De sensitieve, dierlijke ziel	Centrum van de intelligentie
Vegetatieve ziel	Verbinding van de instromingen uit de centra van liefde en intelligentie. Fungeert als ziel voor het fysieke lichaam
Levensadem	Fluïdisch dubbel

Elementair fysiek lichaam	Stoffelijk lichaam
---------------------------	--------------------

Bijgevoegde commentaren zijn van Jean Chapas, de leerling en opvolger van Meester Philippe ⁸⁵.

Wanneer we de Christelijke visie niet enkel bekijken vanuit de toestand van de mens tijdens het leven, maar ook na de dood, dan moeten we andere concepten toevoegen, zoals het *verrijzenislichaam*. ⁸⁶

In dit zeer goed gedocumenteerde boek wordt eveneens veel aandacht geschonken aan de multicorporaliteit in het *hermetisme*, het *gnosticisme*, het *platonisme* en het *neo-platonisme*.

Naast Deze expliciete verwijzingen naar HP en MC in het Christendom, kan de aandachtige lezer in Het Oude- en Nieuwe testament, maar eveneens in de Rooms-Katholieke Liturgie veel plaatsen aanduiden, waar HP en/of MC worden gesuggereerd.

4.4.2.4. Het Oude Testament

Het fysieke en het *andere* licht:

Wanneer God in Genesis 1.3 het licht schept en verder in Genesis 1.16 de zon en de maan schept, onder meer om het licht en duisternis uiteen te houden, dan kan worden vermoed dat het hier om twee verschillende soorten licht gaat.

Het fysieke water en het ander water:

In Genesis 1.6 zegt God: *Er moet een uitspannel zijn tussen de wateren, een afscheiding tussen het ene water en het andere water.*

In de volgende vers (Gen. 1.6) staat zelfs: *Hij scheidde het water onder het uitspannel van het water erboven.* Uit de volgende verzen wordt het duidelijk dat *het water onder het uitspannel* het water is dat we op aarde kennen als het fysieke water, maar wat dan met het water *boven* het uitspannel?

De Geest Gods:

In Genesis 1.2. *zweeft de Geest Gods over de wateren.*

Al deze, voor de moderne lezer, vreemde uitspraken kunnen natuurlijk weggepraat worden als *symbolische taal*, maar symbolen waarvoor?

Het is duidelijk dat hier, ondanks de verschillende interpretatiemogelijkheden, allusies te zien zijn naar de HP en de MC.

4.4.2.5. Het Nieuwe Testament

Versijningen:

Net zoals in het Oude Testament krijgen we hier te maken met verschijningen, zoals bijvoorbeeld de engel Gabriël.

Maar ook in Mattheus 17, waar Mozes en Elias aan de leerlingen verschijnen.

In welke vorm verschijnen zij?

Bij vergelijkende godsdienststudie zijn we geneigd de verschijning van de engelen en profeten te associëren met wat in de filosofie van India een *mayavirupa*, of lichtlichaam wordt genoemd.

Het verrijzenislichaam van Jezus bevestigt dit vermoeden. Soms kunnen de leerlingen er fysiek aan voelen (cf. Thomas), maar soms kan Hij er mee door de muur stappen!

De Heilige Geest:

De Heilige Geest manifesteert zich op verschillende manieren, onder meer door de zwangerschap van Maria, maar ook door de vurige tongen van het Pinkstergebeuren.

Bovendien zegt Johannes dat hij doopt met water, maar hij kondigt Jezus aan die zal dopen met de Heilige Geest.

De onderwereld:

Tussen Zijn dood en verrijzenis gaat Jezus naar de *onderwereld*.

Maar er zijn nog andere niet-fysieke plaatsen in de Christelijke leer:

“Waar ik heen ga, kunnen jullie niet komen”.

4.4.2.6. Rooms-katholieke Iconografie

De *aureool* van de heiligen en de *glorie* van Jezus duiden op een impliciete multicorporaliteit, of ten minste op een hylische pluraliteit.

4.4.2.7. Rooms-katholieke Liturgie

Het mysterie van de transsubstantiatie in de RKK is een referentie aan de HP waar we niet naast kunnen kijken. Chemisch gaat het na de consecratie nog steeds over hetzelfde brood en dezelfde wijn. Toch, zegt de Kerk, en hier tilt ze zeer zwaar aan, is dit nu *Het Lichaam en het Bloed van Christus*.

4.4.2.8. Vrij-katholieke Kerk (VKK)

Daar waar de RKK meestal *slechts* in toespelingen spreekt over HP en MC, is de VKK hier expliciet in.

In de liturgie van deze kerk wordt ieder detail vanuit deze twee concepten belicht. Daarom wordt vaak een minutieuze aandacht besteed aan gebruikte symbolen op de gewaden, altaarkleden, wandsymbolen, kaarsen en dergelijke. Ook de handelingen tijdens de liturgie, plaats en houding van de

priester, krachtwoorden, alle worden gemotiveerd en geïllustreerd aan de hand van het bijbehorende gebeuren in het onzichtbare.

Het boek *De Wetenschap der Sacramenten*⁸⁷, van Mgr. Leadbeater geldt nog steeds als standaardwerk om zowel priester als gelovige te begeleiden in zijn inzicht van het energetische element in de eredienst.

4.4.3. Islam

De islam geeft een hele reeks aanwijzingen over impliciete en soms zelfs expliciete erkenning van het hylisch pluralisme en de multicorporaliteit.

De hylische pluraliteit is expliciet aanwezig in het islammodel der verschillende werelden:

Paradijs	Hel
Aarde	

Maar ook de multicorporaliteit is ondubbelzinnig aanwezig.

Wat is bijvoorbeeld het wezen van God, van de Engelen, zoals Gibril, Miha'il, Izrail, Israfil, enz. Die hebben zeker niet dezelfde lichamelijkeheid als de mens.

De djinns, wat is hun corporaliteit?

Bovendien erkent de islam haar Joods-christelijke erfenis, waar verwijzingen naar HP en MC legio zijn.

Hoewel de islam zeer rijk is aan allusies op de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit, heb ik, bij gebrek aan een grondige kennis van deze religie, slechts enkele treffende voorbeelden vermeld, liever dan een overvloed aan materiaal te geven, waarin dan wellicht een aantal onjuistheden zouden zitten.

4.4.4. Boeddhisme

Het Boeddhisme heeft in haar lange evolutie in India, China, Tibet, Japan, Sri Lanka, Myanmar, etc. vele vormen gekend, waarin het HP en de MC mee evolueerden en zich aanpasten aan de bestaande religies en filosofieën van die verschillende culturen. Daarom is het voorbeeld dat we geven slecht een heel klein steekproefje uit een enorm universum, zonder de pretentie representatief te zijn voor het hele Boeddhisme.

Uit de School van het Noorden kon onderstaand schema worden afgeleid.⁸⁸

Adi Buddha
Dharmakaya Lichaam
Sambogakaya Lichaam
Nirmanayaka Lichaam

Opmerking: Dit is geen letterlijke weergave van de menselijke multicorporaliteit. In tegenstelling tot veel andere schema's uit onze verzameling, gaat het hier *niet* om de verschillende voertuigen die de geïncarneerde mens heeft, doch om *mogelijke* lichamen die de gerealiseerde mens kan hebben in een ver gevorderd stadium van zijn evolutie.

Het Noordelijk Boeddhisme kent bovendien ook de drievuldigheid⁸⁹:

Amitabha
Avalokiteshvara
Manjushri

4.4.5.Hindoeïsme

Een klassieke voorstelling van de hylische pluraliteit uit het Hindoeïsme: ⁹⁰

Satya-Loka.
Tapar-Loka.
Janar-Loka.
Mahar-Loka.
Svar-Loka.
Bhuvar-Loka.
Bhūr-Loka.

Terwijl de Trimurti ook duidt op een bepaalde hylische pluraliteit:

Brahma
Vishnu
Shiva

4.4.6.Jainisme

Het Jainisme neemt een bijzondere plaats in tussen de verschillende religies en filosofieën uit India. Zij is wellicht de enige leer die zo gedetailleerd het HP en de MC in haar systeem beschrijft. Het Jainisme gaat hierin nog verder: ze geeft zelfs een subtiële fysiologie binnen de MC.

Een mooi voorbeeld van hylische pluraliteit vinden we hier in de verschillende loka's of werelden, waar we als mens kunnen incarneren: ⁹¹

Devaloka	Godenwereld
Manusya loka	Menswereld
Tiranca loka	Lagere natuurrijken
Naraka loka	Onderwereld

Meestal wordt hun onderlinge relatie duidelijk gemaakt door een andere schikking:

Devaloka	Manusya loka
Naraka loka	Tiranca loka

Daarnaast is er dan nog de Siddha loka of wereld van de bevrijde zielen.

Bij Natubhai Shah⁹² wordt de materie verdeeld in verschillende graden van fijnheid.

We geven daarbij telkens een voorbeeld.

Graad van fijnheid van de materie	Voorbeeld
Fijn-fijne materie	karmische partikels
Fijne materie	mentale substantie
Fijn-grove materie	wind, damp
Grof-fijne materie	licht, elektriciteit
Grove materie	melk, water, olie
Zeer grove materie	Stenen, hout

Inzake mult corporaliteit geeft dezelfde auteur volgende indeling⁹³:

Ziel of Jiva
Karmisch lichaam
Tajjasa lichaam
Audarika lichaam

4.5. Sri Aurobindo

De Indiase filosoof Sri Aurobindo Ghose (1872-1950) wordt beschouwd als een der grootste denkers der 20ste eeuw in India.

Zijn leer is deels gebaseerd op de Veda's, maar voor een groot deel ontstaan uit eigen reflectie en experiment.

Hylische pluraliteit en mult corporaliteit zijn een evidentie bij Sri Aurobindo.

Hij predikt de integratie van geest en stof, of beter gezegd het spiritualiseren van de materie. Dit heeft hij jarenlang zelf uitgeprobeerd op zijn eigen lichaam. Dit werk is verder gezet door zijn medewerkster/shakti: Mira Alfassa, in de wereld gekend als "de Moeder".

De Moeder gaf op het einde van haar leven toe dat de "transformatie van haar cellen" slechts gedeeltelijk gelukt was.

Hierdoor leed ze hevige pijnen in haar lichaam.

Een schematische voorstelling van het mensbeeld volgens Aurobindo is niet zo eenvoudig. Deze is deels gebaseerd uit de nota's van de cursus Indische Filosofie van prof. Jamnadas Gohil. Andere gebruikte bronnen, zie bibliografie achteraan: onder Sri Aurobindo⁹⁴.

Een eerste, algemene indeling ziet er uit als volgt:

Hoger wezen
Binnenste wezen
Innerlijke wezen
Uiterlijke wezen

Het uiterlijke wezen wordt verder verdeeld:

Mentaal wezen	Denkende geest
	Vitale geest
	Fysieke geest
Vitaal wezen	Mentaal vitale
	Emotioneel vitale
	Fysiek vitale
	Centraal vitale
Fysiek wezen	Mentaal fysieke
	Vitaal fysieke
	Materieel fysieke

Het innerlijke, subliminale wezen bestaat uit drie trappen:

Mentale

Vitale
Fysieke

Het binnenste of psychisch wezen, dat overeenkomt met het Atman uit het Hindoeïsme, heeft twee lagen:

ware ziel
verlangensziel

Het hoger wezen kan dan weer in vijf lagen worden onderverdeeld:

Supramentale
Overgeest
Intuïtieve geest
Verlichte geest
Hogere geest

Uit de zeer omvangrijke literatuur van Sri Aurobindo (verzameld werk telt 30 delen) is het vaak niet op te maken welke componenten van de mens tegelijk of achtereenvolgens bestaan.

Enkel voor het systeem van Sri Aurobindo zou dit al een zeer diepgaande studie vergen.

4.6. Esoterische Stromingen

Informatie of kennis (wat op informatie gebaseerd is) kan op verschillende manieren worden verkregen.

We moeten minstens volgende categorieën onderscheiden: enerzijds rationele, meetbare en anderzijds subjectieve, zgn. paranormale informatie.

Niet al die manieren worden door iedereen erkend. Voor de meetbare, zgn. objectieve informatie zal niet zo veel tegenstand bestaan, maar de andere categorie zal op meer weerstand stuiten. Het is de taak van de parapsychologie zich uit te spreken over het al dan niet bestaan van de verschillende vormen van paragnosie en van elk specifiek geval.

Hoe dan ook, de informatie die via paranormale weg wordt verkregen, wordt door de percipiënt vaak als "kennis" ervaren.

De buitenstaander kan deze informatie slechts als werkhypothese zien die geverifieerd dient te worden.

Nu is het precies dit soort informatie die veelal aan de basis ligt van de verschillende esoterische stromingen (naast natuurlijk persoonlijk onderzoek en oude schriften).

Anderzijds verschilt de aard van bronnen bij de openbaringsreligies hier niet fundamenteel van.

Dus is het niet meer dan normaal beide categorieën (dus de openbaringsreligies en de esoterische stromingen) op dezelfde wijze te beoordelen, dus met dezelfde voorzichtigheid, doch ook met dezelfde openheid en onbevooroordeeldheid!

Een waarschuwing:

In de bespreking van de hylische pluraliteit zullen bij een aantal esoterische stromingen de begrippen *ether* en *etherisch* worden gehanteerd. Deze termen kunnen niet zonder meer worden gelijkgesteld met de homoniemen uit de fysica van eind negentiende eeuw. Wanneer we de zeer uitgebreide literatuur over de ethertheorie(ën) erop naslaan, dan lijkt dit woord in sommige gevallen in beide *subculturen* dezelfde betekenis te hebben, doch vaak zijn de inhouden van dit begrip in beide stromingen totaal onverenigbaar.

Binnen de verschillende esoterische scholen heerst vaak ook een chaotisch door elkaar gebruiken van de termen etherisch en astraal.

In de moderne esoterische scholen staat etherisch meestal voor het fijnstoffelijke deel van de fysieke wereld en het fysieke lichaam. Astraal wordt meestal gehanteerd als de emotiewereld, of het emotielichaam wordt bedoeld.

In de vroegste periode van de theosofische beweging werd vaak het woord astraal gebruikt voor wat later etherisch werd genoemd.

Sommige theosofische scholen zijn die oude benamingen ook blijven gebruiken, waardoor het steeds opletten wordt, wanneer we in theosofische geschriften deze woorden tegenkomen.

Doelbewust hebben we de New-Agescholen uit deze voorbeelden geweerd. Hier worden steeds nieuwe, vaak chaotische en contradictorische modellen geformuleerd, die een begrip van de mens en de wereld nodeloos verwarrend en onbegrijpelijk maken.

4.6.1.Theosofie

Er kunnen - terecht - vervelende vragen worden gesteld over de talrijke verschillende modellen binnen de theosofie.

Even terecht, kan hierop worden geantwoord dat:

- a. de theosofische visies met evenveel respect en tolerantie moeten worden behandeld als die van de verschillende religies. Waarom niet?
- b. deze grote diversiteit onder meer volgende oorzaken heeft:
 1. De theosofie beroept zich niet op een canon dat door haar leden moet worden aanvaard en waaraan ieder doctrinair geschil zou kunnen worden getoetst.
 2. De moderne theosofie heeft sedert haar ontstaan – waarvoor we als mijlpaal zouden kunnen stellen, de oprichting van de Theosofische Vereniging op 17 november 1875 – een aantal onderzoekers gehad, die zich hebben gebaseerd op oude bronnen, zowel als op persoonlijke helderziende waarneming. Bovendien hebben deze mensen in hun visie nog een evolutie ondergaan in de loop der jaren.

4.6.1.1. Hylische Pluraliteit in de Theosofie

De verschillende theosofische scholen hanteren doorgaans een model van een universum dat zich periodiek zevenvoudig ontvouwt en terug in elkaar trekt (cyclus van manvantara en pralaya). De zeven plannen ontstaan opeenvolgend de ene uit de andere. Het technisch aspect van deze verschillende substanties wordt uiteengezet in de zgn. occulte scheikunde⁹⁵.

Reeds in de Stanza's van Dzian worden deze zeven werelden duidelijk.⁹⁶

7	Adi	Goddelijk gebied	Logoïsch plan
6	Anupadaka	Monadisch gebied	
5	Atmisch gebied	Geestelijk gebied	
4	Boeddhisch gebied	Intuïtief gebied	
3	Manasisch gebied	Mentaal gebied	
2	Astraal gebied	Emotiegebied	Kamisch plan
1	Stoffelijk gebied	Fysiek plan	

De nummering is, zoals steeds in deze studie, van het meest stoffelijke (1) tot het meest geestelijke (7) plan, of vlak of gebied.

De verschillende benamingen die naast elkaar staan, zijn min of meer synoniemen die in de verschillende theosofische werken worden gehanteerd.

In vele werken worden door elkaar termen uit de verschillende kolommen gebruikt.

Een fundamentele grens loopt midden (eigenlijk niet helemaal in het midden) van het mentaal plan.

Dit is de grens tussen de rupa-werelden, of werelden van de vorm en de arupa-werelden, of vormeloze werelden. Hoe belangrijk dit onderscheid ook is, het is moeilijk te omschrijven. Bij benadering kan worden gezegd dat de rupa werelden "concreet" zijn en de arupa werelden eerder "abstracte" inhouden bevatten, maar ook deze beschrijving dekt niet de volledige inhoud.

Deze grens wordt in onderstaand schema weergegeven:

7	Logoïsch plan met zeven subniveaus	7	ARUPA WERELDEN
		6	
		5	
		4	
		3	
		2	
		1	
6	Monadisch plan met zeven subniveaus	7	
		6	
		5	
		4	
		3	
		2	
		1	
5	Atmisch plan met zeven subniveaus	7	
		6	
		5	
		4	

		3	RUPA WERELDEN
		2	
		1	
4	Boeddhisches plan met zeven subniveaus	7	
		6	
		5	
		4	
		3	
		2	
		1	
3	Hoger manas of oorzakelijk plan met drie subniveaus	7	
		6	
		5	
	Lager manas of lager mentaal plan met vier subniveaus	4	RUPA WERELDEN
		3	
2	Astraal plan met zeven subniveaus	2	
		1	
		7	
		6	
		5	
		4	
		3	
1	Fysiek plan met zeven subniveaus	2	
		1	
		7	
		6	
		5	
		4	
		3	
		2	
		1	
		vier etherische niveaus	
		drie grofstoffelijke niveaus	

De theosofie verdeelt elk plan dus nog in 7 subniveaus, die in de multicorporaliteit soms van groot belang zijn.

Dat al deze schema's slechts vereenvoudigingen zijn van de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit volgens de theosofie, wordt duidelijk wanneer we ten rade gaan bij Alice Bailey, die wellicht de meest gedetailleerde informatie geeft van alle theosofische scholen. In haar werken wordt de wereld, zoals hierboven beschreven met zijn zeven plannen, slechts beschouwd de onderste laag te vormen van een veel grootser universum!⁹⁷

Kosmisch logoïsch gebied	7
	6
	5
	4
	3
	2

	1	
Kosmisch monadisch gebied	7	
	6	
	5	
	4	
	3	
	2	
	1	
Kosmisch geestelijk gebied	7	
	6	
	5	
	4	
	3	
	2	
	1	
Kosmisch intuïtief gebied	7	
	6	
	5	
	4	
	3	
	2	
	1	
Kosmisch mentaal gebied	7	
	6	
	5	
	4	
	3	
	2	
	1	
Kosmisch astraal gebied	7	
	6	
	5	
	4	
	3	
	2	
	1	
Kosmisch stoffelijk gebied	7	Logoïsch gebied
	6	Monadisch gebied
	5	Geestelijk gebied
	4	Intuïtief gebied
	3	Mentaal gebied
	2	Emotiegebied
	1	Fysiek plan

Wat uit bovenstaand schema blijkt, is dat de wereld, waarin de mens en zijn evolutie zich afspelen, dus het kosmisch stoffelijk gebied slechts de allerzwaarste verdichting is van een veel grootser stelsel!

4.6.1.2. Multicorporaliteit in de Theosofie

De theosofie gaat in haar multicorporaliteit even ver als in haar hylisch pluralisme.

De moderne theosofie heeft sinds haar oprichting een aantal transformaties ondergaan. In de beginperiode was de gebruikte terminologie vaak wat ongeordend.

In de loop van de verschillende generaties theosofen werd het taalgebruik iets meer geijkt, maar... aangezien er heel wat dochterbewegingen

ontstonden, met hun eigen leraars, werden verschillende parallelle vocabularia ontwikkeld.

Zelfs H.P.Blavatsky, de stichtster van de beweging, onderging in haar taalgebruik een zekere evolutie.

Een overzicht van de evolutie der Blavatskiaanse terminologie inzake multicorporaliteit vinden we in onderstaande tabel: ⁹⁸

Isis ontsluiert (1877)	Mahatma Brieven Esoterisch Boeddhisme (1880-83)	Geheime leer Sleutel theosofie (1888-89)	HPB's private Papers (1889-91)	Dialogues between two editors (1888)
Geest	Atma	Atma	Atma	Atma
Ziel	Buddhi	Buddhi	Aurisch ei	Causaal lichaam
			Buddhi	
		Manas a)	Manas EGO	

	Manas	hoger b) lager	Kama Manas of Lager manas	Mayavi rupa
	Kama rupa	Kama rupa	Kama prana	
	Linga sarira	Prana		
	Prana	Linga sarira	Linga sarira	Proteaans dubbel
Lichaam	Lichaam	Lichaam	Levend lichaam in Prana of dierlijk leven	Lichaam

Om het niet nodeloos ingewikkeld te maken, slaan we een grote diversiteit aan modellen over om enkel nog een moderne theosofische versie te geven van de menselijke multicorporaliteit, geprojecteerd op een hylich pluralistische achtergrond.

Ter verduidelijking: wanneer in deze context het woord *permanent atoom* wordt gebruikt, is dit niet in de betekenis welke de fysica eraan hecht. De etymologie komt echter wel overeen: het gaat om een ondeelbaar deeltje dat alle informatie voor een bepaald lichaam of principe in zich stockeert. In de uitdrukking *atomisch ondergebied*, wordt bedoeld het ijlste ondergebied van een plan of gebied. Dit bestaat immers, volgens de occulte scheikunde althans, uit de eenvoudigst opgebouwde atomen (zie supra).

7	Logoïsch gebied			
6	Monadisch gebied	Monade of Geest		
5	Atmisch gebied			
4	Boeddhisches gebied			
		Atmisch Permanent Atoom		
		Boeddhisches Permanent Atoom		

3	Hoger Mentaal gebied	Oorzakelijk lichaam	Manasisch Permanent Atoom
	Lager Mentaal gebied	(Lager) Mentaal lichaam	Mentale Eenheid
2	Astraal gebied	Emotielichaam	Astraal Permanent Atoom
1	Fysiek plan	Etherisch dubbel	Fysiek Permanent Atoom
		Grofstoffelijk lichaam	

Volgens dit model heeft de mens drie lichamen: een fysiek, dat bestaat uit een grofstoffelijk deel en een etherisch of fijnstoffelijk deel, een emotielichaam of astraallichaam en een mentaal lichaam.

Het oorzakelijk lichaam of causaal lichaam een lichaam te noemen, is een kwestie van afspraak. Daar het zich op arupa-niveau bevindt (zie supra), kan het gebruik van het woord lichaam worden betwist.

In de kolom uiterst rechts hebben we de permanente atomen of focale punten van de menselijke principes geplaatst. Zij zijn als het ware de uitvalsbases van elk lichaam en elk principe.

De permanente atomen zijn altijd gesitueerd op atomisch niveau, wat in theosofische taal betekent het hoogste subniveau van een plan.

Aangezien het focale punt van het lager mentaal lichaam op het vierde ondergebied zit, wordt hiervoor liever de term "mentale eenheid" gebruikt in plaats van mentaal permanent atoom, dat bovendien verwarring zou kunnen stichten met het manasisch permanent atoom op atomisch subniveau van hetzelfde plan.

Wanneer we dit mensbeeld een tijdsdimensie zouden willen geven, kunnen we zeggen dat de monade eeuwig is, de ziel relatief eeuwig en de persoonlijkheid sterfelijk.

Monade	Geest
Oorzakelijk lichaam	Ziel
Mentaal lichaam	Persoonlijkheid

Emotielichaam	
Fysiek lichaam	

Zoals in bovenstaande tabel duidelijk is, vormen de laagste drie lichamen samen de persoonlijkheid. Deze sterft na elke incarnatie in verschillende stappen af. Enkel haar drie permanente atomen blijven bestaan. Deze verblijven tussen twee incarnaties in het oorzakelijk lichaam.

Na een aantal incarnaties is de ziel volgroeid en het oorzakelijk lichaam wordt vernietigd.

Op dat moment komt de persoonlijkheid onder rechtstreekse leiding te staan van de monade, van de goddelijke vonk in de mens.

In Isis Ontsluierd deelt HPB de 7 esoterische principes van de mens in de vergankelijke viervoudigheid en de onvergankelijke triade.

Dit is een andere manier van formuleren.

Om misverstanden te vermijden:

A.De term "astraal" wordt in de vroege periode der theosofie en in de huidige tijd door bewegingen die deze oude terminologie trouw zijn gebleven, vaak gebruikt om het etherische of fijnstoffelijke aan te duiden.

De modernere theosofie hanteert het woord astraal enkel om het emotiegebied (kama) aan te duiden.

B.De term "prana" wordt in de vroege theosofie en dus wederom ook bij de bewegingen die deze taal zijn blijven hanteren, beschouwd als een apart principe⁹⁹ in de mens. Het stelt hier het vitale principe in de mens voor¹⁰⁰.

Zoals in de schema's hierboven te zien is, plaatst Blavatsky prana soms hoger dan het etherische, soms net lager.

In de moderne theosofie wordt prana vaak beschouwd als een energie op etherisch niveau, waardoor een principe minder in de mens wordt opgegeven.

C. De term "kama-manas" wordt vaak gebruikt om uit te drukken dat, in het huidige evolutieniveau van de mens althans, manas of het mentale lichaam en kama of het emotielichaam, bijna steeds samen functioneren. De mens kan momenteel bij het denken, zijn gevoel niet uitschakelen en bij het voelen, zijn denken niet uitschakelen.

Die twee lichamen werken dus momenteel nog als één.

Ze verstoren als het ware elkaars neutraliteit.

Het *Evoluïsme*, een Franse school uit de eerste helft der twintigste eeuw, introduceerde daarom de gecombineerde term *kamanas*.

Deze school, onder leiding van de dokters A. Auvard en M. Schultz, hadden als doel onder meer de verzoening van theosofie en wetenschap en de applicaties van de theosofische inzichten in het dagelijks leven.

Hun model ziet er uit als volgt: ¹⁰¹

Causale	Atma	Het Causale of het Ego	Karana Sharira	Het Hogere Wezen
	Buddhi			
	Arupa Manas			
Mentale	Rupa Manas	Het Kamanas	Sukshma Sharira	Het Lagere Wezen
Astrale	Astrale			
Fysieke	Etherische	Het Fysieke	Sthula Sharira	
	Grofstoffelijke			

4.6.2. Antroposofie

Bij de studie van de antroposofie merken we enerzijds een relatief grote coherentie tussen de geschriften, maar tegelijk ook een irriterende vaagheid en een vrij ongedisciplineerde semantiek.

Deze kritiek vermindert in geen enkel opzicht de waarde van deze denkstroming die zichzelf "de geesteswetenschap" noemt.

Historisch wordt de antroposofie meestal beschouwd als een dochter van de moderne theosofie. Een groot deel van de gebruikte terminologie wijst ook in die richting.

Bovendien kan niet worden geloofd dat de Oostenrijker en Goetheaan Dr. Rudolf Steiner (1861-1925), stichter van de Antroposofische Beweging, lange tijd secretaris-generaal was van de Theosofische Vereniging in Duitsland.

De antroposofen verzetten zich vaak tegen deze voorstelling van de zaken.

Steiner was een onafhankelijk denker, zeggen ze, en een zeer begaafd helderziende.

Hij zag aanvankelijk de Theosofische Vereniging als een platform, van waaruit hij zijn persoonlijke onderzoeken en ideeën aan de wereld zou kunnen doorgeven.

Zoals men weet, kwam er een breuk met de Theosofische Vereniging en met name met haar tweede internationale presidente, Dr. Annie Besant.

Rudolf Steiner stichtte zijn eigen beweging, de antroposofie, waarbij, zoals de naam zegt, de nadruk wordt gelegd op de wijsheid van het menselijke in plaats van de wijsheid van het Goddelijke.

De antroposofie erkent zowel een hylische pluraliteit als een multicorporele mens. Vooral dit laatste komt in de literatuur duidelijk naar voren.

Uit de antroposofische bronnen kunnen we verschillende multicorporele mensmodellen terugvinden, die op het eerste gezicht tegenstrijdig lijken, doch eerder verschillende benaderingen of accentverschuivingen zijn binnen hetzelfde model.

De mens heeft met het minerale rijk zijn fysieke lichaam gemeen, met het plantenrijk zijn etherlichaam en met het dierenrijk zijn astrale lichaam. Enkel de mens bezit een "ik", de geest.¹⁰²

Een model van 9-lagige multicorporaliteit vinden we in Steiners boek *Theosofie*, dat, ondanks zijn titel, evenwel eerder een antroposofisch beeld geeft dan een theosofisch.¹⁰³

9	Geestmens	
8	Levensgeest	
7	Geestzelf	Met geest vervulde bewustzijnsziel
6	Bewustzijnsziel	
5	Verstandsziel	
4	Gewaarwordingsziel	Gewaarwordings-

3	Zielelichaam	zielelichaam
2	Etherlichaam	
1	Stoffelijk Lichaam	

In dit schema vinden we 9 verschillende principes in de mens, wederom genummerd van het meest stoffelijke tot het meest geestelijke.

In hetzelfde boek zegt Steiner dat bij de mens op aarde het zielelichaam en de gewaarwordingsziel een eenheid vormen, evenals de bewustzijnsziel en het geestzief. ¹⁰⁴(zie derde kolom in bovenstaand schema).

Vandaar dat hij dadelijk voor de mens op aarde overstapt op een 7-lagige multicorporaliteit, zoals hieronder is weergegeven. ¹⁰⁵

7	Geestmens
6	Levensgeest
5	Met geest vervulde bewustzijnsziel
4	Verstandsziel
3	Gewaarwordings-zielelichaam
2	Etherlichaam
1	Stoffelijk Lichaam

De vergeestelijkte mens ziet er dan uit als volgt: ¹⁰⁶

7	Geestmens als omgevormd Fysiek Lichaam
6	Levensgeest als omgevormd Levenslichaam
5	Geestzief als omgevormd Astraallichaam
4	Ik als kern van de ziel
3	Astraal Lichaam
2	Ether- of Levenslichaam

1	Stoffelijk of Fysiek Lichaam
---	------------------------------

Een totaalbeeld van de hylische pluraliteit binnen de antroposofie konden we niet zomaar in de literatuur terug vinden.

We vinden wel impliciete verwijzingen naar de verschillende zgn. *lagere* werelden.

Deze gebieden kunnen we samen met het *hogere* als volgt schematisch weergeven.

4,...	Hogere werelden
3	Astrale wereld
2	Etherische wereld
1	Stoffelijke wereld

Per definitie weiden we in deze verhandeling niet uit over de (grof)stoffelijke wereld, gezien deze door de wetenschap zeer grondig is bestudeerd en vanuit de hylische pluraliteit niet veel commentaar vereist.

Een discussie die zowel semantisch dan fundamenteel is, is of de etherische wereld dient te worden beschouwd als een aparte wereld of als een deel van de stoffelijke wereld.

Het verschil in benadering kunnen we als volgt schematisch weergeven:

1. De etherische wereld en de stoffelijke zijn twee verschillende:

Etherische wereld
Stoffelijke wereld

2. De etherische wereld is een deel van de stoffelijke wereld.

Stoffelijke	Etherische- of Fijnstoffelijke Wereld
-------------	---------------------------------------

wereld	Grofstoffelijke wereld
--------	------------------------

Het verschil tussen beide modellen is niet zomaar een intellectueel spel.

Het is fundamenteel:

In het eerste model zijn ether en stof iets verschillends, terwijl in het tweede model het etherische en het grofstoffelijke, beide uit fysieke materie bestaan, maar van een verschillende orde.

Epistemologisch is deze distinctie natuurlijk van groot belang, gezien we het terrein van bevoegdheid van de wetenschap (zoals ze nu is) beperken tot uitspraken over de fysieke wereld.

Volgens de eerste hypothese zou de wetenschap geen uitspraken mogen doen over het etherisch gebied.

Volgens de tweede echter, valt het etherische natuurlijk wél onder haar bevoegdheid en zelfs onder haar opdracht!

Experimenten wijzen in de richting van de tweede hypothese.

Hierbij denken we onder meer aan Dr. Mac Dougall (zie: infra, onder *parapsychologie*).

Over de etherische wereld geeft de antroposofie ons veel informatie.

Er mag worden gesteld dat deze beweging meer dan eender welke andere heeft getracht de etherische wereld wetenschappelijk te bestuderen.

Er werden een aantal technieken ontwikkeld om de etherische patronen op objectieve wijze vast te stellen.

Deze materie valt volledig buiten onze studie en ik wil liever verwijzen naar de gespecialiseerde literatuur (zie bibliografie achteraan)

Lili Kolisko, met haar gevoelige kristallisatie¹⁰⁷ en Ehrenfried Pfeiffer¹⁰⁸ met zijn kapilair-dynamische opstijgingproeven hebben de waarneming van de etherische vormkrachten ten dienste gesteld van het medisch onderzoek (o.a. vroegtijdige kankerdiagnose) en de landbouw (kwaliteitsonderzoek van melk, landbouwgewassen, e.d.).

In de antroposofie is duidelijk sprake van multicorporaliteit en hylische pluraliteit, zeker wat betreft het etherisch gebied.

Het etherische lichaam is gemaakt van substantie van de etherische wereld.

In de verschillende antroposofische geschriften krijgt dit voertuig verschillende namen: etherlichaam¹⁰⁹, levenslichaam¹¹⁰, elementair lichaam¹¹¹ of vormkrachtenlichaam.¹¹² Steeds gaat het om hetzelfde.

Een aantal zaken kunnen we alvast vertellen over de etherische substantie:

1. Volgens Wachsmuth zijn er in het universum 7 soorten etherische krachten aan het werk. Maar in onze huidige wereld zijn er slechts 4 die zich manifesteren in de verschijnselen van ruimte en tijd.¹¹³

Het valt op dat Wachsmuth spreekt over etherische krachten en niet over etherische substantie, maar aangezien volgens de relativiteitstheorie energie en materie slechts verschillende manifestatievormen zijn van hetzelfde...

Ernst Marti onderscheidt volgende ethers: ¹¹⁴

Warmte ether
Lichtether
Geluidsether
Levensether

Deze verschillende ethers onderscheiden zich van elkaar door hun golflengte¹¹⁵, maar ook vanuit hun ontogenese:

Uit warmte-ether ontstaat (door evolutie) lichtether; van daaruit geluidsether en mutatis mutandis, levensether. ¹¹⁶

Vanuit hun polarisatie kunnen de vier ethers worden opgesplitst op volgende manier: ¹¹⁷

ethers	eigenschappen
Warmte-ether	expansief, uitstralend, centrifugaal
Lichtether	
Geluidsether	concentrerend, opslorpend, centripetaal
Levensether	

Rudolf Steiner benadert de fysieke wereld vanuit de concepten van de 3 aggregatietoestanden uit de fysica en de 4 elementen van Empedocles.

De vier elementen worden op volgende manier op de 4 ethers geprojecteerd¹¹⁸:

ethers	Warmte-ether	Lichtether	Geluidsether	Levensether
elementen	Vuur	Lucht	Water	Aarde

Vanuit deze verschillende eigenschappen zal de antroposofie een verklaring vinden voor een hoop natuurfenomenen.

De zielewereld of astrale wereld wordt in 7 subniveaus onderverdeeld: ¹¹⁹

7	Gebied van het zieleleven
6	Gebied van de actieve zielekracht
5	Gebied van het zielelicht
4	Gebied van de lust en de onlust
3	Gebied van de wensen
2	Gebied van de "stromende ontvankelijkheid voor indrukken"
1	Gebied van de gloed der begeerte

Voor de hogere gebieden treffen we niet zo'n duidelijke categorieën aan.

Volgens Victor Bott heeft het astrale lichaam, of zielelichaam te maken met instincten, verlangens, hartstochten, aantrekking en afstoting¹²⁰, maar dat is vrij klassiek in de verschillende esoterische stromingen.

Verder wordt de informatie vager.

4.6.3.Moderne Rozenkruisers

Er zijn in de wereld een honderdtal Rozenkruiserbewegingen.

Voor ons voorbeeld hebben we het materiaal van de Rosicrucian Fellowship gebruikt.

Geen enkele andere Rozenkruiserbeweging immers, geeft zo gedetailleerd haar visie weer van wat wij noemen de hylische pluraliteit en de multicorporaliteit.

Deze beweging werd omstreeks 1907 gesticht door de Duitser Carl Louis Grasshoff (1865-1919), die werkte onder het pseudoniem Max Heindel.

Het corpus van zijn leer is te vinden in zijn Rosicrucian Cosmo-Conception, dat in de meeste wereldtalen in omloop is.

In 1895 emigreerde hij naar de Verenigde Staten, alwaar hij in 1903 lid werd van de Theosofische Vereniging.¹²¹

Hij was ook deels geïnspireerd door Rudolf Steiner, stichter van de Antroposofische Beweging.

Heindel claimt zijn leer te hebben gekregen in een Rozenkruiserstempel (op onzichtbaar vlak) in centraal Europa.

Deze bewering kunnen we natuurlijk niet bevestigen of ontkrachten, maar inhoudelijk herkennen we in zijn leer duidelijk een amalgaam van de Theosofie en het Esoterisch Christendom.

Max Heindel ziet de mens als bestaande uit een drievoudige geest, een drievoudige ziel en een drievoudig lichaam, gecentreerd rond het intellect, dat hij als verbinding, maar ook als focaal punt ziet.¹²²

Schematisch krijgen we het volgende:

Goddelijke Geest	Fysiek Lichaam	Bewuste Ziel
Levensgeest	Levenslichaam	Intellectuele Ziel
Menselijke Geest	Begeertelichaam	Emotionele Ziel

Hieronder geven we een ander schema uit zijn werk, waar zowel het hylisch pluralisme als de multicorporaliteit tot hun recht komen¹²³.

Algemene toelichting:

De nummering in de eerste kolom verloopt van grof naar fijn, of anders gezegd, van de meest materiële naar de meest spirituele wereld.

De kolommen *HP* en *HP detail* geven de hylische pluraliteit aan in dit systeem.

De kolom *MC* geeft de multicorporaliteit aan in deze visie.

Hoofdschema Rozenkruisers:

	HP	HP detail	MC	Principe
9		Wereld van God		

8		Wereld der Oergeesten		
7		Wereld van de Goddelijke Geest	Goddelijke Geest	Ego
6		Wereld van de Levensgeest	Levensgeest	
5	Gedachtewereld	Sfeer der Abstracte Gedachte	Menselijke Geest	
4		Sfeer der Concrete Gedachte	Denkvermogen	Tussenschakel
3		Begeertewereld	Begeertelichaam	Persoonlijkheid
2	Stoffelijke Wereld	Etherische Sfeer	Levenslichaam	
1		Chemische Sfeer	Stoffelijk Lichaam	

Elk vak van kolom 1 (HP) kan horizontaal verder in 7 *subniveaus* worden verdeeld, waarvan Max Heindel vaak de resp. functies belicht.

Alvorens het schema in detail te bespreken, kan het interessant zijn het even te bekijken vanuit het opzicht van leven na de dood.

Max Heindel geeft in zijn werken de verschillende fasen die de overledene zal doormaken.

Om dit duidelijk te maken, zullen we de rijen 3,4 en 5 uitvergroten in functie van het nabestaan van de mens.

	<i>Wereld</i>	Functie na de dood
5	Sfeer der Abstracte Gedachte	Derde Hemel
4	Sfeer der Concrete Gedachte	Tweede Hemel
3	Hogere	Eerste Hemel

	Begeertewereld	
3	Lagere Begeertewereld	Vagevuur

Volgens deze Rozenkruiserfilosofie zal de mens, na het afwerpen van zijn fysiek lichaam, stuk voor stuk deze verschillende werelden doorlopen in zijn ijlere voertuigen. Deze periode kan langer of korter zijn, naar gelang van de hoeveelheid "ervaring" die moet worden verwerkt, alvorens een nieuwe incarnatie kan worden aangevangen.

Bespreking van het hoofdschema van de Rozenkruisers:

De stoffelijke wereld (zones 1 en 2) wordt verdeeld in twee gebieden:

a. De scheikundige sfeer, bestaande uit de onderste 3 subniveaus, welke resp. de vaste stoffen, de vloeistoffen en de gassen vertegenwoordigen.

In de multicorporaliteit komen zij overeen met het stoffelijk lichaam.

b. De etherische sfeer, welke de bovenste 4 subniveaus omvat.

In de multicorporaliteit komt dit overeen met het levenslichaam.

Schematisch komt de stoffelijke wereld hierop neer:

Etherische Sfeer	7de sfeer	Weerspiegelende Ether	Levenslichaam
	6de sfeer	Lichtether	
	5de sfeer	Levensether	
	4de sfeer	Chemische Ether	
Chemische Sfeer	3de sfeer	Gassen	Stoffelijk Lichaam
	2de sfeer	Vloeistoffen	

	1ste sfeer	Vaste stoffen	
--	------------	---------------	--

De chemische sfeer behoeft geen toelichting.

Voor de etherische sfeer wil ik naast enkele elementen van *metafysische anatomie* ook nog enkele van *metafysische fysiologie* geven.

In het mensbeeld van Max Heindel worden de 4 ethers nog als volgt toegelicht:

De chemische ether is de middenstof voor assimilatie en uitscheiding.

De levensether is de middenstof voor de voortplanting.

De lichtether is de middenstof voor zintuiglijke waarneming.

De weerspiegelende ether is de zetel van het geheugen van de natuur¹²⁴.

De begeertewereld (zone 3) wordt verdeeld in 7 subniveaus (3+1+3).

Weer rekenend van onder naar boven, krijgen we:

1-2-3: Afstoting

4: Belangstelling, onverschilligheid

5-6-7: Aantrekking

Of meer gedetailleerd:

7	Zielekracht
6	Zielelicht
5	Zieleleven
4	Gevoel
3	Wensen
2	Vatbaarheid voor indrukken
1	Hartstochten en lage begeerte

De mentale wereld (zones 4 en 5) wordt verdeeld in twee gebieden:

a.De sfeer van de concrete gedachte, bestaande uit de onderste 4 subniveaus.

In de multicorporaliteit komen zij overeen met het denkvermogen.

b.De sfeer van de abstracte gedachte, welke de bovenste 3 subniveaus omvat.

In de multicorporaliteit komt dit overeen met de menselijke geest.

Schematisch kunnen we de mentale wereld voorstellen als volgt:

Sfeer der Abstracte Gedachte	Menselijke Geest	Kiemdenkbeeld van de vorm van mineralen, planten, dieren en mensen
		Kiemdenkbeeld van het leven in planten, dieren en mensen
		Kiemdenkbeeld van begeerte en aandoening in dieren en mensen
Sfeer der Concrete gedachte	Denkvermogen	Archetypen van het menselijk denkvermogen, Brandpunt, waardoor de geest zich in de stof spiegelt
		Archetypen van begeerte en aandoening
		Archetypen van het universele leven
		Archetypen van de vorm

De hogere werelden (wereld van de levensgeest, wereld van de Goddelijke geest, wereld der oergeesten en wereld van God) worden ook in 7 subniveaus onderverdeeld, doch zonder opgave van resp. functies.

4.6.4.Cosmosofie

Lang voor Rudolf Steiner zijn beweging *Antroposofie* noemde als tegenhanger van de theosofie, had S.U. Zanne, wellicht met gelijkaardige motieven, zijn filosofie *Cosmosofie* genoemd.

De Cosmosofie noemt zichzelf de *antithese van de Theosofie*¹²⁵.

S.U. Zanne, pseudoniem voor Henri (alias Auguste) Vandekerkhove (1838-1923), had oorspronkelijk de naam in de Franse taal geformuleerd in de spelling *Cosmosophie*.

Het is één der meest complexe esoterische systemen, met een even ingewikkeld taalgebruik, waarbij iedere pagina nieuwe neologismen introduceert.

“Elk wezen “Asatar” is een spirituele energie, een “IK-WET-GELOOF-IN-ZICHZELF” (MOI-LOI-SOI-FOI-EN-SOI), die in de loop van zijn

opeenvolgende incarnaties zijn eigen spirituele evolutie volgt, in organismen, die onderhevig zijn aan de wetten van de fysieke evolutie”¹²⁶

Een vereenvoudiging van zijn multicorporaliteit ziet er uit als volgt:

	Ut		
Atun	Asatar	Geest	Goddelijke Vonk
	Asmah	Ziel	
	Ud of Mum	Lichaam	

Deze tabel is samengesteld uit losse gegevens verspreid uit zijn verschillende geschriften en privaatscursussen. Er kan hier zeker geen aanspraak worden gemaakt op volledigheid of juistheid. De tabel is louter als documentatie bedoeld.

4.6.5.Gemengde Theorie

Dit model werd uitgewerkt door de Franse occultist en kabbalist Stanislas de Guaita (1861-1897), om de leringen van de kabbala te verenigen met het oosterse- zowel als het westerse occultisme.¹²⁷

	Zuivere geest
Positieve en plastische menselijke ziel	Intelligente en spirituele ziel
	Passionele en logische ziel
	Instinctieve en impulsieve ziel
	Astraal lichaam
Fysiek	Fosforescerend- of vitaal lichaam

lichaam	Stoffelijk lichaam of sarcosoom
---------	---------------------------------

4.6.6. Esoterisch Boeddhisme

Er zijn heel wat scholen in het Esoterisch Boeddhisme.

Onderstaand schema is dus enkel als voorbeeld bedoeld.

Het is gehaald uit Subba Rows "Esoteric Writings" ¹²⁸

De emanatie van het absolute	Zuivere Geest
Spirituele Intelligentie	Ziel
Fysieke Intelligentie	Dierlijke Ziel
Jivatma	Levensziel
Kamarupa	Perispit
Sukshmariram	Astraal Lichaam
Sthulashariram	Fysiek Lichaam

4.7. Parapsychologie

Wanneer de academische wetenschap het principe van multicorporaliteit naar het rijk der fabelen verwijst, getuigt dit van onwetendheid en onwetenschappelijkheid.

Een wetenschapper, die deze naam waard is, is zichzelf en zijn aanhang verplicht bij zijn conclusies rekening te houden met het werk van zijn voorgangers. Het werk van een Karl Du Prel, Kolonel De Rochas, Léon Lefranc, Charles Lancelin, John Walter Kilner, Hector en Henri Durville, Nobelprijswinnaar Fysiologie Prof. Charles Richet, Dr. Gustave Geley en al die anderen te negeren, getuigt ofwel van verregaande onwetendheid, ofwel van intellectuele luiheid, of anders van kwadertrouw, maar dit laatste wil ik liever buiten beschouwing laten.

Waarom til ik hier zo zwaar aan?

Omdat genoemde onderzoekers in het laatste kwart van de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw, *rekening houdend met de eisen van de wetenschappelijke methode*, duizenden keren het bestaan van ijlere

lichamen van de mens hebben aangetoond. Voor hun werk verwijst ik naar de bibliografie achteraan.

Dit als bewezen te zien, werpt een heel ander licht op de claims van de verschillende religies.

Uit de verschillende modellen welke in de parapsychologie worden/werden gehanteerd, geven we hieronder enkele als voorbeeld.

4.7.1.Baraduc

Dr. Hyppolite Baraduc (1850-1902) was een Frans wetenschapper en parapsycholoog van het eerste uur. Hij ontwierp toestellen voor het meten van de etherische uitstralingen van de mens.

Baraduc was de eerste onderzoeker die foto's maakte van de energie die de mens verlaat op het moment van de dood en bij de verschillende gemoedstoestanden.¹²⁹

Hij deponeerde zijn "methode van menselijke radiografie en de ontdekking van de gekromde kracht van de kosmische ether" onder verzegelde omslag (genummerd 5927) bij het Franse Institut, op de zitting van 21 juni 1897¹³⁰. Dit bevestigt op fotografische wijze de helderziende onderzoeken van C.W. Leadbeater inzake gedachtenvormen, eerst gepubliceerd in het Theosofisch Tijdschrift Lucifer en later als boek uitgegeven in samenwerking met Dr. Annie Besant.¹³¹

Zijn experimenten leidden tot een meerlagig model van de mens.¹³²

Menselijk Principe	Energetisch equivalent
Goddelijke Geest	Psychextase
Engelgeest	Psychaor
Geestziel van de doden	Psychob
Menselijke ziel	Aor
Fysieke ziel	Psychicone

Vitaal lichaam	Od
Stoffelijk lichaam	Ob

4.7.2. Mac Dougall

Dr. Mac Dougall van het Massachusetts General Hospital legde in 1906 stervende patiënten op de weegschaal en kon bij het moment van de dood een gewichtsverschil waarnemen van ongeveer 1 pro 1.000 van het lichaamsgewicht. Dit verschil kon niet worden verklaard als vochtverlies of eender welk ander gekend verschijnsel.

Kranten vermeldden in die tijd het experiment ongeveer als "de ziel werd gewogen wanneer ze het lichaam verliet".

Vanuit de esoterische modellen gezien, is het natuurlijk niet de ziel die werd gewogen, maar het etherisch dubbel of etherisch lichaam dat de stervende verliet.

4.7.3. Matla en Zaalberg van Zelst

Enige jaren later hebben de Nederlandse ingenieurs J.L.W.P. Matla en G.J. Zaalberg van Zelst, in hun psychofysisch laboratorium in Den Haag gewogen en de massa berekend van wat zij noemen "de ziel". (cf. Onze opmerking in verband met Dr. Mac Dougall)

In de huidige terminologie zouden we wat ze hebben onderzocht niet de ziel maar het etherisch dubbel noemen.

Zij zijn erg technisch te werk gegaan als voor het onderzoeken van de eigenschappen van een gas. Voor hun onderzoeken bouwden zij verschillende toestellen: o.m. de *dynamistograaf* en de *psychatometer*.

Met behulp van hun dynamistograaf en kartonnen cilinders wordt het bestaan van een stoffelijke geest aangetoond.

Met de psychatometer of zielenstofmeter, die vooral d.m.v. drukverschillen werkte, worden de eigenschappen van het subtiële lichaam onderzocht.

Het is wel merkwaardig dat hun uiteindelijke conclusie van 67 gram voor dit ijlere lichaam van de mens de metingen van Mac Dougall bevestigt, terwijl deze laatste een heel andere werkwijze hanteerde!

Matla en Zaalberg van Zelst stellen vast dat de substantie van dit lichaam over het algemeen de eigenschappen heeft van een gas, met als grote uitzondering dat hier een zekere cohesie tussen de moleculen lijkt te bestaan, terwijl het bij de gassen per definitie zo is, dat ze proberen een zo groot mogelijk volume in te nemen.

Voor zover duidelijk uit hun werk, hanteren deze auteurs een twee-lagig mensbeeld:

Kracht-mens
Stoffelijk lichaam

Als we deze onderzoekers mogen geloven, is de kracht-mens onderworpen aan de wil van het stoffelijk lichaam.

Zij menen wel vast te stellen dat enkele dagen na de dood de kracht-mens ophoudt te bestaan.

Reeds voor de eerste wereldoorlog hadden deze onderzoekers onder meer, via verzoek aan de Minister van Binnenlandse Zaken, de Koninklijke Academie voor Wetenschappen verzocht hun experimenten te willen verifiëren.

Het antwoord van de Academie kwam via haar secretaris voor de afdeling wis- en natuurkunde, J.D. v.d. Waals, bij zijn schrijven van 30 mei 1911:

“In beleefd antwoord (...) doch dat de afdeeling niet bereid is, een serie Uwer proeven aan een critisch onderzoek te onderwerpen” ¹³³

Heel het werk van Matla en Zaalberg van Zelst is zeker het onderzoeken waard, doch dit valt volledig buiten onze studie. In de bibliografie achteraan geven we een titelopgave van hun werken.

4.7.4.Lancelin

De onderzoeker Charles Lancelin (1852-1941), leerling van kolonel De Rochas (1837-1914) werkte zoals zijn meester aanvankelijk via hypnose om de grenzen van de fysiologie en de psychologie te verleggen in het paranormale. Na een aantal jaren onderzoek werd overgestapt op magnetische slaap, een methode die volgens hen dezelfde resultaten opleverde als hypnose, doch zonder de nadelen van een zenuwschok.

Zijn eerste indeling is vrij eenvoudig:

Aerosoom	Hogere bestanddelen
Sarcosoom	Lichaam

Dan gaat hij de verschillende lagen van de mens verder onderzoeken, door de meervoudige mens, d.m.v. suggesties, laag voor laag te laten uittreden.

Hij hanteert termen als “materie van de ziel” ¹³⁴, “dissectie en anatomie van de ziel” ¹³⁵ e.d.

Die diepere lagen gaat hij achtereenvolgens aerosoom¹³⁶-1, aerosoom-2, aerosoom-3, etc. noemen.

Uiteindelijk worden ze herbenoemd op basis van hun functie.

Hij is dus een schoolvoorbeeld voor hylische pluraliteit en multicorporaliteit!

In zijn hier vaak geciteerd werk wordt zijn visie op de menselijke multicorporaliteit in de loop van zijn experimenten progressief meer en meer gedetailleerd.

Wij geven hier enkel zijn eindresultaat.

In een synthetisch schema verduidelijkt hij zijn anatomie van de ziel. ¹³⁷

Spiritueel lichaam	Geest van het spiritueel lichaam	Atma	Geest	Geestessubstantie	Ziel
	Levensziel van het spiritueel lichaam	Buddhi	Bewustzijnsziel		
	Materie van het spiritueel lichaam	Manas	Intuïtieve ziel		
Astraal- of fluïdisch lichaam	Geest van het astraal lichaam		Morele ziel	?	
	Levensziel van het astraal lichaam	Kama-Rupa	Causale ziel		
	Fysiek lichaam	Materie van het astraal lichaam	Linga-Sharira	Intelligente ziel	Fluïdische substantie
Geest van het fysiek lichaam		Sensitieve ziel			
Levensziel van het fysiek lichaam		Jiva	Vitale ziel		
Materie van het fysiek lichaam		Rupa	Fysiek lichaam	Lichaam	

4.8. Conclusie

De veelvuldige voorbeelden die we in dit hoofdstuk hebben gegeven, zouden moeten volstaan om aan te tonen dat hylische pluraliteit en multicorporaliteit in de meest verschillende culturen voorkomen.

Het spreekt voor zich dat de gegevens, die vaak uit secundaire bronnen komen, eerder worden gegeven om de rijkdom aan variatie weer te geven inzake hylische pluraliteit en multicorporaliteit, dan als een definitieve inventarisatie.

Bovendien moet ieder deze gegevens aan de kennis van zijn eigen vakgebied toetsen!

De universaliteit van deze twee concepten kan dus niet meer worden geloofend!

Er is hier al gezegd dat we met het model van de hylische pluraliteit de grenzen kunnen afbakenen van de bevoegdheid van de wetenschap en de religies.

Wanneer deze gecombineerd wordt met het concept van de multicorporaliteit, beschikken we bovendien over een instrument om de verschillende filosofische en religieuze systemen systematisch te categoriseren.

Eindnoten bij dit hoofdstuk

50 De reden dat we voor Sri Aurobindo een aparte categorie hebben voorzien, is omdat hij wordt beschouwd als een der grootste 20ste eeuwse filosofen uit India en dus representatief is voor de moderne wijsbegeerte in India.

51 Ochêma, Geschiedenis en zin van het hylisch pluralisme, deel 1, Assen, Van Gorcum, 1954, p. 102

-
- 52 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 53 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: *Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen*, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p. 217
- 54 Blavatsky, Helena Petrovna: *The Secret Doctrine*, 2 vol., Vol. II, Adyar, TPH, 1987, p. 632
- 55 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 56 Durville, Henri: *Mystères Initiatiques*, 2e éd., Paris, Durville, 1925, p. 31
- 57 Durville, Henri: *Mystères Initiatiques*, 2e éd., Paris, Durville, 1925, p. 103
- 58 Nedelkovitch, Radovan: *Le Manifeste Théosophique* (3 vol), de auteur, 1982, vol. I, p. 125
- 59 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 60 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 61 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 62 Nedelkovitch, Radovan: *Le Manifeste Théosophique* (3 vol), de auteur, 1982, vol. I p.125
- 63 Deussen, Paul: *Sixty Upanisads of the Veda*, 2 vol., Delhi, Motilal Banarsidas, 1997, vol I, p. 98
- 64 Blavatsky, Helena Petrovna: *Collected Writings*, Vol. XII, Adyar, TPH, 1987, p. 664
- 65 Blavatsky, Helena Petrovna: *Collected Writings*, Vol. XII, Adyar, TPH, 1987, p. 664
- 66 Alphen, Markus van: *Een Spinnweb in een Notendopje. Een inleiding tot de Esoterische Wijsbegeerte*, Almere, Uitgeverij Gabriël, 2003, p. 145
- 67 Lancelin, Charles: *L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste*, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 68 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: *Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen*, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p. 216

-
- 69 Alphen, Markus van: Een Spinneweb in een Notendopje. Een inleiding tot de Esoterische Wijsbegeerte, Almere, Uitgeverij Gabriël, 2003, p. 145
- 70 Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982, vol I, p. 125
- 71 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p. 217
- 72 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p. 217
- 73 Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982., vol I, p. 125
- 74 Spierenburg, H.J.: De Philonische Geheime Leer, Deventer, Ankh-Hermes, 2001, p. 128
- 75 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p. 217
- 76 Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982. Vol I, p. 125
- 77 Fortune, Dion: De Mystieke Kabbala, Amsterdam, Gnosis, 1939, uitslaande fig. 7
- 78 Blavatsky, Helena Petrovna: The Secret Doctrine, 2 vol., vol 2, p. 633.
- 79 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psycho-physiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204.
- 80 Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969), p.217
- 81 Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982, Vol I, p. 125
- 82 Het Nieuwe Testament van onze heer jezus Christus, (Katholieke bijbelstichting Sint Willibrord), Brugge, Desclee de Brouwer, 1963, p. 566
- 83 Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982, Vol I, p. 125
- 84 Saint Martin, Michel de (ps. Voor Marcel Roche): Révélations. Entretiens Spirituels sur le Maître Philippe de Lyon, Paris, Dangles, 1955, p. 141-142

-
- 85 Saint Martin, Michel de (ps. Voor Marcel Roche): *Révélations. Entretiens Spirituels sur le Maître Philippe de Lyon*, Paris, Dangles, 1955, p. 141-142
- 86 Mead, G.R.S.: *The Doctrine of the Subtle Body in Western Tradition*, London, M. Watkins, 1919, p. 110 e.v.
- 87 Leadbeater: *The Science of the Sacraments*, Adyar, Theosophical Publishing House, 1929.
- 88 Nedelkovitch, Radovan: *Le Manifeste Théosophique* (3 vol), de auteur, 1982, vol I, p. 125
- 89 Leadbeater, C.W.: *De verborgen zijde van de Christelijke Feestdagen*, s.d.
- 90 Blavatsky, Helena Petrovna: *Collected Writings*, Vol. XII, Adyar, TPH, 1987, p. 664
- 91 Chapple, Christopher: *Nonviolence to Animals, Earth, and Self in Asian Traditions*, New York, Suny Press, 1993, p. 11
- 92 Shah, Natubhai: *Jainism. The World of the Conquerors*, Brighton, Sussex Academic Press, 1998, Vol. 2, p. 52.
- 93 Shah, Natubhai: *Jainism. The World of the Conquerors*, Brighton, Sussex Academic Press, 1998, Vol. 2, p. 262.
- 94 Aurobindo, Sri: *The Life Divine*, Pondicherry, SABDA.
- Aurobindo, Sri: *De Basis van Yoga*, Pondicherry, SABDA.
- Aurobindo, Sri Ashram: *Glossary of terms in Sri Aurobindo's writings*, Pondicherry, Sri Aurobindo Ashram, 1978.
- 95 Besant, Annie and Leadbeater, C.W.: *Occult Chemistry* London, Theosophical Publishing Society, 1908.
- 96 Blavatsky, Helena Petrovna: *The Secret Doctrine*, 2 vol., vol 1, p. 112.
- 97 Bailey, Alice Ann: *Een verhandeling over (het) Kosmisch Vuur*, Wassenaar, Servire, 1973, p. 270 en 958 (NL) en 344 en 1230 (Engels)
- 98 McDavid, William Doss, Ph. D.: *An introduction to esoteric Principles*, Wheaton, The Theosophical Society in America, 1977, p. 75
- 99 Zie noot 49 van hoofdstuk 0, over de term "principe".
- 100 Farthing, G.A.: *After Death Consciousness and Processes*, San Diego, Point Loma Publications, 1996, p.1
- 101 Auvard, Dr. A et Schultz, Dr. M.: *Esotérisme, Livre V: Etres*, Paris, Maloine, 1930, p. 332

-
- 102 Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933, p. 15
- 103 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p. 54
- 104 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p. 54
- 105 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p. 55
- 106 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p. 57
- 107 Bessenich, Frieda: Zur Methode der Empfindlichen Kristallisation, Dornach, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag am Goetheanum, 1960
- 108 Hauschka, Rudolf: Voeding. Schets van een voedingsleer op anthroposofische grondslag, Zeist, Vrij Geestesleven, 1979, p. 154 e.v.
- 109 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p.54
- 110 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p.54
- 111 Steiner, Rudolf: Een weg naar zelfkennis in acht meditaties, Zeist, Vrij Geestesleven, 2de druk, 1975, p. 35
- 112 Steiner, Rudolf: Een weg naar zelfkennis in acht meditaties, Zeist, Vrij Geestesleven, 2de druk, 1975, p. 35
- 113 Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933, p. 37
- 114 Marti, Ernst: Die vier äther. Zu Rudolf Steiners ätherlehre. Elemente –äther – Bildekräfte, Stuttgart, Freies Geistesleben, 4. Auflage, 1990, p.11
- 115 Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933, p. 37
- 116 Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933, p. 37

-
- 117 Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933, p. 37
- 118 Marti, Ernst: Die vier äther. Zu Rudolf Steiners ätherlehre. Elemente –äther – Bildekräfte, Stuttgart, Freies Geistesleben, 4. Auflage, 1990, p. 21
- 119 Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978, p. 99
- 120 Bott, Victor: Antroposofische Geneeskunde, (2 delen), deel 1, Zeist, Vrij Geestesleven, 1985, p. 13
- 121 Melton, J. Gordon: Encyclopedia of Occultism & Parapsychology, (2 vol), Detroit, Gale, 1996, p. 591
- 122 Heindel, Max: Cosmogonie des Rose-Croix ou Philosophie Mystique Chrétienne, Paris, Paul Leymarie, 1947, p. 70
- 123 Heindel, Max: Cosmogonie des Rose-Croix ou Philosophie Mystique Chrétienne, Paris, Paul Leymarie, 1947, p. 37
- 124 Heindel, Max: Cosmogonie des Rose-Croix ou Philosophie Mystique Chrétienne, Paris, Paul Leymarie, 1947, p. 25-27
- 125 Zanne, S.U.: Principe et éléments de Cosmosophie, s.d. (1909), p. 14-15
- 126 Ancel, Eve-suzanne in haar voorwoord tot Zanne, S.U.: Principes et éléments d'Education Cosmologique. Elevage en stage d'âge d'enfance, Mâcon, Henri Petit, 1924, p. XVII
- 127 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204
- 128 Row, T. Subba: Esoteric Writings, Adyar, The Theosophical Publishing House, 1980, p. 289
- 129 Baraduc, Dr. Hyppolyte: La force courbe. Photographies des vibrations de l'éther. Loi des aura, Paris, Ollendorf, 1897, p. 22-23
- 130 Baraduc, Dr. Hyppolyte: La force courbe. Photographies des vibrations de l'éther. Loi des aura, Paris, Ollendorf, 1897, p. 1
- 131 Besant, Dr. Annie, Leadbeater, Charles Webster: Thought-Forms, Wheaton Illinois, Quest Books, 1999
- 132 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, uitslaande plaat naast p. 204

133 Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: Bewustzijn, Den Haag, Van Stockum, 1930, p. 14

134 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, p. 19

135 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, p. 23

136 De term aerosoom (in het Frans: aerosome), mag natuurlijk niet worden verward met zijn homoniem in de wetenschap. Hier gaat het over een, wellicht door Charles Lancelin geïntroduceerd, neologisme waarmee hij waarschijnlijk bedoelt "lichaam van lucht".

137 Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920, p. 79.

5. ALGEMENE CONCLUSIE: HET HYLISCH PLURALISME ALS MOGELIJKE BRUG

Het monistisch materialistisch paradigma is een optie, een standpunt tussen vele, waarvan Poortman er 6 heeft gerecenseerd en waarvan we hierboven tal van voorbeelden uit verschillende culturen hebben gegeven, gespreid in tijd en ruimte.

De keuze voor deze optie (het monistisch materialisme dus) is gebaseerd op de reductie van alle verschijnselen tot de meetbare en de optelbare.

Vanuit epistemologisch oogpunt, kan dus worden gesteld dat de wetenschapper die voor deze optie, dus deze reductie kiest, *de facto* zijn terrein, maar dus ook zijn territorium beperkt tot de limieten van het meetbare.

Over alle verschijnselen buiten deze grenzen is hij vanuit intellectuele eerlijkheid verplicht zich a-gnostisch te noemen.

Vanuit zijn eigen discipline, gebaseerd op de ratio, mag hij dus nimmer uitspraken doen over het al dan niet bestaan van realiteiten en ervaringen die buiten het meetbare, en dus zijn zelf vooropgesteld referentiekader, vallen.

Alle al dan niet vermeende realiteiten die buiten zijn terrein vallen, dienen dus op een andere manier te worden benaderd.

Er kan dus per definitie geen principiële contradictie meer worden gezien tussen enerzijds de exacte wetenschap en anderzijds de ervaringen en verschijnselen die tot het transcendente en het paranormale behoren.

De monistisch materialistische visie is dus niet *dé* waarheid, maar een model tussen een aantal andere.

Een model dat, zoals reeds gezegd, zeer recentelijk werd geïntroduceerd en in de meeste gevallen de vastgestelde verschijnselen niet meer kan verklaren.

Zoals de Newtonfysica perfect klopt in de dagdagelijkse realiteit, maar faalt in iets extremere condities, waar we er de relativistische fysica moeten bijhalen, zo klopt ook het monistisch materialistische concept van de stof in triviale omstandigheden, maar meer en meer fenomenen vragen het hylisch pluralistische model om te kunnen worden verklaard!

Aangezien:

1. De verschillende religies en filosofische stromingen vaak een onderling erg verschillend model hanteren van mono- of multicorporaliteit
2. In vele gevallen de multicorporaliteit samengaat met een of andere vorm van metafysische substantiestratigrafie of hylisch pluralisme
3. De huidige wetenschap "slechts" instrumenten heeft om de "onderste" laag van deze stratificatie te onderzoeken, wil ze haar zelf opgestelde criteria trouw blijven
4. Er naast de aanspraken van de verschillende religies nog een hele reeks verschijnselen zijn die multicorporaliteit en hylisch pluralisme suggereren

Kunnen we concluderen dat:

1. Er grondige redenen zijn om aan te nemen dat multicorporaliteit en hylisch pluralisme als realiteit ernstig te nemen en te onderzoeken zijn.
2. De wetenschap, bij gebrek aan adequaat instrumentarium, niet bevoegd is om het laatste woord te hebben in het debat over de multicorporaliteit en het hylisch pluralisme.
3. De wetenschap hierin een agnostisch standpunt moet innemen.
4. We de vaak contradictorische aanspraken van de verschillende religies en filosofische stromingen in deze materie in een open sfeer moeten hanteren en geen enkele visie hierin a-priori mogen uitsluiten.
5. We dus verplicht zijn de verschillende standpunten der religies en filosofische stromingen te aanvaarden als naast elkaar bestaande en elkaar vaak deels overlappende, doch soms ook elkaar uitsluitende modellen, die waar kunnen zijn of niet waar en waarbij onderzoek en luisterbereidheid naar de adepten de mogelijkheden bieden om hierin tot verder en juister inzicht te komen.
6. We tenslotte niet beschikken over een onfeilbare meetlat¹³⁷ die hier uitsluitsel over zal geven en we dus de andere visies enkel met het volste respect en met de grootste tolerantie moeten benaderen.

137 Let wel: we moeten vermijden, op straffe van epistemologische doodzonde, een meetlat uit het systeem zelf te gebruiken (hysteron proteron)!

6. BIOGRAFISCHE NOTA OVER J.J. POORTMAN

Johannes Jacobus Poortman (1896-1970) werd als zoon van Johannes Jacobus Poortman (1854-1925) geboren in Rotterdam op 26/4/1896. Hij was het enige kind uit het tweede huwelijk van zijn vader met Adriana Petronella Hoorweg (1855-1932).¹³⁸ Zijn gezondheid is heel zwak en zijn

1 Prof. Dr. Johannes Jacobus Poortman (Rotterdam, 26 april 1896 – Den Haag, 21 december 1970)

vader, een zakenman in granen, zorgt dat hij zijn leven lang van een financiële onafhankelijkheid kan genieten, zodat hij zich aan zijn studie kan wijden, zonder zich met het inkomen te moeten inlaten.

Van 1902 tot 1907 loopt hij lagere school in Rotterdam.¹³⁹ Van 1907 tot 1911 moet hij voor zijn longen gaan kuren in Scheveningen.¹⁴⁰ Van 1911 tot 1917 volgt hij les aan het Nederlands Lyceum in Den Haag, waar Prof. Robert Casimir rector was.¹⁴¹

In 1915 wordt hij lid van de Theosofische Vereniging^{142 143} en lid van de Doopsgezinde Gemeente.¹⁴⁴

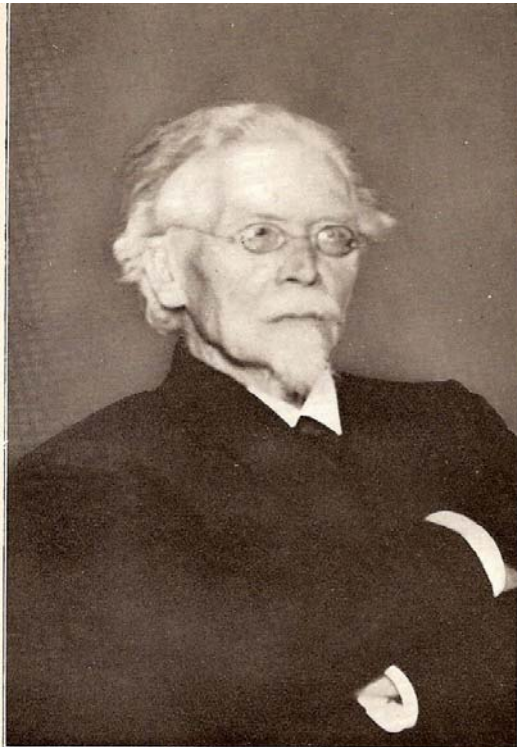
In 1917-1918 studeert hij wijsbegeerte onder leiding van Prof. Robert Casimir.¹⁴⁵ Van 1918 tot 1922 studeert hij filosofie en psychologie onder Prof. Gerardus Heymans aan de Universiteit te Groningen, alwaar hij in 1919 zijn

Licentiaat behaalt.¹⁴⁶

In 1920-1921 is Poortman voorzitter van de Groningse Vereniging voor Wijsbegeerte en Secretaris van de Faculteitsvereniging van Letteren en Wijsbegeerte.¹⁴⁷ In dat jaar begint hij met zijn steekkaarten van de bibliografie der wijsbegeerte.¹⁴⁸

In 1923 wordt hij bestuurslid van de Haagse Vereniging voor Wijsbegeerte. Na een onderbreking van een aantal jaar, opnieuw in 1938.¹⁴⁹

In 1924 wordt hij lid van de Vrij-Katholieke Kerk.¹⁵⁰

2 Prof. Dr. Gerard Heymans,
Leermeester van Poortman
(Ferwerd, 17 april 1857 – Groningen,
18 februari 1930)

Prof. Heymans, die zelf onder invloed stond van Gustav Theodor Fechner, de vader van de Psychofysica, zal Poortman sterk beïnvloeden, hoewel deze zich gedeeltelijk van Heymans' visies distantieert. Toen Prof. Heymans in 1925 met pensioen ging, werd hij opgevolgd door Prof. Leo Polak, een andere leerling van Heymans. Deze kon geen vrede nemen met de poging van Poortman om het paranormale element in de filosofie te integreren en weigerde Poortmans "Tweeërlei subjectiviteit" als doctoraalscriptie te aanvaarden. Daarom promoveerde Poortman pas vele jaren later.¹⁵¹ In 1928-1929 heeft hij achtereenvolgens colleges gevolgd aan de universiteit van Hamburg bij Cassirer, Stern, Görland, en anderen.¹⁵² In 1929-1930 volgt hij colleges in Parijs aan de Sorbonne en het Institut Catholique¹⁵³. In 1930 volgt hij in het zomersemester colleges in Genève¹⁵⁴ en neemt deel aan het Filosofisch Congres in Oxford.¹⁵⁵

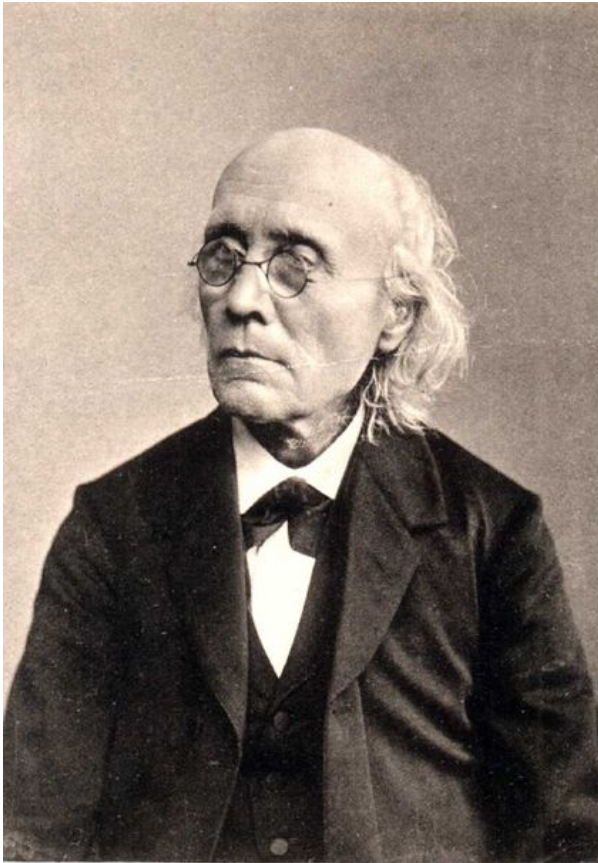
In 1932 onderzoek en publicaties inzake genealogie.¹⁵⁶ Van 1932 tot

1938 is hij lid van de Raad van Bestuur van de Nederlandse Society for Psychical Research¹⁵⁷, waarvan hij in 1920 medeoprichter zou zijn¹⁵⁸ (dit gegeven zou moeten worden geverifieerd!). Deze vereniging was opgericht naar het model van de SPR in Londen, de SPR in Amerika en het Institut Métapsychique in Parijs. Het is ook in die periode dat in Nederland, als een der eerste landen ter wereld, de parapsychologie vaste voet krijgt aan de universiteit. Prof. Dietz geeft in 1932 colleges in Leiden en Prof. Tenhaeff in 1933 in Utrecht.

In 1935-36 is hij Research Fellow in Philosophy in het Harvard College, Cambridge, Massachusetts.¹⁵⁹

Van 1938 tot 1959 is hij mederedacteur van Theosofia, tijdschrift van de Theosofische Vereniging, Nederlandse Afdeling.¹⁶⁰ (van 1935 tot 1941 volgens Scharwächter.¹⁶¹) In 1936 wordt hij archivaris van het in te richten Archief van de Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling.¹⁶² In 1937 doet hij een oproep aan alle loges om fotomateriaal en documenten op te zenden.

Vanaf 1937: Secretaris van de Kommissie tot inrichting van een archief van de Nederlandse Diocese van de Vrij-Katholieke kerk.¹⁶³ Hij is overigens de eerste die opmerkt dat de Vrij-Katholieke Kerk een verzoeningsbrug kan vormen tussen de Katholieke en de Protestantse godsdienst.

3 Gustav Theodor Fechner
19 April 1801 – 28 November 1887

In 1937 volgt hij nog colleges in Wenen.¹⁶⁴ Op 15/11/1937 viert de Oostenrijkse Afdeling der Theosofische Vereniging haar 25 jarig bestaan. Poortman is aanwezig en brengt de gelukwensen over van de Nederlandse Afdeling.¹⁶⁵

1937-1938: Secretaris van de redactie van het Tijdschrift voor parapsychologie.¹⁶⁶

Van 1938 tot 1959 is hij Bibliothecaris van de Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling.¹⁶⁷ Dit ambt gebeurt niet zonder wrijving, vooral met de toenmalige voorzitter A.J.H. van Leeuwen, onder meer in verband met de budgetten der bibliotheek¹⁶⁸. Is het daardoor of door zijn leeftijd of door zijn verplichtingen met de leerstoel, maar Poortman stelt zich niet meer herverkiesbaar. Wel helpt hij nog mee bij de redactie van

het tweede supplement van de catalogus der bibliotheek. Hij stuurde eveneens zo nu en dan nog een boek op voor de collectie.¹⁶⁹

Van 1939 tot 1943 is hij bestuurslid van de Vrij-Katholieke Gemeente in Den Haag en de Stichting Sint Albaans Kerkgebouw.¹⁷⁰

Van 1941 tot 1944 doet hij biografische en bibliografische onderzoekingen voor zijn *Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte*.¹⁷¹

Op 30 juli 1941 trouwt hij met Dra. A.W.D. Smelt, dochter van Ds. H. Smelt, Nederlands Hervormd predikant te Druten.¹⁷²

In 1942 richt hij met Prof. Dr. F. Sassen de *Nederlandse Wijsgerige Verzameling* op, als onderdeel van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek.¹⁷³

1949: Doctoraal examen op *Tweeërlei Subjectiviteit*, bij H.J. Pos en H.M.J. Oldewelt, aan de Universiteit van Amsterdam.¹⁷⁴

Van 1944 tot 1950 is Poortman mederedacteur van de Winkler Prins Encyclopedie ¹⁷⁵ voor de 6de editie, als redacteur van de wijsgerige rubriek. ¹⁷⁶

Van 1945 tot 1953 was Poortman privaatdocent in de kennistheoretische grondslagen der metafysica aan de Universiteit van Leiden ^{177 178}

Op 30 november 1954 verkreeg hij zijn Doctoraat in de Letteren en Wijsbegeerte op *Ochêma I*, aan de Universiteit van Amsterdam, bij H.J. Pos. ¹⁷⁹

7 Oktober 1946 in Leiden, Academisch oratie ter aanvaarding van zijn ambt als docent over *De mogelijkheid van de metafysica*. ¹⁸⁰

Van 1954 tot 1968 was Poortman bestuurslid van het Nederlands Theosofisch Research Centrum. ¹⁸¹ In 1963 telt het Centrum volgende groepen:

Een historische groep o.l.v. W.C. Burger

Een groep "Oude Mystериën" o.l.v. Ir. B. Wouters

Een groep "Theosofie en Natuurkunde" (vroeger "atoomleer"), o.l.v. Ir. H.E. Ch. Poortman

Een medische groep o.l.v. Dr. J.G. Haas ¹⁸²

In 1968 wordt het Nederlands Theosofisch Research Centrum door haar eigen bestuur opgeheven, wegens gebrek aan begrip en daadwerkelijke steun van de Theosofische Vereniging voor haar streven naar "gemeenschappelijke verantwoording". Het saldo van de kas van het Centrum wordt aan de Vereniging overgemaakt. ¹⁸³

Reeds voor de eerste wereldoorlog was op het Theosofisch Congres in Budapest voorgesteld een internationale wetenschappelijke instelling in het leven te roepen, die zou gebaseerd zijn op de theosofische principes. In 1925 op het Stercongres te Ommen, dat vanaf dit jaar geregeld door Poortman werden bezocht ¹⁸⁴ werd definitief beslist een Theosofische Werelduniversiteit op te richten. Er zouden in vele landen dergelijke universiteiten worden opgericht maar in de 1ste plaats in Adyar, Sidney en Nederland. Deze universiteiten zouden volledig ondogmatisch zijn en aan geen enkele leer onderworpen. In 1927 werd J.J. Poortman reeds bestuurslid van de Nederlandse Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit. ¹⁸⁵ Zoals we weten, is de Universiteit er nooit echt gekomen.

Rond 1920 werd nochtans gestart met de voorbereidende leergangen: "Intusschen is opgericht "Het Nederlandsch Ashrama", waarvan voortaan de leergangen en conferenties, door de Nederlandsche Associatie voor de Theosophische Werelduniversiteit te organiseren", zullen uitgaan. Dit ashrama is dus op te vatten als een theosofische academie in Nederland gesticht ter voorbereiding van de (internationale) Theosophische Werelduniversiteit," ¹⁸⁶ De Nederlandse Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit was zelf aangesloten bij de Broederschapsfederatie, die in 1918 werd opgericht "met het doel de geestelijke stroomingen van dezen tijd, die, ieder op eigen manier, de broederschap onder de mensen

*trachten te bevorderen, met elkaar in contact te brengen, opdat ze elkaar beter leeren waardeeren en zooveel mogelijk samenwerken voor het bereiken van haar gemeenschappelijke doel. (...)alle mensen als broeders te beschouwen en er naar te streven ons denken, voelen en handelen daarmede in overeenstemming te brengen.”*¹⁸⁷

Op 12 juni 1929 wordt door de Nederlandsche Associatie voor de Theosofische Werelduniversiteit in samenwerking met de Amsterdamse Studentenvereniging (Natuur Philosophische Faculteit) en de Technologische Faculteiten in Nederland een reeks van drie lezingen gehouden door de Indiase geleerde Prof. Dr. Sir Jagadis Chandra Bose over zijn wereldschokkende experimenten.¹⁸⁸

In 1932 is het Theosophical World University Quarterly Bulletin haar vierde jaargang ingegaan. Later werd ook het voorbereidend Lyceum opgericht. Dit werd overigens in 1941 door de bezetter opgeheven. In 1949 is er sprake van obligaties van de Nederlands Indische Afdeling der Theosofische Werelduniversiteit¹⁸⁹

Na de oorlog werd gezocht naar mogelijkheden om het werk weer te hervatten en aldus werd op 30 mei 1956 de Stichting Proklos opgericht. Technisch gebeurde dit door een statutenwijziging van de stichting “Het Theosofisch Lyceum in Naerdinclant”, die voor de oorlog het theosofisch Lyceum Drafna heeft beheerd.¹⁹⁰

De statutaire bedoeling van de Stichting Proklos was, en is nog steeds, “het bevorderen van onderwijs en opvoeding, speciaal in de geest van de theosofie”.

Twee jaar later, op 30 mei 1958, werd de Stichting Proklos, bij Koninklijk Besluit “aangewezen als bevoegd om aan de Rijksuniversiteit te Leiden, een bijzondere leerstoel te vestigen, opdat door de daarvoor te benoemen hoogleraar onderwijs zal worden gegeven in de metafysica in de geest van de Theosofie”. De eerste hoogleraar die deze leerstoel bezette, was dus Prof. Dr. J.J. Poortman, van 1958 tot hij in 1966 moest aftreden i.f.v. de maximumleeftijd van 70 jaar. Bij zijn aanvaarding gaf hij de Academische Oratie *De wijsgerige projectie*¹⁹¹ Hij werd opgevolgd door Prof. Dr. Hein Dubbink (1910-2001). Deze ging op rust in 1975 en werd op zijn beurt opgevolgd door Prof. Dr. Wim Van Vledder. Toen deze in 2000 met pensioen ging, was de leerstoel enkele jaren onbezet, maar deze leemte werd opgevuld door de benoeming van Prof. Dr. Hans Gerding in 2004.

Poortman overleed op 21 december 1970 in Den Haag. Zijn werk is klassiek geworden.

Hij wordt veelvuldig geciteerd, onder meer door Prof. Tenhaeff, Prof Henri Van Praag, Prof. Hans Gerding, Zorab, Rupert Sheldrake¹⁹², en vele anderen. De Engelse vertaling van zijn *opus magnum* Ochêma verscheen postuum. De eerste aanzet hiertoe kwam van Tenhaeff en Zorab¹⁹³, maar de realisatie hiervan liet nog lang op zich wachten. De motor achter de uiteindelijk publicatie hiervan was Prof. Henri Van Praag.¹⁹⁴ Deze publicatie

had er voor kunnen zorgen dat het concept van het Hylisch Pluralisme in alle universiteiten ter wereld zou worden uitgedragen, maar ook materieel viel een en ander tegen. In 1978 worden de boeken uiteindelijk gedrukt in Adyar. Enige jaren later wordt beslist de oplage te verdelen over de Theosofische uitgeverijen van India, Engeland, Nederland en Amerika. Door een vergissing in India worden uiteindelijk alle exemplaren verscheept naar Nederland.¹⁹⁵ Uiteindelijk wordt een groot deel van de oplage naar het opruimcircuit afgevoerd.

Moge onderhavig werk er mede toe bijdragen het werk van J.J. Poortman zijn ware plaats in de wetenschapsgeschiedenis te helpen verkrijgen!

Eindnoten bij dit hoofdstuk

138 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

139 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

140 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

141 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

142 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X

143 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, juli/augustus 1970, p. 211

144 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

145 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128

-
- 146 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 147 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 148 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 149 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 150 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 151 Dongen, Hein van/Gerding, Hans: Het voertuig van de ziel. Het fijnstoffelijk lichaam; beleving, geschiedenis, onderzoek, Deventer, Ankh-Hermes, 1993, p. 147)
- 152 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 153 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 154 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 155 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 156 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 157 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 158 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 159 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X

-
- 160 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 161 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 162 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 163 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 164 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 165 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland. Dec 1937, p. 116
- 166 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 167 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 168 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, juni 1960, p. 71, Theos, aug 1960 p. 88, Verenigingsnieuws juli-aug 1960 p. 81)
- 169 Jaarverslag Bib over het jaar 1960, in Theosofia, april 1961
- 170 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 171 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 172 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129

-
- 173 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 174 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 175 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 176 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 177 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 178 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 179 (Ochêma, geschiedenis en zin van het HP, Asse, Van Gorcum, 1954, titelpagina)
- 180 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 181 Poortman, J.J.: Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, p.X
- 182 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, Verenigingsnieuws, juni 1963, p. 65
- 183 (Poortman in Theosofia van Mei 1968, p. 194)
- 184 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 185 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 128
- 186 Artikel: De Theosophische Werelduniversiteit, in: ongeïdentificeerd tijdschrift, pp. 23-28, voetnota, p. 28.
- 187 Broederschapsfederatie, brochure, 4de uitgave, oktober 1934, omslag + p. 1

-
- 188 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, sept 1929 p195 e.v.
- 189 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland sept 1949 p. 80
- 190 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland Verenigingsnieuws, september 1956, p. 49)
- 191 Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J. Poortmans metafysika voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfakulteit Katholieke Universiteit, mei 1988, p. 129
- 192 Sheldrake, Rupert: Zeven experimenten die de wereld kunnen veranderen, Utrecht/Antwerpen, Kosmos-Z&K, 1996, p. 142 en p. 293, noot 19
- 193 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, maart 1969, pp 78-83)
- 194 Privégesprek Christian Vandekerckhove met Prof. Henri Van Praag in de internationale Academie te Manternach in 1977
- 195 Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland, mei 1981

7. BIBLIOGRAFIE

7.1. Publicaties van Poortman (chronologisch)

Aan deze bibliografie is veel zorg en opzoekwerk besteed.

Het resultaat moge van nut zijn voor eenieder die het werk van J.J. Poortman als bron wil gebruiken.

Er is naar gestreefd zoveel als mogelijk chronologisch te werken.

7.1.1. Boeken

Voor de boeken heb ik naar een absolute volledigheid gestreefd. Sommige boeken zijn overdrukken van (gebundelde) artikels. Waar dit duidelijk was, is het vermeld.

De overdrukken van losse artikels werden sub 2 opgenomen.

Tweeërlei Subjectiviteit: ontwerp eener "Centrale Philosophie", Haarlem, Tjeenk Willink, 1929, XI-555 p.

De noodzaak der eenzijdigheid, een wijsgerige causerie (Vragen-van-nu, nr. 21), (Voordracht gehouden voor de Rotterdamse Kring, Afdeeling Vereeniging voor Wijsbegeerte, op 7 mei 1936), Assen, Van Gorcum, 1936, 32p.

Drei Vorträge über Philosophie und Parapsychologie. Leiden, Sijthoff, 1939, 77p.

Van trouw en ontrouw, trouwen en vertrouwen, Assen, Van Gorcum, 1939, 32p.

Het hegemonikon en zijn aandacht van den tweeden graad, Assen, Van Gorcum, 1939, (Vragen-van-nu, nr. 31), 48 p.

Variaties op één en meer themata: verzamelde opstellen over wijsbegeerte, parapsychologie en theosofie. Leiden, Sijthoff, 1947, 211 p.

Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, deel 1: Middeleeuwen tot en met 1947, Amsterdam, Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1948, 404 p.

Indeterminisme of Determinisme,: een beschouwing naar aanleiding van Prof. Dr Ph. Kohnstamm's "Vrije wil of determinisme", Assen, Van Gorcum, 1949, 40 p.

De Theodicee, het continuïteitsbeginsel en de Grondparadox. Leiden: A. W. Sijthoff, 1951, 48 p.

Ochêma, Geschiedenis en zin van het hylisch pluralisme, deel 1, Assen, Van Gorcum, 1954, 183 p.

Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, Supplement 1, Amsterdam, Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1958, 168 p.

Ochêma II, Het hylisch pluralisme in het Oosters denken, Assen, Van Gorcum, 1958

De wijsgerige projectie, Assen, Van Gorcum, 1958 (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie infra), 20 p. (inaugurele rede van J.J.P. uitgesproken op 31/10/1958 bij het aanvaarden van zijn ambt als bijzonder hoogleraar aan de Universiteit te Leiden)

De grondparadox en andere voordrachten en essays. Assen, Van Gorcum, 1961, 366 p.

De twee sophia's of de verhouding van theosofie en wijsbegeerte, Amsterdam, Uitg. Theosofische Vereniging, 1962, 20 p.

Philosophy – Theosophy – Parapsychology. Some essays on diverse subjects, (deels verzameling eerder gepubliceerde artikels), Leiden, A. Sijthoff, 1965, 132 pp.

De zin van het hylisch pluralisme, Ochêma VI-A, Historische samenvattingen, Assen, Van Gorcum, 1967, (pp. 1-248)

De zin van het hylisch pluralisme, Ochêma VI-B, Fenomenologische dwarsdoorsneden, Assen, Van Gorcum, 1967, (pp. 249-456)

De zin van het hylisch pluralisme, Ochêma VI-CD, De waarheid van het hylisch pluralisme: enige perspectieven, Assen, Van Gorcum, 1967, (pp. 457-746)

Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, deel III (1958-1967), (red. W.N.A. Klever), (= supplement II), Amsterdam, Uitg. Buijten & Schipperheyn, 1968, 179 p.,

De Nederlandse studievereniging voor "Psychical Research" 50 jaar, Den Haag, Leopold, 1970

Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, Een bundel wijsgerige opstellen (van J.J. Poortman) bijeengebracht door ir. F.R. den Outer, (voor het merendeel eerder als artikel gepubliceerd), Assen/Amsterdam, Van Gorcum, 1976, 184 p.

Vehicles of consciousness, vol. 1, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, XIV-289 p.

Vehicles of consciousness, vol. 2, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, 241 p.

Vehicles of consciousness, vol. 3, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, 212 p.

Vehicles of consciousness, vol. 4, Utrecht/Adyar, Theosophical Society, 1978, 308 p.

Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, deel IV (1968-1977), (= supplement III), (red. W.N.A. Klever, M.D. Bremmer), Amsterdam, Uitg. Buijten & Schipperheyn, 1983.

Drie schetsen: manuscript over theosofische gedachten in stencilvorm, s.d.

7.1.2.Brochures

Het betreft hier in de meeste gevallen overdrukken van artikels die eerder in tijdschriften verschenen. Soms gaat het evenwel om oorspronkelijke publicaties, doch van geringe omvang.

De beweging voor een Theosofische Wereld-Universiteit: handboekje der Nederlandsche Associatie voor de Theosofische Wereld-Universiteit, gedeeltelijk een overdruk uit Theosophia, jaargang 34 (1926/27) maart 1927 en 35 (1927/28), Amsterdam: Theosofische Vereenigings Uitgevers Maatschappij, 1927 (Ashrama-reeks, No. 2), 32 p.

Nearer, my God, to Thee!, overdruk uit: The Liberal Catholic, 1936, 4p.

Over eenige min of meer occulte motieven in de wereldlitteratuur, Assen, Van Gorcum, 1937, 26 p. (overdruk uit: Tijdschrift voor parapsychologie, 1937)

Psycho-physical parallelism or interactionism?, which provides the more satisfactory philosophical background for psychical research?, overdruk uit: Journal of the American Society for Psychical Research, febr. 1937

Enkele gegevens betreffende het geslacht Hoor(n)weg, afkomstig uit Overschie. (Overdruk uit: Eigen Volk (1938)), 6 p.

Iets over het voorkomen van den geslachtsnaam Po(o)rtman(n) en over de afstamming van het aldusgenaamde Zuid-Hollandsche geslacht. (Overdruk uit: De Libaert (1938)), 9 p.

Bestaat er een speciale kracht van het oog?, overdruk uit: Tijdschrift voor Parapsychologie 1939, Bussum, Emil Wegelin, 44 p.

Een ethisch perspectief, overdruk uit: Tijdschrift voor Strafrecht, 1939, 24 p.

Hoe is Theosoof-zijn mogelijk, Theosofische Vereenigings Uitgevers Maatschappij, 1940 (overdruk uit: Theosofia, 1940.) (ook opgenomen in: Variaties op één en meer themata, zie infra)

Bewust eclecticisme, overdruk uit: Uitzicht, augustus 1941, 3 p.

Relativeering van den dood, overdruk uit: Uitzicht, 1943, 6 p.

Ks. Hoorweg's "Bezwaren van een wijsgeer tegen den christelijken godsdienst" in verband met de verbreiding van de filosofie der verlichting in Nederland, overdruk uit: Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, jaargang 1927 (1934) (ook verschenen in: Algemeen Nederlandsch tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 38 (1945-46)), 2 p.

De mogelijkheid van de metaphysica, Leiden, Sijthoff, 1946, 16 p.

Synthese, analyse en de objectiviteit der a priori verwerkte kennis, overdruk uit: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, mei 1947, 6p.

Stellingen verdedigd op de vergadering van het Heymans-Genootschap te Utrecht op 22 september 1946, in: Tijdschrift voor Philosophie, 9de jaargang, nr. 1, februari 1947, 4 p.

Enkele beschouwingen over theosofie en christendom, Amsterdam , (overdruk uit Theosofia, 1948, incl. Theosofie als Synchretisme), Uitgeverij der Theosofische Vereniging, Ned. Afd., 1949, 39 p.

De grondparadox, (tekst van een voordracht gehouden op 12 augustus 1948 tijdens het Xde Internationaal Wijsgerig Congres te Amsterdam), overdruk uit: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, februari 1949, 9p.

J. Krishnamurti en de wijsbegeerte, overdruk uit: Algemeen Nederlands tijdschrift voor wijsbegeerte en psychologie, maart 1951, 15 p.

Over sommige denkbeelden van Charles Bonnet: (1720-1793), overdruk uit: Theosofia, jan. en feb. 1952, resp. pp. 9-12 en 21-23. 8 p. (ook opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie infra)

Het occultisme van Victor Hugo en Denis Saurat en het occultisme, samen gebundeld als overdrukken uit: resp. Theosofia, september-oktober en november-december 1952, 16 p.

Moet het Kantianisme verlaten worden of voltooid?, overdruk uit: Mens en Kosmos, maart 1953, 13 p.

Een occulte roman van George Sand, overdruk uit: Theosofia, april 1953, 3 p.

Theologisch of redelijk denken: oscilleren of grondparadox, overdruk uit: Idee, jaargang XXXI, 1953, 8 p.

W. Bilderdijk en het fijnstoffelijk lichaam, overdruk uit: Theosofia, juni 1953, 4 p.

Zielsverhuizing of zielereis?, overdruk uit: Theosofia, september-oktober 1953, resp. pp. 125-131 en 154-159, 15 p. (ook opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie infra)

Nogmaals de vliegende schotels, overdruk uit: Theosofia, 3 p.

Is een nieuwe uiteenzetting van de theosofie en een nieuwe instelling nodig? Overdruk uit: Theosofia, jan.-feb. 1956, 9p.

Dr. Gerda Walther's beschouwingen over de mystiek, Amsterdam, Uitgeverij der Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling, 1956 (overdruk uit: Theosofia, september 1956 en oktober 1956, resp. pp. 156-163 en 171-179. (ook opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie infra)

Plichtsconflicten, overdruk uit: Theosofia, maart 1957, 4 p.

Hernieuwde belangstelling voor het vraagstuk der reïncarnatie (Nederlands Theosofisch Research Centrum) overdruk uit: Theosofia, september en oktober 1957, 12 p.

Immanuel Kant en de Parapsychologie, Amsterdam, Uitg. Theosofische Vereniging, 1963, 14 p. (overdruk uit Theosofia, januari 1963, pp. 3-15)

K.P.C. de Bazel: architect en theosoof, (overdruk uit: Theosofia, juni 1966, pp. 141-150), Amsterdam, Theosofische Vereniging, 1966.

Het paranormale verschijnsel en de normale gewaarwording, overdruk uit: Tijdschrift voor Parapsychologie, 1957, 3 p.

Enkele kanttekeningen (bij het Theosofia-nummer van september 1958, met bijdragen van jonge theosofen), overdruk uit: Theosofia, november 1958, 4 p.

E. Douglas Fawcett en Raynor C. Johnson (Nederlands Theosofisch Research Centrum), overdruk uit: Theosofia, maart-april en mei 1958, 16 p.

Nogmaals Desmond Leslie, Charles Fort, overdruk uit: Theosofia, oktober 1958, 5 p.

The feeling of being stared at, overdruk uit: Journal of the Society for Psychical Research, Vol. 40, part 699, maart 1959, pp. 9 p.

Die Fruchtbarkeit der Grundgedanken des Vedanta für die Abendländische philosophische Problematik, overdruk uit: Kant-Studien, Band 51, Heft 4, 1959/1960, 8 p.

Karel Hendrik Eduard de Jong, overdruk uit: Jaarboek van de Maatschappij der Nedelandse Letterkunde te Leiden, 1960-1961, 5 p.

Advaita en Neoplatonisme, overdruk uit: Algemeen Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, mei 1964, 9 p.

Een felle bliksem? Overdruk uit: Theosofia, no. 6, 1964, 7 p.

Spinoza, Louis Hoyack en het Hylisch Pluralisme, (overdruk uit: Theosofia, januari 1967, pp. 3-16), Amsterdam, Uitg. Theosofische Vereniging, 1967, 16 p.

7.1.3.Artikels

(De artikellijst is nagenoeg exhaustief, zeker veel meer dan representatief)

Sommige bijdragen kunnen zowel als artikel als als recensie worden gecategoriseerd, omwille van de hybride inhoud. In dit geval heb ik ze als artikel beschouwd.

Samengestelde Tegenstellingen, in: Tijdschrift voor Zedekunde, december 1921.

De Beweging voor een Theosofische Werelduniversiteit (Voordracht gehouden voor de Haarlemse Loge der Theosofische Vereniging), deel 1, in: Theosophia, maart 1927, pp. 363-370.

Wetenschappelijke waarheid en het eenvoudigheidsbeginsel, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 1 (1928-29), p. 163.

De causaliteitsafkeer in de parapsychologie en elders, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 4 (1931-32), p. 155 e.v.

Is de parapsychologie gebaat bij een psychofysisch parallelisme of bij een wisselwerkingstheorie?, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 4 (1931-32), p. 214 e.v.

(opgenomen in: Variaties op één en meer themata en in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Een ruimere definitie van theosofie, in: De Theosophische Beweging, mei 1932

Eine neue Wesensbestimmung der Theosophie, in: Theosophische Studien, 1932 Doppelheft II-III, pp. 57-63

Wat is theosophie?, in De Pionier, oktober 1932

The Individual Problem is the World-Problem, in: The Theosophist: juni 1932, p. 331 (ook opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Eenige opmerkingen over de inordening van het neo-vitalisme in de wijsbegeerte, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 5 (1932-33), p. 23 e.v.

Reïncarnatie en karma, in: Leven en Werken, 1933.

Eenige beschouwingen over het "Nationaal-Socialisme", in: Theosophia, juli-augustus 1933, pp. 232-240 (reactie op een vraag in dit artikel in Theosophia, september 1933, p. 280).

Enkele beschouwingen over het Theosophia Nationaal-Socialisme, in: Theosofia, jaargang 41 (1933), pp. 220-231.

Een antwoord op de vraag van den heer Hana, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 6 (1933-34).

Onsterfelijkheid en de wijsbegeerte, in: Theosofia, maart 1934.

Ks. Hoorweg's "Bezwaren van een wijsgeer tegen den Christelijken Godsdienst", in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 28 (1934-35), pp. 29-30.

De "contrôle" en de ethiek, in: Tijdschrift voor Parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, jaargang 7 (1934-35).

Ks. Hoorweg's "Bezwaren van een wijsgeer tegen den christelijken godsdienst" in verband met de verbreiding van de filosofie der verlichting in Nederland, in: Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, jaargang 1927 (1934) (ook verschenen in: Algemeen Nederlandsch tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 38 (1945-46)).

Nader, mijn God, tot U!, in: Theosophia, mei 1935, pp. 178-183. (herdrukt in jubileum-nummer van Theosofia, mei 1972, pp. 180-182 + 187.) (ook opgenomen in: Variaties op één en meer themata)

De grens van het essentiële, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 29 (1935-36), pp. 1-6.

Nearer, my God, to Thee!, in: The Liberal Catholic, 1936. (in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Psycho-physical parallelism or interactionism?, which provides the more satisfactory philosophical background for psychical research?, in: Journal of the American Society for Psychical Research, febr. 1937

Kolonel Olcott en de Nederlandse Afdeling, in: Theosophia, mei 1937, pp. 153-154.

De Loge "Post Nubila Lux", in: Theosophia, mei 1937, pp. 155-169.

Dr. Arundale over de tijdsomstandigheden, in: Theosophia, september 1937, pp. 253-256.

Begrijpen, in: Theosophia, oktober 1937, pp. 298-301.

Over eenige min of meer occulte motieven in de wereldliteratuur, (Vragen van Nu, 1937, nr. 26) in: Tijdschrift voor parapsychologie, 1937

Enkele gegevens betreffende het geslacht Hoor(n)weg, afkomstig uit Overschie. In: Eigen Volk, 1938.

Iets over het voorkomen van den geslachtsnaam Po(o)rtman(n) en over de afstamming van het aldusgenaamde Zuid-Hollandsche geslacht, in: De Libaert, 3de jaargang, 1938 nr. 6.

Iets over het voorkomen van den geslachtsnaam Po(o)rtman(n) en over de afstamming van het aldusgenaamde Zuid-Hollandsche geslacht, in: Eigen Volk, jaargang X, aflevering 6, november 1938

Die Parapsychologie als neue Wissenschaft in ihrem Verhältnis zur Philosophie und Weltanschauung, in: Zeitschrift für metapsychische Forschung, 1938, pp. 65-96

Dr. Arundale en de Tijdsomstandigheden (V), in: Theosophia, mei 1939, pp. 148-150.

Dr. Arundale over de tijdsomstandigheden (VI), in: Theosophia, juli-augustus 1939, pp. 216-220.

Bestaat er een speciale kracht van het oog?, in Tijdschrift voor Parapsychologie 1939, p. 97 e.v.

Een ethisch perspectief, in: Tijdschrift voor Strafrecht, 1939, deel 49, afl. 2, pp. 147-169

Waar theosofie en wetenschap elkaar ontmoeten, in Theosophia, oktober 1939, pp. 292-297.

Een standaardwerk van Dr. Arundale, in Theosophia, november 1939, pp. 317-321.

Het bibliographisch kaartsysteem van wijlen den heer E.E. Eckstein, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 33, nr.5, (1939-40), pp. 303-304.

Objects & Object of The Theosophical Society, in: The Theosophist, februari 1940, p. 461. (in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Hoe is theosoof-zijn mogelijk, in: Theosofia, 1940, p.103 e.v. (ook opgenomen in: Variaties op één en meer themata, zie supra)

The Home, in: The Liberal Catholic, mei 1940. (ook opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Bewust eclecticisme, in: Uitzicht, augustus 1941, pp. 65-67.

Bergson en de parapsychologie, in: Tijdschrift voor parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, Vol. XIII, 2 maart 1941, p. 59 e.v.

De positie der parapsychologie, in een nog niet geïdentificeerd tijdschrift, ca. 1940, pp. 12-24.

The Imputation of Evil, in: The Theosophist: juli 1941, p. 289. (ook opgenomen in: Variaties op één en meer themata en in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Practisch generaliseeren, in: Uitzicht, 1941.

Melancholie en de telepathie der menigte, in: Tijdschrift voor parapsychologie gewijd aan de studie van het occultisme in zijn vollen omvang, 1941. (ook opgenomen in: Variaties op één en meer themata, zie supra)

Dr. Arundale en de tijdsomstandigheden, in: Theosofia: vol. 1943, p. 185

Relativeering van den dood, in: Uitzicht, 1943, pp. 73-78.

Polydimensionale wijsbegeerte? [+] Naschrift van Dr P. Brommer, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 37 (1943-44), pp. 121-124.

Synthese, analyse en de objectiviteit der a priori verwerkte kennis, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 39 (1946-47), afl. 4, mei 1947, pp. 135-140.

Oordelen en subjecten [+] Naschrift, door Dirk Wiersma en J.J. Poortman, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 39 (1946-47), pp. 179-193.

Stellingen verdedigd op de vergadering van het Heymans-Genootschap te Utrecht op 22 september 1946, in: Tijdschrift voor Philosophie, 9de jaargang, nr. 1, februari 1947, pp. 151-154

De tegenstelling vrijzinnig en orthodox en de moderne theosofie, in Theosofia, maart 1948, pp. 5-11.

Theosofie als syncretisme (I), in: Theosofia, mei 1948, pp. 56-59. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Theosofie als syncretisme (II), in: Theosofia, juni 1948, pp. 83-89. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Theosofie en de oecumenische beweging, in: Theosofia, juli-augustus 1948, pp. 119-126.

Zijn katholicisme en protestantisme onverzoenbaar? (I), in: Theosofia, oktober 1948, pp. 161-166. (opgenomen in: Enkele beschouwingen over Theosofie en Christendom)

Zijn katholicisme en protestantisme onverzoenbaar? (II), in: Theosofia, november 1948, pp. 190-194. (opgenomen in: Enkele beschouwingen over Theosofie en Christendom)

Het weerhouden van mededogen, in: Theosophia, oktober en december 1948, pp. 220-225. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

De grondparadox, (tekst van een voordracht gehouden op 12 augustus 1948 tijdens het Xde Internationaal Wijsgerig Congres te Amsterdam), in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 41 (1948-49), februari 1949, pp. 115-123.

Het lijden van kinderen als probleem, in: Theosofia, februari 1949, pp. 32-36.

The Fundamental Paradox, 1, in: The Theosophist: februari 1949 p. 313 (ook in: Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy, Amsterdam, 1948. pp. 407 e.v., Amsterdam, 1949). (ook opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

The Fundamental Paradox, 2, in: The Theosophist: maart 1949 p. 389 (ook in: Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy, Amsterdam, 1948, pp. 407 e.v., - Amsterdam, 1949). (ook opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Overeenkomsten tussen Christus en Hercules, in Theosofia, maart 1949, pp. 62-63.

Het leerstuk van de heilige dieëenheid en de wijsbegeerte, in: De Vrij Katholiek, juni, juli, september 1949. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

De Bibliotheek van de Ned. Afdeling der Theosofische Vereniging, in: Theosofia, september 1949, pp. 77-78.

De huidige stand van de wijsbegeerte in Nederland, in: Dietsche Warande en Belfort, nr. 6, juli 1950, pp. 341-347.

Enige opmerkingen over S. Vestdijk's "De toekomst der religie", in Theosofia, januari en februari 1950, resp. pp. 14-18 en 43-46.

Antwoord hierop van S. Vestdijk, in Theosofia, april 1950, pp. 88-92 en naschrift van J.J.Poortman hierop: pp. 92-93. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Is de Theosofische Vereniging een secte?, in: Theosofia, juli-augustus 1950, pp. 153-157.

J. Krishnamurti en de wijsbegeerte, in: Algemeen Nederlands tijdschrift voor wijsbegeerte en psychologie, jaargang 43, nr. 3, maart 1951, pp. 129-143.

Over sommige denkbeelden van Charles Bonnet: (1720-1793), in: Theosofia, jan. en feb. 1952, resp. pp. 9-12 en 21-23. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Het occultisme van Victor Hugo, in: Theosofia, september-oktober 1952, resp. pp. 129-132 en 146-150.

Denis Saurat en het occultisme, in: Theosofia, november-december 1952, pp. 169-175.

Moet het Kantianisme verlaten worden of voltooid?, in: Mens en Kosmos, IX, 2, maart 1953, pp. 73-85

Een merkwaardige figuur (John Tettemer – 1876-1949), in: Theosofia, maart 1953, pp. 47-48.

Een occulte roman van George Sand, in: Theosofia, april 1953, pp. 54-56.

Theologisch of redelijk denken: oscilleren of grondparadox, in: Idee, jaargang XXXI, 1953

W. Bilderdijk en het fijnstoffelijk lichaam, in: Theosofia, juni 1953, pp. 86-88.

Zielsverhuizing of zielereis?, in: Theosofia, september-oktober 1953, resp. pp. 125-131 en 154-159. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Het streven naar zuivere theoretische, zo omvattend mogelijke en algemeen geldigheid beogende kennis (of metaphysica) als principiële grondslag van het Hoger Onderwijs in de wijsbegeerte, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 46 (1953-54), pp. 169-172.

De wijsbegeerte en de Faculteit der Letteren, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 46 (1953-54), pp. 186-190.

Arnold Toynbee en de Godsdienst, in: Theosofia, januari 1955, p. 13.

Het Engelse Theosofische Research Centrum, in: Theosofia, maart 1955, pp. 58-61.

Johann Friedrich Oberlin een "heilige van het protestantisme", in: Theosofia, juni en juli-augustus 1955, resp. pp. 117-123 en 131-140. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Nogmaals de vliegende schotels, in: Theosofia, november 1955, pp. 202-204.

De Romeinse oplossing of een andere?, in: Theosofia, juli-augustus 1956, pp. 127-130.

Dr. Gerda Walther's beschouwingen over de mystiek (Nederlands Theosofisch Research Centrum), in: Theosofia, september 1956 en oktober 1956, resp. pp. 156-163 en 171-179. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Is een nieuwe uiteenzetting van de theosofie en een nieuwe instelling nodig? in: Theosofia ; jan.-feb. 1956, resp, pp. 6-11 en 31-34. (in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Heymans als parapsycholoog, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 49 (1956-57), april 1957, pp. 246-250.

Plichtsconflicten, in: Theosofia, maart 1957, pp. 55-59. Reacties op dit artikel en naschrift door J.J.Poortman, in: Theosofia, april 1957, pp. 80-88.

Hernieuwde belangstelling voor het vraagstuk der reïncarnatie (Nederlands Theosofisch Research Centrum) in: Theosofia, september en oktober 1957, resp. pp. 184-189 en 206-211.

Het paranormale verschijnsel en de normale gewaarwording, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, 1957, pp. 33-35

Enkele kanttekeningen (bij het Theosofia-nummer van september 1958, met bijdragen van jonge theosofen), in: Theosofia, november 1958, pp. 183-186.

E. Douglas Fawcett en Raynor C. Johnson (Nederlands Theosofisch Research Centrum), in: Theosofia, maart-april en mei 1958, resp. pp. 47-52 en 67-75.

Nogmaals Desmond Leslie, Charles Fort, in: Theosofia, oktober 1958, pp. 167-171.

The feeling of being stared at, Londen, Journal of the Society for Pychical Research, Vol. 40, part 699, maart 1959, pp. 4-12. (in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

The feeling of being stared at, Neue Wissenschaft, Zeitschrift für Parapsychologie, Zwitserland, juli 1959.

De vruchtbaarheid van de grondgedachten van de Vedânta voor westers-wijsgerige probleemstellingen, (voordracht gehouden op het XXIIste Vlaamse Filologencongres te Brussel op 2 april 1959), in: De Vlaamse Gids, 43ste jaargang, december 1959, pp. 779-787.

Het nut van de Theosofische Research Centra, in Theosofia, december 1959, pp. 269-273.

Die Fruchtbarkeit der Grundgedanken des Vedanta für die Abendländische philosophische Problematik, in: Kant-Studien, Band 51, Heft 4, 1959/1960, pp. 438-445

Karel Hendrik Eduard de Jong, in: Jaarboek van de Maatschappij der Nedelandse Letterkunde te Leiden ; 1960-1961, pp. 89-93

Filosofie, in: Theosofie en de TV Adyar, India, Amsterdam, TVN, 1960, pp. 33-35

De twee sophia's of De verhouding van theosofie en wijsbegeerte, (Nederlands Theosofisch Research Centrum), in: Theosofia, maart 1962, pp. 62-78. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie en in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Een Gereïncarneerde Discussie, in: Theosofia, mei 1962, pp. 126-130.

In welke richting zoeke men een positieve oplossing der metafysische problemen?, in: Wijsgerig Perspectief op maatschappij en wetenschap, januari 1963, pp. 120-133. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Immanuel Kant en de Parapsychologie, in: Theosofia, januari 1963, pp. 3-15. (in vertaling opgenomen in: Philosophy, Theosophy, Parapsychology, zie supra)

Over de éne waarheid en de grenzen van het scepticisme, in: Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, juni 1963, pp. 201-217. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

CG Jung - Gnostique in: Le Lotus Bleu, sept. 1963, p. 160.

De spanning in ieder van ons, (over Reiner Fanciscus en Edmond Husserl), in: Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, Jaargang 56 (1963-64), pp. 87-90.

Advaita en Neoplatonisme, in: Algemeen Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, mei 1964

Een felle bliksem? In: Theosofia, no. 6, 1964, pp. 185-189

Naschrift bij het artikel van Dr. Mr. K.L. Piccardt over Parapsychologie en Materialisme, in; Tijdschrift voor Parapsychologie, 32^e jaargang nrs. 1-2, jan.-maart 1964, pp. 153-154

Apokatastasis, in: De Vrij-Katholiek, 1965. (opgenomen in: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse Filosofie, zie supra)

Jnana Yoga, in: Theosofia, 1965, pp. 257-259.

K.P.C. de Bazel, Architect en Theosoof, in: Theosofia, juni 1966, pp. 141-150.

Spinoza, Louis Hoyack en het Hylisch Pluralisme (Nederlands Theosofisch Research Centrum), (Voordracht gehouden te Oosterbeek op 12 november 1966.), in: Theosofia, januari 1967, pp. 3-16. (hierop reageerde Hoyak net voor zijn dood in Theosofia, maart 1967, p. 72. – commentaar op deze reactie door Mevr. N. v.d. Schoot, op p. 84).

Festschrift für Ernst Benz: Kann man von der Materialistischen psychologie einer Reihe von Kirchenvätern reden?, in: Glaube Geist Geschichte: Brill, 1967, pp. 189-199.

Studies over Krishnamurti (I), in: Theosofia, februari 1968, p. 53-61.

Leibniz en het hylisch pluralisme, in: Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie, jaargang 61 (1969), pp. 55-57.

Het levenswerk van J.J.P., in: Theosofia (rubriek: actie-reactie), maart 1969, pp. 78-83.

Studies over Krishnamurti (II): Krishnaji over God en Godsdienst, in: Theosofia, januari 1970, p. 6-8.

De Nederlandse Studievereniging voor "Psychical Research" 50 jaar, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, 1970, jan.-maart, pp. 1-3.

Ervaring over het leven na de dood?, in: Lucifer, 1970, pp. 323 – 325.

7.1.4.Bijdragen in encyclopedieën

Winkler Prins encyclopaedie. - 6e geh. nieuwe dr. - Amsterdam [etc.], 1947-1955 (Supplement- en registerdeel)., p. 112-112

Grote Winkler Prins, 7e druk, 1966.

Algemene Winkler Prins, 1950.

Filosofisch Lexicon, Antwerpen, 1958.

Theosofie, in: Encyclopedisch handboek van het moderne denken (3de druk), Van Loghum Slaterus.

7.1.5.Recensies

Die andere Seite des Materialismus, Dr. K.H.E. de Jong, Leiden 1932, 32 p., in: Theosophia, februari 1933.

The Theosophical World university Quarterly Bulletin, 4-maandelijks tijdschrift, in: Theosophia, maart 1933.

Nietzsche als religieuze persoonlijkheid en andere essays, Dr. Herman Wolf, Leiden, Sijthoff, in: Theosofia, Maart 1935, pp. 135-136.

Inleiding tot het Pneumat-Energetisch Monisme, Felix Ortt, 2de druk, Leiden, 1934, in Theosophia, december 1935.

The International Theosophical Year Book 1937, Adyar, TPH, in Theosophia, februari 1937.

Nationaliteit en internationalisme, Dr. F.H. Fischer, Amsterdam De Spieghele, 77 p., in: Theosophia, maart 1937.

Theosophy as Beauty, Adyar Pamphlet n° 208, in: Theosophia, april 1937.

Is This Theosophy ?, Ernest Egerton Wood, London, Rider, 1936, 318 pp., in: Theosophia, juli-augustus 1937.

A Short History of the Theosophical Society, Adyar, TPH, 1938, in: Theosophia, januari 1939.

Conscience (tijdschrift), Adyar, in: Theosophia, april 1939.

The New Humanity of Intuition, 1938, Adyar, TPH, 189 p., in: Theosophia, mei 1939.

Education for happiness, Adyar, TPH, 1938, 142 p., in: Theosophia, juli-augustus 1939.

Some Unrecognised Factors in Science, London, Theosophical Research Center, 1939, 245 p., in: Theosophia, september 1939.

Waar bleven de tien stammen van Israël?, Dr. L.A. Rademaker, den Haag, Servire, in: Theosophia, september 1939.

A Life View for Moderns, Pieter K. Roest, Ph. D., Wheaton, Theos. Press, 1938, 80 p., in: Theosophia, oktober 1939.

Krishnamurti and the Search for Light, Geoffrey Hodson, Sydney, St.Alban Press, 64 p., in: Theosophia, November 1939.

Parapsychologische beschouwingen over leven en dood, O.W.C. van Willigen van der Veen, Leiden, Stafleu, 140 p., in: Theosofia, april 1949.

Inleiding tot het Indische denken, Gonda, Antwerpen-Nijmegen, 1948, 319 p., in: Theosofia, april 1949.

Verleidende geesten, Ds. A.B.W.M. Kok, Kampen, J.H. Kok, 2de druk, 1948, 192 p., in: Theosofia, mei 1949.

De strijd met den duivel, Kurt Baschwitz, Amsterdam, A. Blitz, 1948, 556 p., in: Theosofia, mei 1949, met rectificatie in: Theosofia, juni 1949, p. 142.

The Question of Spirit Survival, art. Van Prof. Rhine, in: Journal of the American Society for Psychical Research van april 1949, in: Theosofia, juli-augustus 1949.

De Superkosmos, Filosofie van het occultisme en het spiritisme, Felix Ortt, 's-Gravenhage, W.P. van Stockum & Zoon, 1949, 328 p., in: Theosofia, oktober 1949.

De legende van de Baalsjem, Martin Buber, Deventer, N. Kluwer, 1949, 206 p., in: Theosofia, april 1950.

Satan, G. Bazin e.a., Voorhout, Foreholte, 1950, 666(!) p., in: Theosofia, september 1950.

De Oosters-Hellenistische Mystериën, K.H.E. de Jong, Den Haag, Servire, 1950, 112 p., in: Theosofia, september 1950.

Sibelius, Hans Schouwman, Haarlem, Gottmer, 1949, 222 p., in: Theosofia, oktober 1950.

Verhoog over de Methode, René Descartes, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1950, 141 p., in: Theosofia, februari 1951.

De vloek van het imperialisme, Louis Hoyack, Deventer, AE.E. Kluwer, 1948, 196 p., in: Theosofia, februari 1951.

Emanuel Swedenborg, scientist and mystic, Signe Toksvig, Lonon, Faber & Faber, 1949, 389 p., in: Theosofia, maart 1951.

Krishnamurti en de menselijke eenheid, Carlo Suarès, Den Haag, Boucher, 1951, 207 p., in: Theosofia, mei-juni 1951.

Space, Time and life, C.H. de Goeje, Leiden, E.J. Brill, 1951, 64 p., in: Theosofia, mei-juni 1951.

De Parapsychologie, F.J. Tolsma, Baarn, Bosch & Keuning, 1950, 306 p., in: Theosofia, juli-augustus 1951.

En het Woord is scheep gegaan, L. Hoyack, Deventer, N. Kluwer, 1951, 183 p., in: Theosofia, november-december 1951.

Krishnamurti et la pensée occidentale, Ram Linssen, Brussel, Etre Libre, 1951, in: Theosofia, februari 1952.

Witte Magie, Dr. K.H.E. de Jong, Den Haag, W.P. van Stockum en Zoon, 1951, 123 p., in: Theosofia, maart 1952.

Een verhandeling over Witte magie, Alice A. Bailey, Den Haag, Servire, 1952, 478 p., in: Theosofia, juni 1952.

De Hymnen van Proclus, K.H.E. de Jong, Den Haag, W.P. van Stockum & Zoon, 1952, in: Theosofia, juni 1952.

Les métasciences biologiques: métaphysiologie et métapsychologie, Paris, Adyar, 1952, 223 p., in: Theosofia, april 1953.

Antieke Wijsheid, Dr. K.H.E. de Jong, Leiden, Nederlandse Uitgevers maatschappij, 1952, 63 p., in: Theosofia, april 1953.

Le Comte de Saint-Germain, Paul Chacornac, Paris, Chacornac Frères, 1947, in: Theosofia, juli-augustus 1953.

Inleiding tot de Parapsychologie, W.H.C. Tenhaeff, Utrecht, Ervan J. Bijleveld, 1952, 162 p., in: Theosofia, september 1953.

Deze en Gene Wereld, Phoebe Payne en Dr. L.J. Bendit, 's-Graveland, De Driehoek, 1953, 184 p., in: Theosofia, oktober 1953.

Die Stadt hinter dem Strom, Hermann Kassack, Frankfurt a. main, Suhrkampverlag, 1949, 600 p., in: Theosofia, oktober 1953.

Wonderen... of... Wetten, De man in de gele Mantel, Den Haag, G. van der Zeeuw, 1953, 351 p., in: Theosofia, november-december 1953.

Geestelijke Vrijheid, III; Verspreide Geschriften, Dr. J.H. van der Hoop, Arnhem, Van Loghum Slaterus, resp. 1951 en 1952, 159 p. en 143 p., in: Theosofia, november-december 1953.

Proscopie: Het raadsel der toekomst, G. Zorab, Den Haag, H.P. Leopold's U.M., 1953, 203 p., in: Theosofia, februari 1954. (in Theosofia van april 1954 verscheen hierop een reactie van A. van Leeuwen, met daarop een naschrift van J.J. Poortman).

De Bhagawad Gita, J.A. Blok, Deventer, N. Kluwer, 1953, 122 p., in: Theosofia, maart 1954.

Het Werelddrama, G.H. van Senden, 's-Gravenhage, 1954, 664 p., in: Theosofia, april 1954.

Er wordt op U gewacht. Een symbolische roman, Raimond Bernard (i.e. Henri Van Praag, wat J.J. Poortman in 1954 nog niet kon weten), 's-Gravenhage, W.P. van Stockum & Zoon, 1953, 175 p., in: Theosofia, mei 1954.

Einklang der Welten, Marcelle de Jouvenel, Olten, Otto Walter, 1953, 376 p., in: Theosofia, juli-augustus 1954.

Ken U zelf, Dr. H. Groot, Amsterdam, J.M. Meulenhoff, 1954, 152 p., in: Theosofia, oktober 1954.

De filosofie der verveling, L. Hoyack, Deventer, N. Kluwer, 1954, 116 p., in: Theosofia, november-december 1954.

Nederlandse Cartesianisme, Dr. C.L. Thijssen-Schoute, Amsterdam, Noord-Hollandse Uitgeversmaatschappij, 1954, 743 p., in: Theosofia, januari 1955.

Boeddhisme en Christendom, Hellmut von Schweinitz, Deventer, N. Kluwer, 1954, 110 p., in: Theosofia, februari 1955.

Wereldzicht der Parapsychologie, 2de druk, Dr. P.A. Dietz, 's-Gravenhage, H.P. Leopolds Uitgeversmaatschappij, 1954, 199 p., in: Theosofia, april 1955.

De Parapsychologie, 2de druk, Dr. K.H.E. de Jong, Haarlem, Erven Bohn, 1954, 223 p., in: Theosofia, april 1955.

Het interculturele contact als studieveld der wijsbegeerte, Dr. Kwee Swan Liat, Assen, Van Gorcum, 1955, 16 p., in: Theosofia, mei, 1955.

The Magicians, J.B. Priestley, London, W. Heinemann, 1954, 256 p., in: Theosofia, mei, 1955.

L'Altantide et le règne des géants, Denis Saurat, Paris, Denoël, 1954, 245 p., in: Theosofia, mei, 1955.

Wonderen der Parapsychologie, G. Zorab, Den Haag, H.P. Leopold U. M., 1954, 274 p., in: Theosofia, september 1955.

The Point Loma Community in California, 1897-1942. A Theosophical Experiment, Los Angeles, University of California Press, 1955, in: Theosofia, oktober 1955.

Forms and techniques of Altruistic and Spiritual Growth, A Symposion edited by Pitirim A. Sorokin. Boston 1954, 476 p., in: Theosofia, februari 1956.

Die verborgene Kraft, Probleme der Parapsychologie, John Björkhem, Olten, Otto Walter, 1954, 250 p., in: Theosofia, april 1956.

Onbekend India, Hans-Hasso von Veltheim-Ostrau, Deventer, N. Kluwer, 1955, 407 p., in: Theosofia, mei 1956.

De weg maakt een cirkel, Louis Hoyack, Deventer, N. Kluwer, 1956, 144 p., in: Theosofia, oktober 1956.

Where Theosophy and Science Meet, Prof. D.D. Kanga (red.), Vol. I en II, 2nd edition, Adyar, The Adyar Library Association, resp. 1949 en 1951, 418 p. en 610 p., in: Theosofia, december 1956.

De Onvoltooide Autobiografie, Den Haag, Servire, s.d., 254 p., in: Theosofia, maart 1957.

Narcissus. Het mysterie der zelfbespiegeling, Jan van Lumey, Amsterdam, De Wereldbibliotheek, 1955, 107 p., in: Theosofia, april 1957.

Helderziendheid in ruimte en tijd, Gijsbert van der Zeeuw, Amsterdam, De Driehoek, 1956, 310 p., in: Theosofia, mei 1957.

Parapsychologische woordentolk, P.A. Dietz, K.H.E. de Jong en G. Zorab, Den Haag, H.P. Leopolds U.M., 1956, 99 p., in: Theosofia, juni 1957.

Heeft het leven een doel?, Louis Hoyack, Deventer, N. Kluwer, 1947, 128 p., in: Theosofia, juli-augustus 1957.

De filosofie der vrijheid, Rudolf Steiner, Den Haag, Servire, 1956, 187 p., in: Theosofia, juli-augustus 1957.

Der Fall Bridey Murphy, Dokument einer Wiedergeburt?, Morey Bernstein, Gottingen, Gerhard Zierau, 1957, 311 p., in: Theosofia, november 1957.

Candles in the Sun, Lady Emily Lutyens, London, Hart-Davis, 1957, 196 p., in: Theosofia, december 1957.

Ein moderner Mythos. Von Dingen, die am Himmel gesehen werden, C.G. Jung, Zürich, Rascher, 1958, 122 p., in: Theosofia, januari 1959.

L'éveil suprême, Robert Linssen, Editions Etre Libre, Brussel, 1958, 115 p., in: Theosofia, februari 1959.

The Psychic Sense, Phoebe D. Payne & L.J. Bendit, London, Faber & Faber, 1958, 227 p., in: Theosofia, februari 1959.

Ervaringen van het generzijds in dromen en visioenen, Ania Teillard, Deventer, N. Kluwer, 1958, 142 p., in: Theosofia, april 1959.

To be young, Mary Lutyens, Londen, Rupert Hart-Davis, 1959, 192 p., in: Theosofia, mei 1959.

Parapsychologie, Zorab, Den Haag, Universiteit voor Zelfstudie, 1958, 368 p., in: Theosofia, januari 1960.

De werkelijkheidszin der wijsbegeerte, C.A. van Peursen, Groningen, J.B. Wolters, 22 p., in: Theosofia, maart 1961.

Zum anderen Ufer, Gerda Walther, Remagen, Otto Reichl Verlag, 1960, 712 p., in: Theosofia, april 1961.

De mondige mens tussen goed en kwaad. Van Petrarca tot Sartre, J. de Graaf en R. Bakker, Utrecht, Erven Bijleveld, 1961, 176 p., in: Theosofia, juni 1961.

De Voorschouw, Prof. Dr. W.H.C. Tenhaeff, Den Haag, H.P. Leopolds Uitg. Mij., 1961, 308 p., in: Theosofia, juli-augustus 1961.

Das Indienbild deutscher Denker, H. von Glasenapp, Stuttgart, K.F. Koehler Verlag, 1960, 238 p., in: Theosofia, september 1961.

Geistererscheinungen und Vorzeichen, Aniela Jaffé, Zürich, Rascher Verlagsn 1958, 278 p., in: Theosofia, februari 1962.

Grundfragen der Parapsychologie, Dr. A. von Schrenck-Notzing, Stuttgart, Kohlhammer, 1962, 389 p., in: Theosofia, juli-augustus 1962.

The Supreme Adventure, Rob. Crookall, Londen, Clarke & Co., 1961, 255 p., in: Theosofia, oktober 1962.

Euclides en Panini, J.F. Staal, Twee methodische richtijnen voor de filosofie, Amsterdam 1963, 43 p., in: Theosofia, april 1963.

Erinnerungen – Träume – Gedanken, C.G. Jung, Zürich, Rascher, 1962, 422 p., in: Theosofia, mei 1963.

Teilhard als reisgenoot, Prof. Dr. Helmut de Terra, Baarn, Het Wereldvenster, 1963, 118 p., in: Theosofia, oktober 1963.

Advaita and Neoplatonism, J.F. Staal, A critical study in comparative philosophy, Madras, 1961, 262 p., in: Theosofia, januari 1964.

Asiatische Begegnungen, Dusseldorp, Ernst Benz, E. Diederich, 1963, 301 p., in: Theosofia, juni 1964.

Biographical Dictionary of parapsychology, New York, Garrett Publications, 1964, 371 p., in: Theosofia, september 1964.

De Dodensprong, Marionettenspel in één bedrijf, Jan van Lumey, Amsterdam, De Beuk, 56 p., in: Theosofia, maart 1965.

The Infinite Hive, Rosalind Heywood, Londen, Chatto & Windus, 1964, 224 p., in: Theosofia, oktober 1965.

Michael Maier's Atalanta Fugiens, Bronnen van een Alchemistisch Emblemenboek, H.M.E. de Jong, Utrecht, Schotanus en Jens, 1965, 156-XXIV p., in: Theosofia, april 1966.

Enkele moderne opvattingen over de bouw en functie van het "oog van Shiva", de pijnappelklier of epiphyse, J. Ariëns Kappers, Groningen, J.B. Wolters, 1965, in: Theosofia, juli-augustus 1966.

Ludwig Wittgenstein, C.A. van Peursen, Baarn, Het Wereldvenster, 1965, 112 p., in: Theosofia, september 1966.

Parapsychologie, Entwicklung, Ergebnisse, Probleme, Hans Bender e.a., Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1966, 857 p., in: Theosofia, november 1966.

Coëxistentie in de metafysica, inaugurale rede van Dr. J.H. Dubbink, Leiden, Universitaire Pers, 1967, 22 p., in: Theosofia, april 1967.

De Occulta Philosophia, Agrippa von Nettesheim, Auswahl, Einführung und Kommentar von Willy Schrödter, Remagen, Otto Reichl Verlag, 1967, 168 p., in: Theosofia, december 1967.

Pagan Mysteries in the renaissance, Edgar Wind, 3de herziene druk, Penguin Book, 1967, 345 p., in: Theosofia, januari 1968.

Festschrift Ernst Benz, Leiden, E.J. Brill, 1967, 572 p., in: Theosofia, februari 1968.

Events on the threshold of the Afterlife, Robert Crookall, Moradabad (India) Darshana International, 1967, 235 p., in Theosofia, juni 1968.

Terugblik en Uitzicht, Bloemlezing uit de geschriften, H.M.J. Oldewelt, 's-Gravenhage, Kruseman, 1967, 215 p., in: Theosofia, juli-augustus, 1968.

The Diary of a Mystic, Edward Tornton, Allen & Unwin, 1967, 190 p., in: Theosofia, oktober 1968.

Schopenhauer, waarheid en dwaling, Louis Hoyack, Deventer, N. Kluwer, 1968, 130 p., in: Theosofia, november 1968.

Formule in den morgenstond, een studie over het dichtwerk van Gerrit Achterberg, A.F. Ruitenbergh-deWit, Amsterdam, Querido, 1968, 158 p., in: Theosofia, december 1968.

Parapsychologie: Feiten en Beschouwingen, W.H.C. Tenhaeff, Antwerpen, 1968, 264 p., in: Theosofia, december 1968.

Hedendaagse Filosofie, A. Heyting e.a., Assen, Van Gorcum, 1968, 300 p., in: Theosofia, februari 1969.

De hemel. Over de ruimtelijkheid van God, G.C. van Niftrik, Nijkerk, Callenbach, 1968, 175 p., in: Theosofia, april 1969.

Ganesha, Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitg., 1969, 243 p., in: Theosofia, juli-augustus 1969.

Ironie als vorm van communicatie, S.J.E. Dijkers, Den Haag, Kruseman, 1969, 152 p., in: Theosofia, juli-augustus 1969.

Metabletica van de materie; Meetkundige beschouwingen, J.H. van den Berg, in: Theosofia, september 1969.

Towards a New Philosophical Basis for Parapsychological Phenomena, Hornell Hart, New York, Parapsychological Foundation, 1965, 68 p., in: Theosofia, oktober 1969.

Psycho cybernetica, een psychisch-energetische inleiding, M. Lietaert Peerbolte, Amsterdam, De Bezige Bij, 1968, 286 p., in: Theosofia, november 1969.

Michael Maier's Atalanta Fugiens, Sources of an Alchemical Book of Emblems, H.M.E. de Jong, Leiden, E.J. Brill, 1969, 461 p., in: Theosofia, januari 1970.

Here and Hereafter, Ruth Montgomery, Greenwich, Conn., Fawcett Publications, 1968, 175 p., in: Theosofia, april 1970.

De zuilen van het Panthéon, J.H. v.d. Berg, Nijkerk, Callenbach, 1969, 143 p., in: Theosofia, juni 1970.

Akten des XVI. Int. Kongresses für Philosophie, Deel V, Wien, Herder, 1970, 676 p., in: Theosofia, september 1970.

Nota: J.J. Poortman overleed op 21 december 1970.

7.1.6.Editorialen

"Van de Redactie"

Theosophia, juli-augustus 1935.

Theosophia, oktober 1935.

7.1.7.Voorwoord bij

Dunnewolt, Hendrik Willem: Dagend besef door het leven met energieën. Een verkenning van ons mens-zijn in verband met de ontdekking dat alles energie blijkt te zijn, Amsterdam, De Driehoek, s.d. (1969), 151 p.

7.1.8.Administratieve mededelingen

Jaarverslag der Bibliotheek der Theosofische Vereeniging, Nederlandse Afdeeling over 1938, in Theosophia, april 1939, pp. 52-53.

Jaarverslag van het Centraal Archief, Theosofische Vereeniging, Nederlandse Afdeeling over 1938, in Theosophia, april 1939, pp. 53-54.

Jaarverslag van Bibliotheek en Archief der Theosofische Vereniging, Nederlandse Afdeeling, van 1940-1946, in Theosofia, februari 1947, pp. 44-46.

Jaarverslag 1948 van Bibliotheek en Archief der Theosofische Vereniging, Nederlandse Afdeeling, in Theosofia, februari 1949, p. 22.

Jaarverslag 1957 van Bibliotheek en Archief der Theosofische Vereniging Nederlandse Afdeling, in: Verenigingsnieuws, maart/april 1958, in: Theosofia, maart/april 1958, pp. 7-8.

Nederlands Theosofisch research Centrum, jaarverslag 1957-58, in: Theosofia, september 1968, pp. 51-52.

Jaarverslag 1958 van Bibliotheek en Archief der TVNA, in Theosofia, maart 1959, pp. 22-23.

De subsidie van de bibliotheek (protest van JJP tegen de vermeende uitlatingen van voorzitter A.J.H. van Leeuwen in verband met de toelagen

en het nut van de bibliotheek, gevolgd door repliek van van Leeuwen), in: Theosofia, juni 1959, pp. 56-57.

Nederlands Theosofisch research Centrum, verslag algemene bijeenkomst van 14/10/1961, in Theosofia, p. 5.

Jaarverslag Nederlands Theosofisch research Centrum, in: Theosofia, p. 5-6.

Nederlands Theosofisch research Centrum, bijeenkomst van 14 oktober 1961, verslag in: Verenigingsnieuws, januari 1962 in: Theosofia, januari 1962, pp. 7-9.

Nederlands Theosofisch research Centrum, verslag jaarvergadering van 13 oktober 1962, in Theosofia, december 1962, p. 120.

Nederlands Theosofisch research Centrum, jaarverslag 1961-62, in: Theosofia, december 1962, pp. 120-121.

Overzicht van de werkzaamheden van het Ned. Theosofisch Research Centrum 1954-1964, in: Verenigingsnieuws, december 1964, in: Theosofia, december 1964, pp. 127-130.

Nederlands Theosofisch research Centrum, mededeling van de opheffing ervan, in: Theosofia, mei 1968, p. 194.

7.1.9. Vertalingen

Lied van den zegenvierenden ingewijde, vertaald uit: The Theosophist van november 1922, in: Theosophia, januari 1923, pp.310-312.

B.P. Wadia: de psychische onderzoeker van het Oude Indië, vertaald uit: Adyar Bulletin van oktober 1921, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, januari 1935.

Axel, de Franse Faust, Prof. Dr. Georges Méautis, vertaald uit Le Lotus Bleu, XLIX, p. 345 e.v., in: Theosophia, september 1939, pp. 253-259.

Aster, Ernst von: Philosophie der Gegenwart, Leiden: Sijthoff, 1967, II-264 p.

7.2. Publicaties over Poortman (chronologisch)

Poortman, Johannes Jacobus, in: Wijsbegeerte van onzen tijd, Nijmegen, 1938.

Poortman, Johannes Jacobus, in: Wijsgeerig leven in Nederland in de twintigste eeuw, Amsterdam, 1941.

Jong, Karel Hendrik Eduard de: Een origineel denker: J.J. Poortman, in: De nieuwe gids, mei 1940. (ook in overdruk uitgegeven)

Hoyack, L.: De filosofie van J. J. Poortman, een kritisch essay, in: Uitzicht, mei 1942, p. 259-266.

Hegel's theodicee, in: De Idee, jaargang 31 (1953), p. 80.

Wij spraken met Dr. J. J. Poortman: 60 jaar, in: Het Vaderland, 4 mei 1956.

Poortman, Johannes Jacobus, in: Mens en Kosmos, 1957, p. 227.

Sassen, Ferdinand Léon Rudolph: Heymans en zijn leerlingen, in: Wijsgerig leven in Nederland in de twintigste eeuw, Amsterdam, 1941., p. 67-84.

Hoyack, Louis Johan August: J.J. Poortman, in: Aristo, juni 1961.

Smits, Pieter: J.J. Poortman, in: Kerk en Wereld, 2 februari 1962.

Bakker, Reinout: J.J. Poortman, in: Vrij Nederland, 2 juni 1962.

W.C.Burger: Het werk van Prof. Dr. J.J. Poortman, in: Theosofia, januari 1963, pp. 15-18.

Dantzig, G.J.A. van: J.J.Poortman, in De Gelderlander, 4 juni 1967.

W.C.Burger: Het levenswerk van Prof. Dr. J.J. Poortman, in: Theosofia, september 1968, pp. 296-297.

Prins, A.A.: Johannes Jacobus Poortman: Rotterdam 26 april 1896 – 's Gravenhage 21 december 1970, in: Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, Brill, 1971.

In memoriam JJP, in: Theosofia, februari 1971, p. 52.

Prof. Dr. J.H. Dubbink: In memoriam prof. Dr. J.J. Poortman, in: Theosofia, maart 1971, pp. 57-60.

Klever, W.N.A.: Leven en werken van J.J. Poortman, in: Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte, jaargang 63, april 1971, pp. 73-77.

Tenhaeff, W. H. C.: In memoriam prof. dr. J. J. Poortman. In: Tijdschrift voor Parapsychologie, jaargang 39 (1971), nr. 1-2, pp. 1-17.

Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J.Poortmans metafysica voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, Doctoraalscriptie godsdienstfilosofie, Nijmegen, Centrale Interfaculteit Katholieke Universiteit, mei 1988.

Scharwächter, L.P.: De betekenis van J.J.Poortmans metafysica voor het religiebegrip en de godsdienstfilosofie, in: Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland, jaargang 0 (1989), pp. 39-46 en jaargang 1 (1990), pp. 39-47.

Tijdschrift voor Parapsychologie: Poortman nummer, jaargang 58, december 1990, 80 p.

Thissen, Sybrand: Naar een pluralistische historiografie van de wijsbegeerte in Nederland, in: Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland, jaargang 9 (1998), afl. 01-02, pp. 8-17.

Roodnat, Albert A.: Parapsychologie en wijsbegeerte: een onverwachte ontmoeting bij Johannes Poortman, in: Geschiedenis van de wijsbegeerte in Nederland, jaargang 9 (1998), afl. 01-02, pp. 51-58.

7.2.1.Recensies (niet exhaustief)

Waals Jr., J.D. van de: Tweeërlei Subjectiviteit, in: De Gids, Oktober 1929, p. 112-118.

Boer, Tj. de: J.J.Poortman: Tweeërlei Subjectiviteit, in: Mensch en Maatschappij, november 1929.

Prins, Drs. D. H: Tweeërlei Subjectiviteit, in: Theosophia, juli/augustus 1929, p. 158-164.

Wigersma, B: Tweeërlei Subjectiviteit, in: De Idee, 1929, pp. 153-154

Sassen, F. Tweeërlei Subjectiviteit, in: De Maasbode, 24 juli 1929.

Dietz, P.A.: Tweeërlei Subjectiviteit, in: Tijdschrift voor parapsychologie, maart 1930, p. 174-175.

Sassen, F. Tweeërlei Subjectiviteit, in: Studia Catholica, 1930 pp. 443-444.

Sopper, A. J. de.: J. J. Poortman, Tweeërlei subjectiviteit, in: Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur, 14 februari 1930.

Jong, K.H.E. de: J.J.Poortman: Tweeërlei subjectiviteit, in: De Nieuwe Gids, Spetember 1931, p. 365-366.

Bonjer-van Eeghen, E. H.: Tweeërlei subjectiviteit in: Theosofisch Maandblad voor Nederlands Indië, 1931, 489-495.

Holk, L. J: J. J. Poortman, Tweeërlei Subjectiviteit in: Nieuw Theologisch Tijdschrift, 1932, p.2.

Joannes, P.: J. J. Poortman: Tweeërlei Subjectiviteit. In: Tijdschrift voor Zielkunde en Opvoedingsleer, 1932, pp.316-318.

Senden, G. H. van:Tweeërlei subjectiviteit, in: Barchem-bladen, 1932; pp. 322/323.

Schöler, J.: Poortman, J.J. Tweeërlei subjectiviteit. Ontwerp eener "Centrale Philosophie", in: Kant-Studiën, 1933, pp. 257-258.

Prins, Drs. D.H.: Over enige min of meer occulte motieven in de wereldliteratuur, in: Theosophia, oktober 1937, p. 313.

Prof. Ir. J.N. v.d. Ley: Variaties op één en meer themata, in: Theosofia, maart 1948, pp. 23-24.

Prof. Ir. J.N. v.d. Ley: De Theodicee, het Continuïteitsbeginsel en de Grondparadox, in: Theosofia, januari 1952, pp. 15-16.

H. Engel: Indeterminisme of determinisme, in: Theosofia, oktober 1952, pp. 202-205.

Dr. J.H. Dubbink: Ochêma. Geschiedenis en zin van het Hylisch Pluralisme, deel I, in: Theosofia, januari 1955, pp. 15-16.

Bakker, Dr. R.: Ochêma, in: Kerk en Theologie, ca. 1955.

Walther, Dr. Gerda: Ochêma, in: Neue Wissenschaft, ca. 1955.

Dr. J.H. Dubbink: Ochêma. Geschiedenis en zin van het Hylisch Pluralisme (het zgn. dualistisch materialisme) door Dr. J.J. Poortman. Deel II: Het hylisch Pluralisme in het Oosters denken, in: Theosofia, mei 1958, p. 75.

Malder, Roger Van: OCHEMA, Histoire et Sens du Pluralisme hyliste (sic), Thèse Académique de J.J. Poortman, in: Etre Libre, 1958, pp. 11-15

Prins, Drs. D. H: Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1948 – Supplement, id. 1958, in: Theosofia, april 1959, p. 94.

Poll, K. L.: Paradoxaal boek over de grondparadox: bundel voordrachten en essays van prof. dr. J. J. Poortman. In: Het Vaderland Weekjournaal, 25 mei 1963.

W.C.B.: Philosophy – Theosophy – Parapsychology. Some essays on diverse subjects, Leiden, A. Sijthoff, 1965, 132 pp., in: Verenigingsnieuws, september 1965, in: Theosofia, september 1965, pp. 59-60.

Prof. Dr. J. H. Dubbink: Dr. J.J. Poortman: Ochêma, VI-A, VI-B, VI-CD, Assen 1967, in: Theosofia, mei 1967, pp. 145-147.

Martin Ebon: Ochêma, in: International Journal of Parapsychology, Winter 1967.

T. Melder: Ochêma, in: De Soefi-Gedachte, september 1967, p. 64.

F. den Outer: Ochêma, in: De Vrij-Katholiek, 1 juni 1967.

Ochêma, "de striptease van de geest", in: De Gelderlander, 5 juni 1967.

Ochêma, in: Bijdragen, 24 juni 1967.

Ochêma, in: Streven, juli 1967.

J.V. Teunissen: Ochêma, in: De Oud-Katholiek, 3 augustus 1967

F. den Outer: Ochêma, in: The Liberal Catholic, september 1967, p. 108.

Dr. R. Bakker: Het voertuig van de ziel na de dood, in: Vrij Nederland, 30 september 1967.

Ochêma, in: De Bazuin, 9 oktober 1967. (29 oktober?)

Ir. F. den Outer: Ochêma, in: The Theosophist, november 1967, p. 130.

Dr. H. Groot: Heeft de ziel een fijnstoffelijk voertuig?, in: Mens en Kosmos, januari-februari 1968.

Prof. G. Quispel: Geslaagd levenswerk van een wijsgeer, in: Het Vaderland, 20 januari 1968.

Prof. C.A. van Peursen: Ochêma, in: Wending, maandblad voor evangelie en cultuur, februari 1968.

R.Sattelberg: Ochêma, in: The American Theosophist, juli 1968, p. 171.

Dr. J.C. Schuurman: Ochêma, in: Psychiatria, Neurologia, Neurochirurgia, 1968, p. 374.

Zorab, G.: Poortman, J.J. Ochêma, deel VI. De zin van het Hylisch Pluralisme. In: Journal of the Society for Psychical Research, 1968, pp. 352-355.

Prof. Dr. Ch. Van Os: Hylisch Pluralisme, in: De Gids, 1968/4.

H. Tudor Edmunds: Ochêma, in: Science group Journal, mei 1968, p. 87.

Tenhaeff, W. H. C.: Ochêma, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, mei 1968.

Ochêma, in: Etudes Augustiniennes, 1968, pp. 3-4.

Dr. P. van Ottolander: Ochêma, in: Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte, juni 1968.

Pater J.H. Walgraeve: Ochêma, in: Tijdschrift voor Philosophie, Leuven, september 1968, p. 637.

J.G. van der Bend: Ochêma, in: Amersfoortse Stemmen, september 1968, p. 65.

G. Zorab: Ochêma, in: Journal of the Society for Psychical Research, september 1968, p. 352.

G. Zorab: Ochêma, in: Journal of Parapsychology, 32,3, p. 222.

Dr. J. Kappers: Ochêma VI, in: Spiegel der Parapsychologie, januari 1969, p. 2-34.

Teunissen, J.V.: Kanttekeningen bij Poortmans Ochêma VI A, B en C-D, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, 37ste jaargang, nr. 1-21, jan.-maart 1969. Vervolg hierop: Teunissen: Parapsychologie en Theologie, pp. 123-124.

A. van Leeuwen: Poortmans Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, deel III (1958-1967), Amsterdam, Uitg. Buijten & Schipperheyn, 1968, 179 p., in: Theosofia, juni 1969, p. 188.

A.P.S.: Ochêma – Het voertuig van de Ziel, door Prof. Dr. J.J. Poortman, in: Theosofia, sept/okt. 1975, pp. 226-230.

Tenhaeff, W.H.C.: Raakvlakken tussen Oosterse en Westerse filosofie, in: Tijdschrift voor Parapsychologie, jaargang 44, nr. 1, 1976, pp. 122-123.

Frank Visser: Vehicles of Consciousness, in: Theosofia, december 1993, pp. 238-239.

7.2.2.Casus “Occulte Scheikunde” (alfabetisch)

(red): Alle Nobelprijswinnaars 1901-heden, Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1983.

Arnikar, H.J.: Essentials of Occult Chemistry and Modern Science, Adyar, Theosophical Publishing House, 2000.

Besant, Annie: Occult Chemistry (reprinted from “Lucifer”, november 1895, London and Benares, The Theosophical Publishing Society, 1905.

Besant, Annie: Occulte Scheikunde, Amsterdam, Theosofische Uitgeversmaatschappij, 1907. (vert. van vorige)

Besant, Annie and Leadbeater, C.W.: Occult Chemistry London, Theosophical Publishing Society, 1908.

Blavatsky, Helena Petrovna: Collected Writings.

Burnier, Radha: On the watch-Tower, in The Theosophist, vol. 125, n° 7, april 2004.

Jinarajadasa, C: Occult Chemistry Investigations, Adyar, Theosophical Publishing House, 1946.

Jinarajadasa, C: Grondbeginselen der Theosofie, Amsterdam, Uitgeverij der Theosofische Vereniging, 4de druk 1951.

Philips, S.M.: Extrasensory Perception of Quarks, Wheaton, Theosophical Publishing House, 1980.

Philips, S.M.: ESP of Quarks, Wheaton, Theosophical Publishing House, 1996.

Preston, E.W.: The Occult Study of the Electron, gebundeld met: Clotworthy, H.R.S: "Occult Chemistry" and Recent Advances in Science, London, Scientific Group Theosophical Society in England, 1925.

Lester Smith, E.: Occult Chemistry – Re-evaluated, London, Theosophical Publishing House, 1982.

7.3. Algemene bibliografie (alfabetisch)

Amritanandamayi Devi, Sri Mata: Moge er overal Vrede en Geluk zijn, Kollam, Amritapuri, 2004.

Alphen, Markus van: Een Spinneweb in een Notendopje. Een inleiding tot de Esoterische Wijsbegeerte, Almere, Uitgeverij Gabriël, 2003.

Amadou, Robert: Esquisse d'une histoire philosophique du fluide, in La Revue Métapsychique, jan-febr. 1953.

Aurobindo, Sri: The Life Divine, Pondicherry, SABDA.

Aurobindo, Sri: De Basis van Yoga, Pondicherry, SABDA.

Aurobindo, Sri Ashram: Glossary of terms in Sri Aurobindo's writings, Pondicherry, Sri Aurobindo Ashram, 1978.

Auvard, Dr. A et Schultz, Dr. M.: Esotérisme, Livre V: Etres, Paris, Maloine, 1930.

Bailey, Alice Ann: Een verhandeling over (het) Kosmisch Vuur, Wassenaar, Servire, 1973.

Baker, Dr. Douglas: The Jewell in the Lotus, Essendon, the author, 1975.

Baraduc, Dr. Hyppolyte: La force courbe. Photographies des vibrations de l'éther. Loi des aura, Paris, Ollendorf, 1897.

Besant, Dr. Annie, Leadbeater, Charles Webster: Thought-Forms, Chennai, Adyar.

Bessenich, Frieda: Zur Methode der Empfindlichen Kristallisation, Dornach, Philosophisch-Anthroposophischer Verlag am Goetheanum, 1960

Blavatsky, Helena Petrovna: The Secret Doctrine, 2 vol.

Bott, Victor: Antroposofische Geneeskunde, (2 delen), deel 1, Zeist, Vrij Geestesleven, 1985

Broederschapsfederatie, brochure, 4de uitgave, oktober 1934.

Chapple, Christopher: Nonviolence to Animals, Earth, and Self in Asian Traditions, New York, Suny Press, 1993.

Collectief: The Cultural Heritage of India, 6 volumes: Calcutta, The Ramakrishna Mission, 1993.

Deussen, Paul: Sixty Upanisads of the Veda, 2 vol., Delhi, Motilal Banarsidas, 1997.

Dongen, Hein van/Gerding, Hans: Het voertuig van de ziel. Het fijnstoffelijk lichaam; beleving, geschiedenis, onderzoek, Deventer, Ankh-Hermes, 1993.

Durville, Hector: Le fantôme des vivants. Recherches expérimentales sur le dédoublement des corps de l'homme, Paris, Durville, s.d. ca. 1914.

Durville, Henri: Mystères Initiatiques, 2e éd., Paris, Durville, 1925.

Farthing, G.A.: After Death Consciousness and Processes, San Diego, Point Loma Publications, 1996.

Fortune, Dion: De Mystieke Kabbala, Amsterdam, Gnosis, 1939.

Geley, Dr. Gustave: L'ectoplasmie et la clairvoyance, Paris, Alcan, 1924.

Gibier, Dr. Paul: Le spiritisme (Fakirisme Occidental). Etude historique, critique et expérimentale, Parijs, Durville, s.d. (ca. 1920).

Hatcher, William, S.: Minimalism: A Bridge between Classical Philosophy and the Baha'I Revelation, Hong Kong, Juxta Publishing, 2002.

Hauschka, Rudolf: Voeding. Schets van een voedingsleer op anthroposofische grondslag, Zeist, Vrij Geestesleven, 1979.

Heindel, Max: Cosmogonie des Rose-Croix ou Philosophie Mystique Chrétienne, Paris, Paul Leymarie, 1947

Jaspers, Prof. Karl: Wijsgerig geloof, Haarlem, Tjeenk Willink, 1950

H. Kief: artikel over stigmata, in: SCEPP Bulletin en Spiegel der Parapsychologie, jaargang 1, nr. 1, juli 1971.

Kilner, Walter-John: The human aura, New York, University Books, 1965.

Lancelin, Charles: L'Ame humaine. Etudes expérimentales de Psychophysiologie par un spiritualiste, Paris, Durville, s.d. ca. 1920.

Lancelin, Charles en Lefranc, Léon: Le monde psychique, maandblad van het Institut de Recherches psychiques de France, 1911-1912.

Leadbeater, C.W.: De verborgen zijde van de Christelijke Feestdagen, s.d.

Leadbeater: The Science of the Sacraments, Adyar, Theosophical Publishing House, 1929.

Leeuwen, Ir. A.J.H. van, Meyer-Gerhard, A.P., Schoot-Groot, N.E. van der: Ganesha. Kleine woordentolk der geesteswetenschappen, Amsterdam, Theosofische Uitgeverij, s.d. (1969).

Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: Het geheim van den dood, Den Haag, Van Stockum, 1930.

Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: De stoffelijke geest, Den Haag, Van Stockum, 1930.

Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: Bewustzijn, Den Haag, Van Stockum, 1930.

Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: Identiteitsbepaling van een geest, Den Haag, Van Stockum, 1930.

Matla, J.L.W.P. en Zaalberg van Zelst, G.J.: De oplossing van het geheim van den dood, Den Haag, Van Stockum, 1930.

Marti, Ernst: Die vier äther. Zu Rudolf Steiners ätherlehre. Elemente –äther – Bildekräfte, Stuttgart, Freies Geistesleben, 4. Auflage, 1990.

McDavid, William Doss, Ph. D.: An introduction to esoteric Principles, Wheaton, The Theosophical Society in America, 1977.

Mead, G.R.S.: The Doctrine of the Subtle Body in Western Tradition, London, J.M. Watkins, 1919.

Melton, J. Gordon: Encyclopedia of Occultism & Parapsychology, (2 vol.), Detroit, Gale, 1996.

Nedelkovitch, Radovan: Le Manifeste Théosophique (3 vol), de auteur, 1982.

Het Nieuwe Testament van onze heer Jezus Christus, (Katholieke bijbelstichting Sint Willibrord), Brugge, Desclee de Brouwer, 1963.

Pandit, M.P.: Dictionary of Sri Aurobindo's Yoga, Pondicherry, DIPTI Publications, Sri Aurobindo Ashram, 1973.

Prel, Dr. Karl Du: Studiën uit het begied der geheime wetenschappen, (2 delen), Amsterdam, Spiritistische Boekhandel en Uitgeversmaatschappij, 1921.

Richet, Prof. Dr. Charles: Traité de métapsychique, Paris, Alcan, 1923.

Rochas, Colonel Albert de: L'extériorisation de la motricité, Paris, Chacornac, 1906

Rochas, Colonel Albert de: L'extériorisation de la sensibilité, Paris, Chamuel, 1895

Rochas, Colonel Albert de: Les frontières de la science, (2 vol.), Paris, Librairie des sciences psychologiques, 1902-1904

Row, T. Subba: Esoteric Writings, Adyar, The Theosophical Publishing House, 1980.

Saint Martin, Michel de (ps. Voor Marcel Roche): Révélations. Entretiens Spirituels sur le Maître Philippe de Lyon, Paris, Dangles, 1955.

SCEPP Bulletin en Spiegel der parapsychologie, jaargang 1, nr. 1, juli 1971.

Sheldrake, Rupert: Zeven experimenten die de wereld kunnen veranderen, Utrecht/Antwerpen, Kosmos-Z&K, 1996.

Spierenburg, H.J.: De Philonische Geheime Leer, Deventer, Ankh-Hermes, 2001.

Steiner, Rudolf: Theosofie. Inleidng tot de boven-zintuiglijke kennis van de wereld en van de bestemming van de mens, Zeist, Vrij Geestesleven, 9de druk, 1978

Steiner, Rudolf: Een weg naar zelfkennis in acht meditaties, Zeist, Vrij Geestesleven, 2de druk, 1975

Emanuel Swedenborg: The Universal Human and Soul-Body Incarnation

Theosofia (vroeger: Theosophia), tijdschrift der Theosofische Vereniging in Nederland (hier vaak geciteerd).

Vandekerkhove, Christian: Naar een nieuwe definitie van de Theosofie, in: De Braidkring, eerste jaargang nr. 4, april 1974.

Vandekerkhove, Christian: Oriëntaties en problematiek rond het onderzoek naar de mogelijke invloed van Theosofie en Theosofen op de wereld, metascriptie in voorbereiding.

Vivekananda, Swami: Chicago Address, Kolkotta, Advaita Ashram, 2004.

De Volkskrant van 2 juli 1961: artikel over Teilhard de Chardin.

Wachsmuth, G.: Le monde éthérique, Paris, Association de la Science Spirituelle, 1933.

Zanne, S.U.: Principe et éléments de Cosmosophie, s.d. 1909.

Zanne, S.U.: Principes et éléments d'Education Cosmosophique. Elevage en stage d'âge d'enfance, Mâcon, Henri Petit, 1924.

Shah, Natubhai: Jainism. The World of the Conquerors, Brighton, Sussex Academic Press, 1998, Vol. 2.

8. INDEX

- aaarde, 12, 47, 50, 77
Aarde, 81
Ab, 47
AB. Zie Besant, Zie Besant
Aboriginals, 44
Academisch oratie, 107
Academische Oratie, 108
Adi, 60, 67
Adi Buddha, 60
Adjsâm, 52
Adyar, 39, 99, 107, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 126, 128, 130, 131, 136, 141, 142, 145
Aeon, 49
Aerosoom, 91
aerosoom-1, 91
aerosoom-2, 91
aerosoom-3, 91
Afrika, 12
Agathon, 52
agnostisch, 101, 102
Ahk, 48
Aids-preventie, 12
Akhu, 46
Akko, 48
Alexandrië, 53
alfa-a standpunt, 19
alfa-b standpunt, 19
alfastandpunt, 18, 19, 22, 23, 33, 43
Alfastandpunt, 24
Amazonevolkeren, 44
Amma, 10
Amsterdamse Studentenvereniging, 108
Amsterdamse Universiteit, 13
Amsterdamse Universiteitsbibliotheek, 106
analytisch element, 14
analytische, 14
Anandamaya, 51
Anima, 53
animistische verklaringshypothese, 20
Annamaya kosha, 51
Antieke Griekenland, 52
antinomie, 14
Antinomieën, 8, 11
ANTINOMIEËN, 8
antropologen, 44
Antropologisch Dualisme, 22
antroposofen, 75
antroposofie, 41, 75, 76, 78, 79, 81
Antroposofie, 21, 23, 75
antroposofisch, 76
Antroposofische Beweging, 75, 82
Anupadaka, 67
Aor, 89
Arabische cultuur, 52
Archetypen, 86
Arnikar, 31, 39, 141
Arundale, 8, 120, 121, 122
ARUPA WERELDEN, 68
arupa-werelden, 68
Asatar, 87
Asmah, 87
Asmatculturen, 44
Aston, 30, 31
astraal, 66, 70, 74, 93
Astraal, 66, 67, 69, 73, 77, 87, 88, 93
Astraal gebied, 67, 73
Astraal Permanent Atoom, 73
Astraal plan, 69
Astraallichaam, 77
Astrale, 34, 51, 53, 75, 78
astrale lichaam, 76
astrale wereld, 57, 81
A-Tala, 50
Atma, 51, 71, 75, 93
Atman, 65
Atmisch gebied, 67, 72
Atmisch Permanent Atoom, 72
Atmisch plan, 68
Atmu, 46
atomen, 21, 26, 27, 28, 29, 72, 73, 74
atoom, 14, 26, 27, 28, 72, 73
A-toom, 26
atoommassa, 30
atoomtheorie, 27
Auch, 46
Audarika lichaam, 63
Aurisch ei, 71
Aurobindo, 42, 63, 65, 97, 142, 144
Auvard, 75, 97, 142
Avesta, 48
Avestische leer, 48
Ba, 46, 47, 48
Bacon, 22
bacteriofagen, 26
Bahá'í, 8, 10, 17
Bai, 46
Bailey, 69, 97, 129, 142

Baodhas, 49
 Baraduc, 89, 99, 142
 Barcelona, 10
 bedrog, 20
 Begeertelichaam, 82, 83
 begeertewereld, 85
 Begeertewereld, 83
 belletjes, 30
 Besant, 29, 30, 75, 89, 97, 99, 141, 142
 bètaradioactiviteit, 28
 bètastandpunt, 20, 21, 23, 33
 Bètastandpunt, 24
 bewustzijn, 18, 19
 Bewustzijnsziel, 76, 93
 Bhagavadgita, 9, 21
 Bhur, 49
 Bhūr-Loka, 61
 Bhuvah, 49
 Bhuvah-Loka, 61
 bijna-dood-ervaringen, 19, 43
 bijzondere leerstoel, 108
 Binnenste wezen, 64
 Bioplasmalichaam, 20
 bisschoppen, 11
 Blavatskiaanse terminologie, 71
 Blavatsky, 29, 42, 45, 54, 71, 74, 95, 96, 97, 141, 142
 Boeddha, 12, 26
 Boeddhisch gebied, 67, 72
 Boeddhisch Permanent Atoom, 72
 Boeddhisch plan, 69
 Boeddhisme, 9, 44, 60, 71, 88, 131
 Boehme, 22
 Bohr, 27
 Bose, 108
 Bott, 81, 99, 142
 Brahmā-Loka, 50
 brandstapel, 11
 Broederschapsfederatie, 107, 112, 142
 Buddhi, 51, 53, 55, 71, 75, 93
 Burger, 107, 137
 Burnier, 30, 39, 141
 calcium onevenwicht, 12
 Cambridge, 30, 105
 canonieke bronnen, 8
 Caro, 54
 Casimir, 104
 Cassirer, 105
 Causale, 75, 93
 Centraal vitale, 64
 Centre for the History of Science, Technology and Medicine, 30
 Centrum van de intelligentie, 57
 Centrum van de liefde, 57
 Chadwick, 28
 Chaïah, 55
 Chajini, 55
 Chandogya Upanishad, 50
 Ch'ang, 45
 Chapas, 58
 Chaya, 54
 Cheljbi, 46
 Chemische Ether, 84
 chemische sfeer, 84
 Chemische Sfeer, 83, 84
 Chen, 45
 Chicago, 9, 16, 145
 China, 44
 Christelijke, 25, 56, 58
 Christendom, 8, 11, 34, 56, 82, 123, 131, 138
 Christenen, 10, 34
 Chroesjtsjov, 12
 Coach, 55
 Confucianisme, 44
 consecutief, 33
 contradicties, 8
 Copernicus, 11
 corporaliteit, 21
 corporele, 16, 44
 Corpus, 53
 corpusculaire beeld van een deeltje, 28
 Cosmografie, 86
 Crookes, 27
 CWL. Zie Leadbeater, Zie Leadbeater
 Dalton, 27
 damp, 63
 de Jong, 18, 118, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134
 De Jong, 20, 21
De mogelijkheid van de metafysica, 107
De rerum natura, 26
 De Rochas, 88, 91
De wijsgerige projectie, 108, 115
 deeltjes, 27, 28, 29
 Deense atoommodel, 27
 deltastandpunt, 21, 33
 Deltastandpunt, 24
 Demokritos, 21, 26
 demonen, 34
 denken, 9, 22, 74, 79, 108, 115, 117, 124, 127, 128, 139
 Denkvermogen, 83, 86
 Descartes, 22, 129
 Deussen, 50, 95, 143
 Devaloka, 62
 Dharmakaya, 60
 dialoog, 15
 dianoia, 53
 Dianoia, 52
 Dietz, 105, 131, 132, 138
 Djabarût, 52
 Djan, 48, 49
 Doctoraat in de Letteren en Wijsbegeerte, 107
 Dominicaan, 11
 Dongen, 31, 35, 39, 110, 143
 dood, 19, 20, 22, 33, 34, 37, 43, 45, 56, 58, 83, 89, 90, 91, 117, 122, 127, 128, 140, 144
 Doopsgezinde Gemeente, 104
double think, 26
 Douglas Baker, 13, 17
 Dromen, 19
 Du Prel, 88
 dualisme, 44

dualistisch, 20, 22, 33, 139
 Dualistisch Materialisme, 20
 dubbel, 29, 46, 47, 57, 72, 73, 90
 Dubbink, 108, 133, 137, 139
 Durville, 39, 42, 47, 88, 95, 96, 99, 100, 143
 dynamistograaf, 90
 Ego, 75, 82
 EGO, 71
 Egypte, 45
 Egyptisch model, 48
 Eidolon, 53
 Eidôlon, 52
 elektriciteit, 63
 elektromagnetisch veld, 28
 elektronen, 27, 28
 elektronenschillen, 27
 elementaire deeltjes, 28, 29
 Elementaire deeltjes, 19
elementen, 8, 30, 41, 43, 47, 80, 81, 85
 Eliphas Levi, 10
 emanatie van het absolute, 88
 emotiegebied, 74
 Emotiegebied, 67, 70
 Emotielichaam, 73
 emoties, 18, 19, 43
 Emotioneel vitale, 64
 encyciek *Humani Generis*, 11
 energiekwanta, 27
 engelen, 21
 Engelgeest, 89
enkelvoudige mens, 43
 Epicurus, 21
 epilepticus, 13
 epistemologisch oogpunt, 101
 epistemologisch sluitstuk, 1, 15
 epsilonstandpunt, 22, 33
 Epsilonstandpunt, 24
 esoterische stromingen, 41, 42, 66, 81
 Esoterische Stromingen, 42, 65
ether, 66, 79, 80, 81, 85, 89
etherisch, 66, 73, 74, 79, 90
 Etherisch Dubbel, 48
 etherische, 69, 74, 78, 79, 80, 84, 85, 89
 Etherische, 51, 53, 75, 78, 83, 84
 etherische niveaus, 69
 etherische substantie, 80
 etherlichaam, 76, 79
 Etherlichaam, 76, 77
 Ethermodel, 21
ethers, 80, 81, 85
 ethertheorie, 66
 etnografen, 44
 Evangelie, 10
Evoluïsme, 74
 evolutieladder, 47
 exacte wetenschap, 13, 15
 exacte wetenschappen, 20
 experimenteel, 26, 27, 45
 Faculteitsvereniging van Letteren en Wijsbegeerte, 104
 Faraday, 27
 Fechner, 23, 105
 Ferrohar, 48, 49
 fijnere atomen, 21
 fijnstoffelijk, 21, 24, 35, 39, 73, 110, 117, 124, 140, 143
 fijnstoffelijke, 21, 66, 74
 fijnstoffelijkheid, 18
 filologische afspraken, 42
 filosofie, 2, 10, 13, 15, 18, 104, 105, 132, 133
 Filosofisch Congres in Oxford, 105
 filosofisch model, 15
 Filosofische bruggen, 8
 filosoof, 13, 14, 18, 21, 63
 flogiston, 27
 Fluidische substantie, 93
 Formele bruggen, 8
 fotonen, 28
 Frankrijk, 18
 fysica, 25, 26, 29, 31, 43, 66, 72, 80, 101
 Fysicalistisch Materialisme, 19, 24
 Fysiek Permanent Atoom, 73
 Fysiek plan, 67, 69, 70, 73
 Fysiek vitale, 64
 Fysiek wezen, 64
 fysieke, 22, 32, 34, 43, 46, 48, 57, 64, 66, 76, 79, 80
 Fysieke, 64, 75, 88, 89
 fysiologie, 43, 91
 fysiologische functies., 18, 20
 Gagarine, 12
 Galileï, 11
 gammastandpunt, 21, 33
 Gammastandpunt, 24
 Gandharva-Loka, 50
 Gassen, 84
 Gebied van de "stromende
 ontvankelijkheid voor indrukken, 81
 Gebied van de actieve zielekracht, 81
 Gebied van de gloed der begeerte, 81
 Gebied van de lust en de onlust, 81
 Gebied van de wensen, 81
 Gebied van het zieleleven, 81
 Gebied van het zielelicht, 81
 Gedachtewereld, 83
 geest, 2, 18, 22, 23, 24, 33, 35, 43, 50, 56, 57, 63, 64, 65, 76, 77, 82, 86, 87, 90, 108, 139, 144
 Geest, 22, 51, 53, 57, 71, 72, 73, 82, 83, 86, 88, 89, 93
 Geestelijk gebied, 67, 70
 Geestessubstantie, 93
 Geestmens, 76, 77
 Geestzelf, 76, 77
 Geestziel van de doden, 89
 Geheime leer, 71
 Geheime Leer, 29, 96, 145
 geheugen, 18, 85
gelaagdheid, 41, 57
 Geley, 88, 143
 Gell-Mann, 28
 gelovige, 13, 22

Geluidsether, 80, 81
 Gemengde Theorie, 87
 geneeskunde, 18
 Genève, 105
 Gerding, 18, 31, 35, 39, 108, 110, 143
 geschiedenisvervalsing, 29
 gestigmatiseerde mystici, 13
 getuigen van Jehova, 34
 gevestigde wetenschappers, 29
 Gevoel, 85
 gevoelige kristallisatie, 79
 Gewaarwordingsziel, 76
 Gewaarwordings-zielelichaam, 76, 77
 Giordano Bruno, 11
gnosticisme, 58
 Gnostiek, 49
 God, 10, 12, 13, 21, 34, 47, 56, 82, 86, 116, 120, 127, 134
 GOD, 24
 Goddelijk gebied, 67
 Goddelijke Licht, 57
 Goden, 21
 Godenwereld, 62
 Godheid, 41, 42
 Gohil, 63
 golfmechanica, 43
 Görland, 105
 Gouff, 56
 Grasshoff, 81
 Grofstoffelijke, 51, 53, 75, 78
 grofstoffelijke niveaus, 69
 Groningen, 104, 132, 133
 Groningse Vereniging voor Wijsbegeerte, 104
 Grote Religies, 42, 54
 Grotius, 21
 Guaita, 87
 Guf, 55
 Guph, 55
 Haas, 107
 Hâhût, 52
 Hali, 46
 hallucinatie, 20
 Hamburg, 105
 Hampe, 13
 hanteerbare categorieën, 35
 Hartstochten en lage begeerte, 85
 Harvard College, 105
 Hatcher, 10, 17, 143
 Hati, 47
 heelal, 50
 Heilig Officie, 11
 Heindel, 81, 82, 83, 85, 99, 143
 hel, 34
 Hel, 34, 56
 hemel, 12, 34, 50, 134
 Hemel, 34, 56, 83
hermetisme, 58
 hersenen, 19
 heterodox, 11
 Heymans, 23, 104, 105, 117, 122, 125, 137
 hiërarchisch, 34
 Hindoeïsme, 9, 34, 61, 65
 Hobbes, 21
 Hoger manas, 55, 69
 hoger wezen, 65
 Hoger wezen, 64
 Hogere bestanddelen, 45, 91
 hogere derde, 13, 14, 16
 hogere eenheid, 13
 hogere gebieden, 22, 81
 Hogere werelden, 78
 Hogere Wezen, 75
 Hoorweg, 104, 117, 120
 Houën, 45
 HP. Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme, Zie Hylisch Pluralisme
 HPB. Zie Blavatsky, Zie Blavatsky
 Hughes, 30
 Hun, 28, 45, 75
 hylisch pluralisme, 16, 18, 20, 25, 29, 31, 32, 33, 41, 70, 82, 94, 102, 115, 127
 Hylisch Pluralisme, 1, 2, 7, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 25, 31, 32, 108, 119, 127, 139, 140
 HYLISCH PLURALISME, 18, 101
 hylisch pluralistisch universum, 7
 hylisch pluralistische model, 101
 hylische pluraliteit, 7, 29, 32, 33, 34, 41, 42, 49, 50, 54, 56, 61, 62, 66, 69, 76, 78, 79, 81, 82, 91, 94
 hypnose, 91
 hypoglycemie, 12
 hypothese, 20, 21, 26, 79
 idealistisch psychofysisch parallellisme, 22
 ijlere lichamen, 22, 88
illusie, 26, 28
 Imago, 53
 immaterieel, 21, 22, 24
 Inayat Khan, 9
 incommensurabiliteit, 16
 India, 26, 63, 109, 126, 131, 134, 143
 Indra-Loka, 50
 Innerlijke wezen, 64
 Inquisitie, 11
 Institut Catholique, 105
 Institut Métapsychique, 105
 intellect, 82
 intellectuele eerlijkheid, 101
 Intelligentie-Vogel, 47
 Interreligieuze dialoog, 8
 intrinsiek dualisme, 20
 intrinsiek materialisme, 20
 Intuïtief gebied, 67, 70
 Isis ontsluierd, 71
 Isis Ontsluierd, 74
 Islam, 8

islamieten, 10
 isotoop, 30
 isotopen, 30
 Jāinisme, 62
 Janar-Loka, 61
 Japanse model, 27
 Jaspers, 13, 17, 143
 Jeanne d'Arc, 12
 Jeshida, 55
 Jeshida, 54
 Jezuïet, 11
 Jezus, 8, 12, 57
 Ji, 45
 Jinarajadasa, 30, 31, 39, 141
 Jiva, 63, 93
 Jivatma, 88
 Johannes-Paulus II, 11
 Judaïsme, 54
 Ka, 47
 kabbala, 87
 Kabbala, 54, 55, 96, 143
 kabbalistische mens, 56
 kama, 74
 Kama prana, 72
 Kama rupa, 72
kamanas, 74
 Kamanas, 75
 Kamarupa, 88
 Kama-Rupa, 93
 Kamisch plan, 67
 kapilair-dynamische opstijgingproeven, 79
 Karana Sharira, 75
 Karanopadhi, 52
 Karmisch lichaam, 63
 karmische partikels, 62
 kathodestrallen, 27
 katholieke, 11, 12, 25
 Katholieke, 96, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 137, 144
 katholieke Kerk, 25
 katholieke leer, 11
 Keherpas, 49
 Kerk, 8, 11, 12, 13, 25, 34, 104, 106, 137, 139
 kerndeeltje, 28
 Kha, 46, 47, 48
 Khaba, 46, 48
 Khat, 46
 Khi, 45
 Khou, 46, 47, 48
 Kiemdenkbeeld, 86
 Kilner, 88, 143
 kleine kind, 26
 knooppunten in staande golven, 28
 koilon, 30
 Kolisko, 79
 Koninklijke Academie voor Wetenschappen, 91
 Koran, 10
 Kosmisch astraal gebied, 70
 Kosmisch geestelijk gebied, 70
 Kosmisch intuïtief gebied, 70
 Kosmisch logoïsch gebied, 69
 Kosmisch mentaal gebied, 70
 Kosmisch monadisch gebied, 69
 Kosmisch stoffelijk gebied, 70
 Kosmonaut, 12
 Kouei, 45
 Kracht-mens, 90
 kwanta, 28
 kwantumfysica, 23, 28, 43
 Kwantumfysica, 26
 lading, 28, 32
 Lager manas, 55, 69, 71
 Lagere natuurrijken, 62
 Lagere Wezen, 75
 Lâhût, 52
 Lancelin, 42, 44, 45, 46, 48, 55, 88, 91, 95, 96, 99, 100, 143
 Lavoisier, 27
 Leadbeater, 29, 30, 89, 97, 99, 141, 142
 leegte, 26
 Lefranc, 88, 143
 Leibniz, 35, 127
 Leiden, 18, 105, 107, 108, 114, 115, 117, 118, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 136, 137, 139
 Leucippos, 26
 Levensadem, 57
 levensether, 80, 85
 Levensether, 80, 81, 84
 Levensgeest, 76, 77, 82, 83
 Levenslichaam, 77, 82, 83, 84
 levensvonk, 47
 Levensziel, 88, 93
 Leviathan, 21
 lichaam, 20, 21, 22, 32, 33, 35, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 57, 58, 63, 66, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 81, 82, 84, 87, 89, 90, 91, 93, 110, 117, 124, 143
 Lichaam, 22, 43, 48, 49, 57, 60, 61, 72, 77, 82, 83, 84, 88, 91, 93
 LICHAAM, 24
 lichamen, 7, 32, 33, 35, 42, 47, 61, 73, 74
 Lichamen en Principes, 35
 licht, 63
 Lichtende, 47
 lichtether, 80, 85
 Lichtether, 80, 81, 84
 Linga sarira, 72
 Linga-Sharira, 93
 linguïsten, 44
 Locus, 50
 Logismos, 53
 Logoïsch gebied, 70, 72
 Logoïsch plan, 67, 68
 Logos, 30
 loka, 50, 62
 loka's, 50
 Lucht, 81
 Lucretius, 21, 26
 MacDougall, 79, 90
 magnetische slaap, 91
 Mahar-Loka, 61

Mahā-Tala., 50
 Mahatma Brieven, 71
 Mahavira, 26
 Malakût, 52
 Malinsky, 8
 Manas, 71, 75, 93
 Manasisch gebied, 67
 Manasisch Permanent Atoom, 72
 Manasische, 34
 Manchester University, 30
 Manes, 54
 Manomaya kosha, 51
 Manvantara, 34
 Marti, 80, 98, 99, 144
 massa, 27, 28, 90
 Massachusetts General Hospital, 90
 Massachusetts, 105
 massasprctrografie, 30
 massieve materie, 19
 Mata Amritanandamayi Devi, 10, 17
 materialistisch, 20, 22, 26, 101
 Materialistisch Monisme, 18
 materialistische wetenschap, 13
 materie, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 43, 63, 79, 80, 91, 102, 134; fijne, 62; fijn-fijne, 62; grof-fijne, 63; grove, 63; zeer grove, 63
 Materie en Energie, 19
 Matla, 37, 90, 91, 99, 144
 Mau, 45
 Maya, 26
 Mayavi rupa, 71
 MC. Zie Multicorporaliteit, Zie Multicorporaliteit, Zie Multicorporaliteit, Zie Multicorporaliteit
 Mechanistisch Materialisme, 19, 24
 meervormigheid, 32
 meervoudig universum, 18, 41, 43
 meervoudige mens, 7, 18, 31, 41, 43, 91
 meervoudigheid van de stof, 7, 18, 31, 32
 Meester Philippe, 9, 58
 Mendelejev, 27
 Mens, 53, 117, 124, 137, 140
 Mensbeeld, 20
 menselijke lichamelijkheid, 31
 Menswereld, 62
 Mentaal gebied, 67, 70, 72, 73
 Mentaal vitale, 64
 Mentaal wezen, 64
 Mentale, 51, 53, 73, 75
 mentale substantie, 62
 mentale wereld, 85, 86
 Messias, 8
 Met geest vervulde bewustzijnsziel, 76, 77
metafysische anatomie, 41, 54, 85
metafysische fysiologie, 85
metafysische stratigrafie, 41
 metafysische substantiestratigrafie, 102
 meta-neon, 30
 methode, 8, 13, 88, 89, 91
 Minister van Binnenlandse Zaken, 91
 Mira Alfassa, 63
 modellen, 18, 27, 33, 34, 41, 43, 50, 66, 72, 78, 89, 90, 102
 Moderne filosofen, 22
 Moderne Rozenkruisers, 81
 moderne theosofie, 67, 70, 74, 75, 122
 Moderne Westerse Wetenschap, 42, 43
 modernere theosofie, 74
 Moeder, 63
 Mohammed, 8, 13
 moleculen, 26, 90
 monade, 35, 73, 74
 Monade, 48, 72, 73
 Monadisch gebied, 67, 70, 72
 Monadisch plan, 68
 monistisch materialisme, 19, 22, 26, 29, 33
 Monistisch Materialisme, 18
 monistisch materialistische visie, 101
 monistisch psychisme, 33
 mula-prakriti, 30
 multicorporaliteit, 15, 32, 33, 34, 41, 42, 44, 45, 49, 50, 51, 54, 56, 58, 61, 63, 69, 70, 71, 72, 76, 77, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 91, 92, 94, 102
 Multicorporaliteit, 1, 14, 32, 35, 70
 multicorporele mens, 7, 76
 Mum, 87
 Mysteriën van Memphis, 46
 Mysteriën van Thebe, 47
 Mystieke Ervaring, 26
 mystieke ervaringen, 19
 Nâsût, 52
 natuurmens, 44
 Natuurvolkeren, 42, 44
 Nedelkovitch, 48, 52, 53, 56, 95, 96, 97, 144
 Nederlandse Society for Psychical Research, 105
neo-platonisme, 58
 Neoplatonisten, 22
 Nepesh, 55
 Nephesh, 54, 55, 56
 Neschamah, 55
 Neshamah, 54, 56
 neurofysiologie, 43
 neurofysiologische functies, 18
 neurologische verschijnselen, 19
 neutrino, 28
 neutron, 28
 New-Agescholen, 66
 Newton, 28
 Newtonfysica, 28, 101
 niet-corporele, 16
 niet-fysiek lichaam, 32
 Nirmanayaka, 61
 Nobelprijs, 28, 30
 Nobelprijswinnaar, 31, 88
 NOODZAKELIJKE BRUG, 101
 nous, 53

Nous, 52, 53
 Ob, 89
Occult Chemistry Investigations, 31, 141
 occulte scheikunde, 29, 30, 31, 67, 72
 Occulte Scheikunde, 29, 31, 141
 Occultism and the Atom, 30
 occultisme, 87, 117, 119, 120, 122, 124, 129
 Ochêma, 20, 25, 31, 94, 107, 108, 112, 115, 139, 140, 141
 Od, 89
 oersubstantie, 29
 Olcott, 9, 120
 Oldewelt, 106, 134
 Onderwereld, 62
 ondogmatisch, 107
 onfeilbare meetlat, 102
 ongevalslachtoffers, 19
 onsterfelijk, 22
 onwaarschijnlijk, 26
 onzichtbaar, 20, 47, 82
 oorzakelijk plan, 69
 Oosterse talen, 42
 Oppergod, 47
 opstanding, 21
 Origenes, 57
 Oude Rome, 53
 Oudheid, 42, 44
 Overgeest, 65
 pantheïsme, 11
 Paracelsus, 12
 paradigma, 14, 101
 Paradijs, 56
 paragnostische verschijnselen, 19
 parallel, 22, 34
 Parallele, 34
paranormaal, 20
 Paranormale Ervaring, 26
 parapsychologie, 18, 44, 79, 89, 105, 106, 114, 116, 119, 121, 122, 138, 145
 Parapsychologie, 17, 42, 88, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 143
 parapsycholoog, 18, 27, 89, 125
 parergische verschijnselen, 19
 Parlement der Religies, 9
 Parlement der Wereldreligies, 10
 partikels, 28
 Pā-Tala, 50
 Patanjali, 51
 pathologische variatie, 13
 Paulus, 11, 22, 35, 56
 paus, 11
 Paus, 11
 P'eh, 45
 Perisprit, 88
permanent atoom, 73
 pers, 12, 25
 Persoonlijkheid, 73, 83
 Petrus, 8
 Pfeiffer, 79
 Phasma, 52
 Philo van Alexandrië, 53
 Phren, 53
 Pitri-Loka, 50
 Pius XII, 11
 plasmatoestand, 27
 Plato, 26
platonisme, 58
 Plotinus, 22
 pluralisme, 31, 32, 115
 Pluralisme, 7, 16, 25, 32, 139
 pluraliteit, 7, 32, 33, 63
 Pluraliteit, 32, 67
 pluriformiteit, 33
 Pluriformiteit, 32
 pneuma, 21
 pneumatikos, 53
 P'o, 45
 Polak, 105
 Poortman, 1, 2, 18, 20, 24, 25, 31, 33, 34, 35, 41, 42, 43, 44, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 122, 123, 125, 130, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141
 POORTMAN, 18, 104
 Pos, 106, 107
 Pralaya, 34
 prana, 74
 Prana, 72
 Pranamaya kosha, 51
 primitief materialisme, 19
 primitieve mens, 26
 principe, 12, 33, 41, 42, 72, 73, 74, 88
 principes, 32, 33, 35, 42, 51, 73, 74, 77, 107
 privaattoestant in de kennistheoretische grondslagen der metafysica, 107
profeet, 8
 Proklosleerstoel, 18
 protestantse, 25
 Protestantse, 8, 25, 106
 proton, 27, 28
 protonen, 28
 protyle, 30
 Psychoor, 89
 psychatometer, 90
 Psyche, 52
 Psychextase, 89
 Psychicone, 89
 Psychisch Monisme, 22
 psychische, 22, 136
 Psychob, 89
 Psychofarmaceutische geneesmiddelen, 19
 Psychofysica, 105
 psychologie, 15, 91, 104, 117, 124, 127
 publicatieverbod, 11
 Putah, 46
 quarks, 28, 31
 Raja Yoga, 51
 Rāksasa-Loka, 50
 Ramakrishna, 9, 143
 Rasā-Tala, 50

realistisch psychofysisch parallellisme, 22
 realiteit, 19, 101
 reductie van alle verschijnselen tot de meetbare, 101
 relativiteitstheorie, 43, 80
 religie, 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 25, 29, 31, 123
 Religie, 10
 religies, 1, 8, 9, 11, 25, 31, 33, 35, 41, 43, 54, 66, 88, 94, 102
 religieuze feiten, 16
 Religieuze wetenschappers, 22
Repertorium der Nederlandse Wijsbegeerte, 106, 114, 115, 116, 139, 141
 Research Fellow in Philosophy, 105
 Richet, 88, 144
 Roomse kerk, 8
 Rooms-katholiek, 12, 34
 Rooms-Katholiek, 34
 Rooms-Katholieke, 25
 Rosicrucian Cosmo-Conception, 81
 Rosicrucian Fellowship, 81
 Rozenkruiserbeweging, 81
 rozenkruiserbewegingen, 41
 Rozenkruiserbewegingen, 81
 Rozenkruiserfilosofie, 84
 Rozenkruisers, 82, 84
 Rozenkruiserstempel, 82
 Rozenkruiserswijsbegeerten, 23
 Ruach, 54, 55, 56
 ruimte-coördinaten, 34
 Rupa, 75, 93
 RUPA WERELDEN, 69
 rupa-werelden, 68
 Rutherford, 27
 Sa, 48
 Sah, 48
 Sahu, 47
 Sambogakaya, 60
 Sarcosoom, 91
 Sassen, 106, 137, 138
 Saturnus, 27
 Satya-Loka, 61
 Scharwächter, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 137
 scheikundige sfeer, 84
 schizofreen, 12, 13
 School van het Noorden, 60
 Schultz, 75, 97, 142
 Seb, 46
 Seinhormonen, 26
 Sepik, 44
 Sfeer der Abstracte Gedachte, 83, 86
 Sfeer der Concrete gedachte, 86
 Sfeer der Concrete Gedachte, 83
 sfeer van de abstracte gedachte, 85
 sfeer van de concrete gedachte, 85
 Shankara, 23
 Sheldrake, 108, 113, 145
 Sidney, 107
 simultaan, 33
 Simultaan, 33
 sjamanisme, 44
 Skia, 52
 Sleutel theosofie, 71
 Smelt, 106
 snelheid, 28, 29
 Soefi, 9, 139
 Soefisme, 9
 Soma, 50, 52, 53
 Soma-Loka, 50
 somatikos, 53
 Sorbonne, 105
 Spierenburg, 53, 96, 145
 Spinoza, 22, 119, 127
 spirillen, 30
 spiritistische verklaringshypothese, 20
 Spirituele Intelligentie, 88
 Spiritus, 53, 54
 SPR, 105
 standpunten, 10, 18, 24, 33, 41, 102
 Stanza's van Dzyan, 67
 Steiner, 75, 76, 77, 80, 82, 98, 99, 132, 145
 Stercongres te Ommen, 107
 Stern, 105
 Sthula Sharira, 75
 Sthulashariram, 88
 Sthulopadhi, 51, 52
 Stichting Proklos, 108
 Stichting Sint Albaans Kerkgebouw, 106
 stigmatisatie, 13
 Stoa, 20, 21
 stof, 7, 20, 26, 27, 28, 29, 33, 41, 43, 63, 79, 86, 101
 Stoffelijk gebied, 67
 Stoffelijke wereld, 78
 Stoïcijnen, 21
 Subba Rows, 88
subculturen, 66
 subliminale wezen, 64
 subniveaus, 68, 69, 81, 83, 84, 85, 86
 substantiële gelijkwaardigheid, 34
 subtiële fysiologie, 62
 subtielere vorm van materie, 20
 Sukshma Sharira, 75
 Sukshmashariram, 88
 Sukshmopadhi, 51, 52
 Supramentale, 65
 Su-Tala., 50
 Svar, 49, 61
 Swedenborg, 13, 17, 129, 145
 synthetisch element, 14
 synthetische, 14
 systematiek, 41, 54
 Tajjasa lichaam, 63
 tala's, 50
 Tala's, 50
 Talā-Tala, 50
 Tanwas, 49
 taoïsme, 44
 Tapar-Loka, 61
 Technologische Faculteiten, 108
 tegenstelling, 15, 22, 29, 44, 61, 122

Teilhard, 11, 133, 145
 Teilhard de Chardin, 11, 145
 telepathisch, 28
 temperament, 18
 Tenhaeff, 2, 18, 105, 108, 130, 132, 134, 137, 140
 Tertullianus, 21
 Tessalonicenzen, 56
 Têt, 47
 Tevishis, 49
 Than, 45
 Thân-Khi, 45
 Than-Thuy, 45
 theosofen, 70, 118, 125
 Theosofen, 34, 39, 145
 Theosofia, 35, 38, 105, 109, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 145
 Theosofie, 17, 18, 21, 23, 29, 39, 66, 67, 70, 76, 82, 98, 99, 107, 108, 117, 122, 123, 126, 127, 141, 145
 theosofisch, 76, 108
 Theosofisch Congres in Budapest, 107
 Theosofisch Lyceum, 108
 Theosofisch Research Centrum, 107, 118, 125, 126, 127, 136
 theosofische leer, 29
 Theosofische model, 47
 theosofische scholen, 66, 67, 69
 theosofische stromingen, 41
 theosofische terminologie, 53
 Theosofische Vereniging, 8, 9, 30, 39, 75, 82, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 123, 135, 141, 145
 theosofische visies, 66
 Theosofische Werelduniversiteit, 107, 108, 119
 Theosophical World University Quarterly Bulletin, 108
 Thoden van Velzen, 18
 Thomas van Aquino, 57
 Thora, 10
 Thumos, 53
 tijd, 11, 12, 18, 19, 27, 28, 41, 75, 79, 90, 101, 107, 131, 136
 Tijdschrift voor parapsychologie, 122
 Tinh, 45
 topografische, 34
 transcendente realiteit, 16
 transcripties, 42
 transformatie van haar cellen, 63
 translitteraties, 42
 triviale omstandigheden, 26, 29, 101
 tussenvormen, 18, 44
 Tweeërlei subjectiviteit, 105, 138
 Tzoul-Mah, 56
 Tzurah, 56
 Ud, 87
 Uiterlijke wezen, 64
 uittredingservaringen, 19
 uitzonderingspositie, 18
 Umbra, 53, 54
 Universiteit, 18, 30, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 132, 137
 Universiteiten, 26
 Urwanem, 49
 Usthanas, 49
 Ut, 87
 Utrecht, 39, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 122, 130, 132, 133, 141, 145
 Vagevuur, 56, 83
 Van Alphen, 51
 Van Dongen, 18
 Van Praag, 2, 18, 108, 113, 130
 van Rijnberk, 18
 Van Vledder, 108
 Vandekerkhove, 86
 vaste stof, 28, 29
 Vaste stoffen, 84
 vasten, 12
 vastestofmodel, 26
 Vatbaarheid voor indrukken, 85
 Veda's, 63
 Vedanta, 22, 23, 49, 118, 126
 Vedantijs model, 49
 Vedische, 28
 velden, 26, 28, 29
 Verenigde Naties, 12
 vergelijkende godsdienststudie, 18
 verlangensziel, 65
 verlichting, 7, 18, 117, 120
verrijzenislichaam, 58
 Verstandsziel, 76, 77
 Vijnanamaya, 51
 Vitaal wezen, 64
 Vi-Tala, 50
 vitale principe, 74
 Vivekanda, 9
 Vloeistoffen, 84
 voertuig, 20, 22, 31, 35, 39, 79, 110, 140, 141, 143
 voertuigen, 7, 21, 24, 34, 35, 61, 84
 VOERTUIGEN, 24
 voorbehoedsmiddelen, 12
 Vostok I, 12
 Vrij-Katholieke, 104, 106
 Vuur, 81, 97, 142
 waarheid, 8, 13, 14, 16, 101, 115, 119, 126, 134
 waarheidsbeleving, 8, 11
 waarnemingen, 26, 43
 Wachsmuth, 79, 80, 98, 99, 145
 ware ik, 57
 Water, 81
 Weerspiegelende Ether, 84
 Wenen, 106
 Wensen, 85
 Wereld, 34, 56, 78, 82, 83, 116, 130, 137
 wereld van de bevrijde zielen, 62
 wereldbeeld, 18, 26

Wereldgezondheidsorganisatie, 12
 wetenschap, 1, 2, 7, 11, 12, 13, 14, 15,
 16, 18, 25, 26, 28, 29, 31, 43, 51, 75,
 78, 79, 88, 94, 101, 102, 121, 126
 wetenschappelijk feit, 28
 wetenschappelijke feiten, 11, 12, 16
 wetenschappelijke realiteit, 16
 wetenschapper, 13, 14, 18, 22, 26, 88,
 89, 101
 wetenschapsgeschiedenis, 29, 109
 wetenschapsman, 13
 wind, 63
 Winkler Prins Encyclopedie, 107
 wortelstof, 29
 Wouters, 107
 Wun, 45
 Xaibit, 47
 Xu, 47
 Xuong, 45
 Yaksha-Loka, 50
 ylem, 30
 Zaalberg van Zelst, 37, 90, 91, 99, 144

Zelem Nephesh, 54
 Zelem Neschamah, 54
 Zelem Ruach, 54
 zelf opgestelde criteria, 102
 zètastandpunt, 22, 23, 33
 Zètastandpunt, 24
 ziel, 20, 21, 22, 24, 31, 34, 35, 39, 43,
 44, 54, 56, 57, 65, 73, 74, 77, 82, 87,
 89, 90, 91, 93, 110, 140, 143
 Ziel, 22, 48, 57, 63, 71, 73, 82, 88, 93,
 141
 ZIEL, 24
 Zielekracht, 85
 Zieleleven, 85
 Zielelichaam, 76
 Zielelicht, 85
 zielenstofmeter, 90
 zielewereld, 81
 Zintuiglijke waarneming, 19
 Zon, 47
 Zoroastrische leer, 48
 Zoroastrische Leer, 48